

ПРЪГЛЕДЪ

НА

БЪЛГАРСКИИ ПЕЧАТЪ

(1844 — 1894 г. г.)

— — — — —

ОТЪ

С. С. РОБЧЕВЪ

— — — — —

ПЛОВДИВЪ

ПЕЧАТНИЦА „ЕДИНСТВО“

1894.

ОТЪ АВТОРА.

Редакционний Комитетъ за издаванетоъ «Юбилейный Сборникъ» по случай празника на петдесетгодишнината на българската журналистика ми направи честта да възложи върху мене една тежка работа: да съставя «Прѣгледъ на българския печатъ отъ 1844 до 1894 г.»

Най-напрѣдъ азъ се отказахъ отъ тази трудна задача. Но следъ повторното и настоятелно прѣдложение, рѣшихъ да се наема и да направя каквото мож.

Врѣмето бѣше късо. Искаше се въ единъ мѣсець да бже готовъ цѣлий «Прѣгледъ.»

Нѣма нужда да казвамъ що мъжнотии срѣщнахъ въ приготвянето труда си. Всѣки, който е боравилъ съ българска книгописна работа, знае това.

Освѣнъ другитѣ справки, трѣбваше да се прѣгледватъ цѣлитѣ течения поне на по-главнитѣ български периодически списания и вѣстници; а азъ нѣмахъ всички подъ расположение. Подирихъ ги въ мѣстната «Народна Библиотека,» и тамъ имаше нѣкои само и то все непълни течения.

А бѣше необходимо да се запозная поне съ външната страна на нѣкой вѣстникъ, на нѣкое периодическо списание?...

Трѣбваше да се задоволя съ онуй, което имахъ на разположение. И съставихъ единъ *опитъ* за прѣгледъ на българската журналистика прѣзъ първата ѝ петдесетгодишнина.

Прѣгледахъ за тѣзи цѣль по-главнитѣ стари и нови вѣстници и пер. списания, които можахъ да намѣрѣ.

Ползувахъ се отъ трудоветѣ на г. г. А. Теодорова (Български книгописъ) и Ю. Ивановъ (Български Периодически Печать). Особно тѣхнитѣ отъ огромна цѣна и сериозни трудове ми сж служили за справки.

Трудътъ ми е въ рѣцѣтъ на читателя.

Дано той послужи като начало за други по-сериозни произведения по прѣдмета!

Пловдивъ, май, 1894 год.

С. С. Бобчевъ.

I.

Встѣпителни бѣлѣжки.

Пробуждањето на български народъ. — Фактори: външни и вътрѣшни събития, школи, книги и печатъ. — Появлението на книжнѣ първи периодически списания и вѣстници.

„Отъ досега пататаръ Българския родъ
История има и става народъ.“
Василь, Поеми: Писанъ, 131 стр.

„За какъ труднаго дѣло, а истинно бранъ
гитинъ и измѣтувалъ имъ: въ зможъ-то и за-
ключаетъ тайна неизмѣрнѣй бѣлости и
шикъ усѣбани.“ И. Вѣликии.

Единъ прѣгледъ на българския периодически печатъ за прѣзъ петдесетѣ години отъ появяването му е почти единъ прѣгледъ на всички фази (жѣни), прѣзъ които е прѣминало нашето народно събѣтяване и възраждане за сѣщото врѣме.

Пробуденъ отъ жртвешки сънь български народъ не се е лишавалъ дълго врѣме отъ списания и вѣстници. Тѣзи органи и будители на народното съзнание били сѣ употребени своеврѣменно за да се достигне великата народна цѣль: възражданѣето.

И какъ бърже *сравнително* става туй събужданѣе, туй събѣтяване и възраждане на Българския народъ? Съ каква бързина се развиватъ у насъ събития, едни отъ други по-анаменити, по-сѣдбоносни и докарватъ съ омайна неожиданность новий, свободенъ животъ на България?

Ако на пърнитѣ български дѣатели би се казало, че въ 50 години България ще направи туй чудо-напрѣдѣкъ, то тѣ щѣха да се помъчатъ да доказватъ, и основателно, невъзможностьта на подобно явление.

И разбира се защо. Въ началото на сегашното столѣтие. България сѣше съ жртвешки сънь. Тя бѣше забравена отъ свѣта. До тамъ бѣше дошла работата, щото нѣкои историци на прага на това столѣтие сѣ прѣпирали за сѣществуванѣето на българитѣ. Шафарикъ утвърдилъ, че българи имало, но че били не повече отъ 600,000 души. Едва Венецианскитѣ много по-късно ги искарва на 2 540 000 души.

А какъ се е събудила угнетената въ мъртвешкия си сънъ България?

Идеи́тъ, които разнесе и въ най-затътенитѣ кѫчета на свѣта великата френска революция, стрѣмленята на всички народи къмъ политически права, борбата за народно обединяване, културни напредѣкъ на свѣта, съ които се додѣгаше въ сношенята си нашата страна — всичко това съ мощенъ устрѣжъ се отрази и на Балканския полуостровъ.

На тѣзи ново-хлудили вѣшни прибавето русско-турскитѣ войни, особно войната отъ 1826 - 1828, завѣратѣ на Гърция и Сърбия, борбитѣ за независимостта на тѣзи подбостраждущи нашѣ страни, разнебитването и разлагането на турската държава — едно отъ ветхостъ и рождисалостъ, друго отъ феодалинтѣ сенаритистически стрѣжления на Пазвантоолуци, Искендербейовци, Мустафа-Байрактаровци и др., напраситѣ наложени извънъ и искусственно правени реформаторски опитвания на В. Порта (хати-шерифи, таванмати, хатти-хумаюни, низами и пр.), съберете всички тѣлъ и видъ ще имате главнитѣ фактори, които тласнахъ засналата България. Тя си събужда...

Ако историята на отецъ Павелъ (свършена въ 1762 г.) и Кирилодрѣмлянонъ (Софрониево) на Вратчанскай епископъ (1806 г.) са се жѣрикли въ началото като искрици и не са могли да блѣзукнатъ, освѣтъ прѣдъ очитѣ на ялцина четци и родолюбци, то скоро се подизватъ въ втората четвъртъ на туй столѣтие книги, проповѣдници и учители, които се напъватъ и енергически захващатъ дѣлото. При жетоситѣ — единички до втората четвъртъ отъ това столѣтие огнища на едно славянско четмо и скришомъ съ религиозно благоговѣние пазени отъ восталкати-духовници, — отварятъ се школни кѣлийки за обучаване на дѣцата. Тѣла е станало поне въ по-голтѣмкитѣ села: Габрово, Трявна, Копривщица, Карлово, Калюферъ, Елена и др.

Добриятъ день се познава отъ сутринята. И нашиятъ една систенъ народъ нахѣлъ въ своята срѣда освѣтъ тѣзи духовници, пазители на светото българско писмо, йоще нѣколко „будни“ спънове: тукъ Дръ Петръ Беронъ, роденъ въ Котель въ 1796 год., ученъ и богатъ българинъ, засинхлъ отъ мъченическа смъртъ въ Букурещъ, му показва и раздава своя първи български букварь, печатанъ въ Брашовъ, първи пътъ въ 1824 г., писанъ на разбранъ языкъ, рибяния букварь, който е принесълъ неопѣнжени заслуги въ дѣлото на народното обучение, този „Букварь“ съ различни поучениа, събрани за българекитѣ

тамъ отецъ Неофитъ Рилски приготвяла първата българска граматика и взаимно учителнитѣ си таблици за училищата—като изпълнява програмата на славния Беронъ, начертана въ букваря му;—ето ни и великомъченикъ Неофитъ Бозвели, че ни дава за българскитѣ дѣца: *Енциклопедия за дѣцата* въ 6 части съ география, първи път на български поимена (1835) и самъ тръгна да разнася своитѣ книги, и да изучава нуждитѣ на народа си—Неофитъ Бозвели, който, йоще малко, и подига сѣбло знамето на българските независима черкова прѣдъ очитѣ на славний сѣбтъ;—ето ни Илариона Макарнополски, ученикъ на славски патриоти—учители, ученикъ на Андреевскитѣ философи Канри, заблуденъ въ анти-християнско учение, но знаменитъ патриотъ, този Иларионъ Макарнополски, който веднага схваща положението на нашето народо-церковно дѣло и първи подаде ръка на Бозвелията, та ударихъ наедно върху непристъпната крѣпост на Вселенската Патриаршия и... съ изаденчески замахи пробиватъ вече едно отворение.

Йоще не се оканитила България въ всякитѣ си стани, йоще не се събудила добръ, а ето училища и доволно добръ уредени въ Габрово (26 януар. 1834 г.), училища въ София, Търново, Елена, Сопотъ, Конривница, Сивщолъ, Котелъ, Тръна, Калоферъ, Карлово и пр. и пр. Въ 10 години слѣдъ Габровското училище до 1845 г. е имало вече 53 и повече училища: 31 въ Сѣверна България, 18 въ Южна—и 4 въ Македония. Ето и книги за учење и за четене се вѣставатъ: география, граматика, всеобща история... Явяватъ се великани—дѣца, които вече саднатъ йоще по-сѣбло бремето и тръгватъ йоще по-на широко въ полето да разорхтъ тѣмъ некаква съ вѣкове българска цѣлина: Хр. Павловичъ, отъ Дупница, Патавничъ Стояновичъ (сега Шкод. Митрополитъ), Никола и Дим. Михайловски и другитѣ пакъ съученици отъ о-въ Андросъ и Атина, Е. Василевичъ, Райно Поповичъ, Д-ръ Богорозъ, Раковски, Славеиковъ, Ботю Петковъ, Момчиловъ, Геровъ и тѣхнитѣ прѣмисници и ученици... Явикъ Груевъ, Хр. Г. Дановъ, Т. Н. Шишковъ, Ив. Найденовъ и пр. и пр.

Тѣмъ подвижници трѣбваше да дирятъ най-сгодни сръдства за достигане цѣльта. Тѣ не можахъ да не прибѣгнатъ и къмъ периодическия печатъ. Тона сръдство имъ се налагаше отъ законитѣ на естественното развитие у хората, отъ човѣшката култура.

Не видяхъ ли тѣ по стана на чужбина? Не четяхъ

ли тѣ чужди печатъ и не забвѣливахъ ли неговото сѣбносно значение въ работата на народното възраждане?

Периодическия печатъ е нововрѣменно явление.

Когато въ XVI ст. се усѣти въ Европа необходимостта отъ распространението на книгата, Гутенбергъ изнамира книгопечатанието и удовлетворява наскъзната отъ книги необходимостъ. Когато по сѣти въ сѣмъ край на XVIII и началото на XIX вѣкове се чувствува потребността за едно бърво, общедостъпно и ефтино съобщение на всевъзможни свѣдѣния, за общене и ширене на мислитъ — явява се газетата, вѣстникътъ, въ сврѣжени смисълъ на думата.

Формално погледнато на произхождението на газетата — ний би трѣбвало да прѣскочимъ малко въ по-раннитѣ врѣмена. Ище въ 1563 г. въ Венеция е излазило едно листо — *Notizie scritte* — което се продавало по една *gazeta* — име на монета отъ нѣколко стотинки. Отъ тамъ и названieto газета на вѣстникитѣ въ цѣлия свѣтъ. Въ Англия, а послѣ въ Германия и Франция сѣ се появили единъ видъ периодически списания — „меркурии“ ище въ XVI столѣтие.

Въ Франция първи „Меркурий“ подкачилъ да излази въ 1605 г., а първата газета: „La Gazette de France“ въ 1631 г., основана отъ Теофраста Рено, лѣкарь и директоръ на болницитѣ, който убѣдилъ краля и Ришельо, че едно такво издание може да принесе полза и на болни, и на здрави. Но най-убѣдително подѣлствувало казанieto, че кралятъ ще може чрезъ вѣстника да расправа работитѣ на подданицитѣ си въ форма, която нему е приятна и заносна.

Въ Германия се появява първи вѣстникъ „Извѣстие“ въ 1612 год. Въ Италия — въ 1799 а въ Испания — въ 1808 г.

Журналистиката, тъй както се разбира днесъ, е произведение на най-новото врѣме. Тя има потеклото си пакъ въ голѣмата французска революция. Всичко, което е било до тогавъ, като вѣстници, е било зачатъца, зародиши отъ журналистика. Днешнитѣ „Деба“, „Фигаро“, „Льо-Танъ“, у френцитѣ, „Стандардъ“, „Дейли-ноусъ“, „Дейла-телеграфъ“ у англичанитѣ, сѣ вѣстници, за които не е имало нито помисълъ въ врѣмето на прѣдшнитѣ меркурии, газети и извѣстия.

Печатътъ е днесъ една велика сила. Има и лоши вѣстници. Ала зѣобщо казано, журналистиката въ ново врѣме си е завоевала едно високо мѣсто. Безъ нея не може ни една културна държава, ни единъ образованъ народъ. Отъ туй зачатъчно състояние на листо за новини, отъ ходице по рацѣ пакъ

флетче, сега вѣстникътъ е силно културно, обобщително и съединително срдѣство за всички народи.

Печатътъ ръководи общественото мнѣние, залага мнѣнието си на господари и голѣмци, расклаща, възбужда и укротна духоветѣ. Въ ново време периодическия печатъ, особено вѣстникътъ, поглъща всичко: политически събития, обществени въпроси, всевъзможни случаи, съдебни, търговски и икономически работи, книжнина и художество. Вѣстникътъ казва своята първа и послѣдна дума въ всичко. Той е станялъ всемирно оръдие на човѣчеството: расностранява идеитѣ и знанието, възпроизвежда стрѣмленията и желанията, поддържа културата и я осъвършенствува, води борба и всички усилва.

Забѣлѣжено е, че колкото се повече притиска печата, толкова повече той добива сила и крила, толкова повече идеитѣ, на които става проводникъ, се разширяватъ и пускатъ коренѣе. Почти всички правителства малко или много сж се борили съ печата: конфискации, глоби, заширания, даждия, всевъзможни сиѣнки и прѣчки ялъ сж правени. Но всичко напрасно!

Печатътъ е станялъ непрѣтална крѣпостъ, на която рѣшителнитѣ и доблестни борци растятъ не съ денье, а съ часове. Той е билъ и остава най-сигурното, най-моцното срдѣство за борба противъ неврѣжеството, прѣдраасхдѣцатѣ, притѣсненята.

И нашитѣ дѣйци сж знаели това, когато сж прибѣгнали освѣтъ къмъ старитѣ срдѣства за съствиванѣто на народа си, йоще и къмъ печата. Този новъ факторъ се е присѣдинилъ къмъ другитѣ, помогналъ е на тѣхното въздѣйствие, възвращилъ е ролята си.

Може да се поддържа, че у насъ печатътъ и училищата сж играли относително най-важната роля въ нашето национално възраждане. Йоще повече. Тойли печатъ донара и нашето народо-черкюшно и политическо освобождение.

Въ новата наша история ний имаи два периода, означенони съ дѣлъ велики побѣди: възюванѣто българска духовна независимостъ и даруванѣто намъ политическа независимостъ. Печатътъ бѣше най-голѣмий, най-силний и доблестенъ юнакъ, който некара на глава тѣли побѣди.

За насъ *първата* печатна българска книга по влиянието и по формата си е „Рибниа букваръ“ на Берона (1825 г.); *първото* българско периодическо списание формално е *Любословието* на К. Фотицова (1842—1844 г.); *първийта* бл-

гарски вѣстникъ в *Българский Орелъ* отъ П. Богорова (П. Андриевъ — 1846 г.) като опитъ въ Липска, а послѣ *Цариградски вѣстникъ* — въ Цариградъ, а *първото българско периодическо списание* (журналъ, прѣладеъ) въ свършенния смисълъ на думата се е появило у насъ на 1858 година въ Цариградъ — *Българскиятъ вѣстникъ*.

II.

Първото врѣме на българската журналистика.

Основателятъ на българската журналистика — Фотиния — „Любословие“ — съдържанието и издаването му. — Основателятъ на българското вѣстникарство — Богорова — Прѣладеъ на „Цариградски Вѣстникъ“ — първото съдържанио, вѣстнически, заглавнѣ и списаниа.

Първо изданието на вѣстникъ „Любословие“ — първо издание на българското вѣстникарство — издадено отъ Фотиния, при вѣстникъ „Любословие“.

В. Кръстьевъ.

Прието е у насъ и занисано е не отъ една история, че основателятъ на периодическата ни книжнина е **К. Г. Фотиновъ** и че първия български журналъ се е появилъ въ 1844 година.

Безспорно е наистина, че лицето на което ние дължимъ първичното българско поврѣменно списание е Фотиновъ. Също така бѣше безспорно, че годината за основанието на „Любословието“ е 1844 г. Едно случайно обаче откриванне на една книжка „Любословие“ отъ 1842 г. въ Пловдивската Народна Библиотека доведе да постанн въпросъ датата за появлението на „Любословието.“

Тая книжка носи следното заглавие: Любословие или периодическо списание рѣзнихъ вѣдѣвий, издадено трудомъ Константина Г. Фотинова. Сирѣч, въ тинаграфия А. Дамнова, (1842 стр. 24). Върху първата страница на корицата има мотто: „Неситайте писания, въ нихъ же бо обращете животъ вѣчний и сокращае непащраемо.“

Въ прѣдисловното на туй „Любословие“ се расираш „любочитателятъ“, че редакторътъ и издателятъ има нажѣренне да подхване едно „повсечесно списание“ на български. Такова оубо повсечесно списание може да бѣде предпочтено отъ много други списания, почто другите списания издаватее заведнашъ и отъ веднашъ може да му земе човѣкъ сладостта, а това се подновува на всекия месоць, и има различни новы

и затурили, та не сж отбѣлѣзани въ ни единъ досегашенъ приносъ за българския книгописъ, а ще да има доста такива, които сж положително изгубени въ изѣсенъ или пропаднали въ жижлото, та нѣдали ще да се сѣти за тѣхъ нѣкоя стара паметь и да ги прѣпорѣча на най-новия ни книгописъ.“

Но какъ и да било, а на 1844 година въ Смирна се появила онова издавано двѣ години наредъ „Любословіе или повсемесечно списаніе“ съ сащото жотто „испятайте писанія.“ *Любословието* на Фотилова е излизало двѣ години, на четвъртини (4-о) по 16 страници, по два стълбеца всѣка.

То е починло да излиза отъ априль 1844 г. и годишнината носи иззвание *тома*, а номерата или книжкитѣ *число*. Първиятъ томъ съдържа 12 числа, вторий—тоже 12 (13—24). Номерацията на всѣки томъ е отдѣлна и стига до 192 страници. Първото число е излизало прѣвъ апр. 1844 г., а послѣдното прѣвъ юний 1846 г. въ печатницата на А. Дамминова въ Смирна.

Шрифтътъ, съ който е печатанъ „Любословието“ е черковенъ. Възкзашностъ доволно хубава. Има нѣкои книжки съ иллюстрации.

Нѣма съмнѣние, че заслугата на Фотилова не е малка. Ония, които, сега слѣдъ едно петдесетлѣтне, виждатъ колко е лесно нѣщо да се подкачи *сега* едно поврѣменно списаніе, онѣзи, които вече сж видѣли и чели вѣстници и списанія издавани и печатани у насъ, дору въ малки градове и села, онѣзи, които съ една рѣчь, гледатъ на работата съ сегашни очи, може да поинтатъ: че въ що състои заслугата на Фотилова? Голѣма заслуга ли е това, да напишешъ или прѣведешъ нѣколко статии и да ги дадешъ на печатаря за да ги нареди и уреди и издаде въ едно поврѣменно списаніе?

Познатото, известното и станалото достижно на жижина не е голѣма работа. Ала тозъ, който първи е откриль или открие що и да било, освѣнъ ако дължи откритието си на нѣкоя случайностъ, не може да не бжде признатъ за забѣлжителна личностъ.

Прѣдставете си състоянието на нашата книжнина прѣди петдесетъ години. Нийдѣ въ България нѣма печатница. Българскій языкъ йоще се важѣрва въ зародина си. Едини искатъ и захващатъ да пишѣтъ по старобългарски, по славянски; други искатъ да се вземе за основа народния говоръ, но йоще не смѣятъ да пусятъ въ ходъ тѣзи идеи. Самъ-тамъ и сегия-тогивъ се правѣтъ опити за писаніе. Десетина български, а повечето полвини български, книги сж били видѣли бѣль свѣтъ. Самитѣ понятия на редъ книжовни прѣд-

мета и прѣдставления йоще нѣматъ своитѣ съотвѣтствени названія. Повсѣмесечно списание ли?

Гдѣ ще се яви такъвъ смѣлъ, прѣдиримчивъ и опитенъ човѣкъ за таквъо прѣдиряние? Гдѣ ти българската печатница? Въ Бѣлградъ, Нови-Садъ, въ Россія или каждѣ ще идеешъ да издавашъ повсѣмесечно списание? Въ Турция едва ли ехъ се настанили печатници съ черковни букви—тѣзи на А. Дамилановъ въ Смирна и другата на Ф. Дивитчиана—въ Цариградъ и тѣ безъ постоянни словослагатели или съ по единъ словослагателъ. А разноски за едно таквъо прѣдиряние? А абонати? А поща за да ги разнаеи на всѣкждѣ изъ България?

Всички тѣзи сж били въпроси, които само като си ги е поставилъ и най-сѣклий, даже отъ сегашно врѣме, издатель, сж били достатѣчни да угасятъ огнената ревность и да сложятъ и най-силната енергия. Между това Константинъ Фотиновъ не се стрѣска прѣдъ всички тѣзи толкова сжществени спънки.

Той не се бои отъ мъчнотинѣ. У него има една непобѣдима воля: да бжде полезенъ на своитѣ еднородци. Гръцки въснѣтаникъ, чель гръцката патриотическа книжнина, запознатъ съ нея, той си рѣшилъ, това, което правятъ гръцкитѣ родолюбци за Гръция единъ сиѣсенъ българинъ трѣбва да направи за отечеството си. Той вижда, че азикътъ ни е йоще въ пелени, но нищо. За сега е важно пакъ идеята: да направи каквото може, тѣй като „Богъ и царь всичко добро даватъ, но въ кошара не прикаруватъ.“ Въ всѣка своя покана, въ всѣко свое обявление пгмъ „любезнитѣ“ си читатели той напомни тѣзи поговорка. И съ особна ревность кази той всички да се зашихатъ на списанието му—„Любозловието,“ което обработва даденый умъ чловѣку.

И когато слѣдъ една година трудъ Фотиновъ вижда на ошитъ не само прѣдполагемитѣ, но и непрѣдвижжанитѣ мъчнотни, пакъ съ сжщата ревность той пиши: „Краткорѣчно, мое теплое желаніе и мое главное попеченіе и нажѣреніе съсъ това повсѣмесечно списаніе е да възможимъ да оишежъ прижѣри таквыя, щото дано би могли да ни настояватъ тѣи на сичко благополучіе и благоденствіе; да ви привождатъ на пакъ правъ и благодателенъ, да ви удостоятъ онова, което ни е отъ Бога прѣблагото дано да сте словесни негови создания, и да славите величіето всѣмъ какъ словесни, а не както безсловесни добици; да покажете образование словесности и учивости..... Состои прочее на ваша любовь и на ваша ревность и скромность за тѣи приемноти и привосходни дарби.“

Съдържанието на двѣтъгодишни течения на „Любословіе“⁴ прѣимущественно е поучително и отчасти историческо-филологическо. Въ него се срѣщатъ редъ исторически, етнографически и географически статии и очерци, разна любозитни свѣдѣния в. магарѣ крайно бѣденъ, свърѣмененъ отдѣлъ. Да поменемъ статитѣ:

Византизъ или Константинополъ, (24 и 25, стр. г. II); *Славянска древностъ* (45, 57, 71, 135, 149 стр. г. II); *Исократъ, риторъ Атински, увѣщава и поучава Демоника, съма Гродникова* (51, 65, 81, 129, 143 год. II) *Любостародно изложение (отъ Василій Априловъ)* (142, 150,

Свѣдѣнията за дѣвически училища „Возообразования женскаго пола“ въ „Любословіе“ (стр. 13, 143 г. II) сѫ такива цѣни материали, които не трѣбва да игнорира и въ денъ днешенъ който и да билъ отъ занимаващитѣ се съ нашата културна история. Тѣ достигатъ само повишението на отдѣлни дѣвически училища въ Пльвенъ и Вратца, но иматъ и общъ характеръ.

Свърѣменинъ общественич. отдѣлъ на Фотинова „Любословіе“, е билъ твърдѣ изпъленъ. Сегна-тогизъ нѣкои по важни явления въ общественни, държавни и международни животъ той е отбѣлѣвалъ. Нѣкой по-важенъ законодателенъ актъ той е съобщавалъ въ прѣводъ, и подобнитѣ акти за него вѣрже трѣбва да сѫ били цѣли съкровища за българския четенецъ.

Праволисанието и языкътъ на Фотинова сѫ били своеобразни, както се вижда отъ нѣколкогорѣ излѣчени въ „Любословіе.“ Той самъ казва, че се води по грамматиката на Мразовича, пиши безъ членове, жалае въ писанието да се поддържама колкото се може повече о връзката съ старобългарския ни книжовенъ языкъ, сърди се на „ново болгарскѣи грамматики, за които освѣнъ *Несобитова*, нѣмама нѣкакво понитіе, нише той, защото нито ми са поднали на рѣжа, нито самъ ги пакъ поне трисилъ, защото самъ увѣренъ твърдѣ добръ, че нима ново Болгарскѣи грамматики не сѫ на друго основаніе поставени, точно на основа, което отъ неучение народно еъ такова-раствѣнно и историческо състояние е пристигнало, што не тѣи грамматикиосочинители, но всемирна Академіа голѣми и многосвърѣменини трудове ще положи за да постави на правъ языкъ правилно нарѣчіе народно. Това дѣло, освѣнъ народно училище не е съкому пристойно.“ За туй прѣдпочелъ той Мразовичовата Грамматика, понеже тя е и за церковниъ языкъ.

За да докаже правотата на своето гледище Фотиновъ пиши редъ статии въ отговоръ В. Априлову подъ заглавие:

„Мячно е да познае чловѣкъ самъ себе си.“ Въ тѣхъ той разглежда май-подалечко исторiята на българското писмо поще отъ VIII вѣкъ, спира се върху значението на черковния языкъ, който е основата на нашето християнство, възстава противъ „юсовото проилюженне“ (ж), което било чуждо за насъ, както за гърците сж чужди звуковетъ: я — ja, ц — ts. Той иска да се види мъжъ, рука, путь, — защото каже, никждѣ българитѣ не казвали: мъжъ, ръка и пъть (стр. 290, II).

Фотинювъ не иска да се отдалечаваме отъ черковний языкъ, не само че си е български, но поще за една политическа причина, доволно ясно загатихта отъ него: *„Това черковно Писание, което приведе по-большинъ часть славянскаго мiра во християнство и Восточное европiеи-свободио сотокуни, да ли ще икога собри весь славянскiй мiръ во соглашенiе и истное нарѣчiе, щото да се разумѣваме единъ другъ по между ни легко покиннмо! о прѣвождѣенное согласно нарѣчiе кога?..“*

Фотинювъ се наивнива прѣдъ оиѣтъ, които го осаждаатъ за туй позаваняе дуни отъ славянскiй языкъ, който нарича „жайка на.“ Той се оправдава, че е по-добро да се заема отъ болкото да се нави „сътъ прѣпростота и испорченны рѣчи,“ съ каинито „никаковъ цѣлъ утъ точно описанiе не може да прина.“

Фотинювъ жегнува съ своитѣ думи кинто прѣди него не-абиеиний отецъ Павелъ. „Ето, по Божiю прозволению, — казва той, — родили сме се нъ тоя языкъ; като небрежиаме него пренебрегиваме Божiе благозленiе, Славянскiй языкъ, чловѣче, приключила осмьдесетъ милiони души; кажи ни, кой языкъ на оиѣта има толькуня иномножественъ народъ? Не си ли дължонъ за това да благодаримъ Бога, защото се на-мѣруваши и ти единъ между едно толкова многочистенно чи-сло, а най-паче православныхъ, кои славить на тоя языкъ Не-гово имя и ибѣтъ величiе Его! О нечувствителности! о не-благодарности!“

Съ якиа гореща сжръбъ се испъзливва душата на Фо-тинюва, когато приближала да прѣйдеме списанието си поради... отектесине на подържката. Той се моли на читателитѣ да иматъ „благодарствение, народна ревность и любовь“ и да не се наивниватъ така. Да не казватъ „че е мячно и неможежъ да прочитати; защото неможежъ, значи: нещехъ.“

И най-подиръ Фотинювъ прѣстанава своето списание по скититѣ причина, които сж принудили болшинството у насъ да напустне водобитѣ прѣдържати. Отъ една страна крайно го-

лѣмитѣ мѣчнотни въ Смирна, гдѣто има само единъ грѣкъ печатарь, който печаталъ кога му спалие, отъ друга като гледалъ „неусердната народна сѣлонность за пристойно споможение,“ неволно се принудилъ да напустие. Той благодари на г. г. Талчизеца и Ралля Х. Маврида, родомъ Шуменца въ Цариградъ, които най-много го насърдавали и поддържали и отъ които послѣдний всѣки мѣсець му испровождалъ по тридесетъ двастольника (дирекли таларе) за да прѣдпаца печатарину.

Като отдаваши Фотинову честь за гдѣто по редъ първи основа българско периодическо списание, обезателно трѣбна да припознаемъ за първи български вѣстникарь, за основателъ на първата българска газета (вѣстникъ) **Д-ръ Иванъ А. Богоровъ**, (род. въ Карлово на 1818 г. ум. 20 окт. 1892 г. въ София).

Въ историята на българската книжнина на туй много заслужило име неврѣменно ще бъде отдѣлено едно отъ най-почетнитѣ мѣста. Богоровъ е принесълъ безчетъ заслуги на нашия периодически печатъ, на нашата книжнина, на нашата народна школа, на нашето народно свѣтаване и възраждане. Нѣма областъ въ културния ни животъ, въ която да не се явива този неуморимъ дѣецъ, който е билъ винаги движенъ и безпокоенъ отъ надирване на онуй, което може да првнесе положителна полза на отечеството и на продиганьето му... Слѣдъ учението си въ Одесса, въ Ришильевската гимназия, гдѣто той печата *Лица на Българскитѣ царе Асфия и Шишмана* и „*Български левъ*“, той обикаля отъ градъ на градъ България (воще на 1840 г.) и подбужда всички и всѣкого да не учатъ вече неразбрании грѣцки азикъ, а българскій; той става самъ учителъ, яростенъ проповѣдникъ на българщината въ Стара-Загора, ала грѣцкѣи учитель тамъ го изгони съ силетнитѣ си; той пише *Първошка Българска Грамматика* въ 1844; въ Липска се учи и основава своя: *Български Орелъ*; стѣиъ той се прѣнася за поудобно въ Цариградъ и поднача вѣстникарската си дѣятелность съ енергия и присърдце, които му бѣхх присъщи дори до смъртъта, ако и да се оттегли отъ *Ц. Вѣстникъ* Богоровъ не вавуша нито перото, нито идеята, на която се посветила неговата горѣца и безпокойна, неудовлетворяема съ малко нѣщо натура; той ходи по Букурещъ, по Браила все гласкаиъ отъ скъцата идея, прѣща се въ Цариградъ, и послѣ въ Шуменъ, да учителствува, заминава въ Парижъ да учи жедичината, гдѣто като я свършва, пакъ се основава въ Цариградъ, и макаръ ме-

дикъ, нито помисля да пише рецензи, а се заемва пакъ съ публицистика, редактира няколко книжки отъ „Бълг. Книжници,“ явява се въ Пловдивъ за малко и основава „Журналъ за наука, занаятъ и търговия;“ обикала България и обръща сериозно внимание върху народния икономическо-етнографически битъ, който отсѣгнѣ описва въ цѣль редъ прѣкрасни статии въ в. *Турция* подъ заглавие: *Нѣколко дена раскладка*; тича на Московската Паложба (1861 г.), гдѣто имало и Славянски съборъ, отъ гдѣто като се връща посветива се на дѣл монументални работи, първи по рода си: едната—основание на една съдружествена намучна фабрика въ Пловдивъ, за която добива султанско въраде и покровителство (1866 г.), кроежъ неосъществявъ поради нѣмање на доста срдѣства; и втората—йоще неосъществена прилично у насъ, която принася най-голямъ ползи—съставленieto и издаването на *Френско-български и Българо-френски рѣчникъ*, (1869, 1871 г. Виена). Слѣдъ това той пакъ се жѣриа въ Цариградъ въ редакцията на нѣкои вѣстници, послѣ пакъ въ Пловдивъ, гдѣто приготвя „Книговище за прочитанѣ“ и „Селскій лѣбаръ,“ които взема въ рака, обикала България за да ги распродава.—работа, върху която го заварва освобожденieto. Само едно изреждане на книгѣ и списанията му до и слѣдъ освобожденieto би напълнило цѣли страници отъ този нашъ прѣгледъ.

Ний винги сми гледали на Богорова като на единъ отъ най-личниятъ и полезни подвижници българии отъ епохата на нашето възрждане и въ периодическия ни печатъ. Той е билъ и остава първий български вѣстникарь. Йоще повече: ние можежъ да го нарѣчемъ *първимъ български публициста*. Че това е вѣрно, нѣма оспѣтъ да се погледне на неговата дѣятелностъ йоще отъ 1840—42 г., когато е издалъ своитѣ: „Български народни пѣсни и пословици,“ „Личи“ на неговата „Първоначална граматика“ на живеежъ прѣлъ чисто вѣстникарската му и публицистическа дѣятелностъ, за да свършимъ съ послѣднитѣ: „Словения“ и пр. въ които се отдавахъ послѣднитѣ екове на едно срдце, гаснаше, но вѣчно будно и неотстъпчиво прѣдъ народнитѣ потреби и злоби на дена...

Богоровъ е единъ великанъ, цѣненъ по заслугитѣ, които е принесълъ на българската култура, като публицистъ и писателъ. Той стои неизмѣримо по-високо отъ Фотинова, доволно по-високо отъ появилитѣ се въ негово време и работили вмедно съ него дѣйци. Никой не е садѣвалъ до него тъй изъ дълбоко и сериозно нѣкои публицистически и обществени въпроси, особенно политико-икономическитѣ както Богоровъ. Вземете

и прочетете неговата книга: „Нѣколко дѣя расходка на разни мѣста на България (Пловдивъ, Калотеръ, Хасково, Стара-Загора, Сливенъ, Чирпанъ и пр., печатана най-напрѣдъ въ *Турция*, 1864—1865 г.) и ще ще се убедите въ това твърде. Когато пиши за паритѣ, той посочва на необходимостта у насъ да промислимъ за нашето индустриално-икономическо продиганье, безъ което нѣма напрѣдъкъ духовенъ. „Да не дойде, каже Богоровъ, работата до тамъ щото народътъ, както въ Австр.-Сърбия, на проповѣдитѣ на единъ владика въ черкова, извикалъ: „Лѣно, лѣно, ал ми исками пари.“ Въ своитѣ расходки той нижда и пише за всичко: какъ живѣе народа, какъ се труфи, какво носи (носи), какъ се храни, какъ пестя, какъ троши паритѣ ся за което не трѣбва, какъ и отъ гдѣ намѣрна пари, какви произведения се раждатъ и правятъ, въ кои има полза, кою да се не истрѣбятъ, кои да се подновятъ. Той не забравя да говори за хигиеническата страна на живота: банитѣ, хамамитѣ. Срѣщатъ се и нѣкои етнографически бѣлѣжки. Единъ отъ първитѣ наши книжовници, който е подсачилъ да пиши така, както пишмъ и днесъ, който е далъ най-рано обликъ на язику ни е — Богоровъ. Той е единъ отъ основателитѣ на съвременни нашъ писменъ говоръ. До него Фотиновъ и друга пишахъ на славяно-болгарски; Богоровъ вѣе да пиши по български йоще на 1840 год. а наедно и слѣдъ него подвехъ и писахъ и други...

Да кажемъ нѣколко думи за първитѣ български вѣстници на Богорова. — Азъ не съмъ видѣлъ нито „Бълг. Народ. Иавѣстникъ“, нито „Бълг. Орелъ.“ Споредъ г. А. Тодорова (№ 104 книгописъ) най-напрѣдъ е изтѣзълъ подъ названieto „Българский Орелъ“ единъ първий брой на 20 април. 1846 г. въ Липиска, въ тискарницата на Брейтконфа и Хертели. Вторий брой съ пачѣно иже: „Български Народенъ Иавѣстникъ“ (изважда Иванчо Андрѣевъ — Дръ Ил. А. Богоровъ) въ тискарницата на Фр. Рюкманна, 1846 г., на 20 септ. А третий се явилъ пакъ съ първото иже на 1-й януарий 1847 г. „Той вѣстникъ, казва г. А. Т. (тажъ же) бѣ прѣнесенъ по-сѣга отъ И. Андрѣевъ въ Цариградъ, гдѣто излазише подъ ижего „Цариградски Вѣстникъ.“ Споредъ Шоноу („Цариград. Вѣстникъ“, бр. 99 отъ 1851 г.) Богоровъ е издавалъ „Бълг. Орелъ“ въ Липиска йоще въ 1843 г. Но това свѣдѣние отъ шидѣ не се потвърдява.

Небезинтересно е да приведемъ слѣдната оцѣнка, направена отъ В. Априлова за Богорова и неговата първа дѣятелности йоще въ 1846 год. (Любословіе II 140 стр.) „Г-нъ

Ив. Андреевъ, когото имахми случай лично да знаеме въ Одесса, е воспитаниецъ съвременователъ на българското учение и не жалѣе трудове за това добро. Той поживѣ малко врѣме въ Българията, гдѣто ако останваше по-много, по-много свѣдѣнія видеше да откряе за нашъ. Той издаде Географія Българска, която можеше да се нарече добра за училищата, ако содържаваше и Оттоманската имперія... Но Г. Андреевъ не сѣди празенъ по други прѣдмети. Тии дни видѣхми изкривлять му брой (номеръ) на *Извѣстникъ амъ* му Български, издаденъ въ Липска 20 априліа сего года. Сърадвахме ех за това, че ще имама и другій — Българскій дневникъ, и отъ често сърце му желаема добръ успѣхъ. *Той дневникъ видися, чи ще стане много полезенъ за Българията* и за това нека ни позволи издатель му да кажемъ миѣнето си за напечатанный отъ първий листъ. "Г-нъ Априловъ мисли, че било по-добро да се назоватъ вѣстника „Българска Пчела“ или „Български Извѣстникъ.“ Той му съвѣтша да не е твърдѣ воленъ и да избѣгва нареченія вѣсков, както „гражданско и свободно управление,“ — „дѣлата на нашитѣ юваци и царѣ,“ „честъта на бащиниата“ и пр. Скъдо така му съвѣтша да избѣгва и описанието на такъва прѣдмети, които могатъ да ги приематъ недоброжелатели нѣ за лояви.

Отъ тѣзи бѣлѣжка на Априлова трѣбва да се заключи, че *Българ. Орелъ* се е писалъ доволно свободно, поне е ималъ свободололюбни тенденции йоще отъ първия си брой.

Слѣдъ малко Богоровъ прѣмивава отъ Липска въ Цариградъ и подбача *Цариградски вѣстникъ*, излиза веднѣжъ въ седмицата, захваща отъ януарий 1848 год. [ол 4 стр. Съ иже *Цариградски Вѣстникъ* се е издавалъ до 65 брой, 15 дек. 1851 г. подъ редакциата на Ив. А. Богоровъ (Д-ръ Богоровъ), а отъ тогазъ до 1861 г. съ иже *Цариградски Вѣстникъ* подъ редакциата на Александра Екзархъ.

Александръ Екзархъ е билъ род. въ 1812 г. въ Стара Загора, а умрѣлъ въ 1892, вѣспитаникъ парижски и дълги години драгоманниъ въ Турското Посолство въ Парижъ (1866 – 1876 г.) Въ врѣме на пътуванието си въ Россия А. Екзархъ е нажѣрилъ и добилъ чужди сръдства не само да издава вѣколко години „Ц. Вѣстникъ,“ но и да раздава даромъ книжки на нуждающитѣ се български школи. Той е спомогналъ и да се отворить много такъви.

Цариград. Вѣстникъ се е издавалъ тринадесетъ години. Позволеніето за издаване е билъ получилъ върху си Турко-Василаки, Върбячанинъ, драгоманниъ при В. Порта.

Тринайсетъ годишното задание на единъ вѣстникъ трѣбва да се нарече знаменателно явление у насъ не само за тогавашното, но и за сегашното врѣме. Особно е важно било то за тогавашното врѣме, когато мъчнотинитѣ по конгонздаванетоъ сѫ били несравнено по-големѣ отъ днешнитѣ.

Ако вие вземете ч прѣлистите „Цариградски вѣстникъ“ за туй врѣме, вий ще видите голѣмото му значение за нашата отечествена история въ широката смисълъ на думата. Тукъ е изобразенъ она летежъ, она замахъ, съ който се выпуска по пакти на развитието си българското общество, сбѣгащъ внезапно, прѣди, и особно, слѣдъ кръвната война. Вие ще видите какъ бърже, съ бързина просто омайна, израстватъ крила, и крила яки, на единъ до вчера спящъ, умирающъ народъ; какъ той се унася на тѣзи крила; какъ той иска да си навакса всичко онау загубено въ сънъ и мрътвило врѣме; какъ той се прѣхласна въ тѣзи борба за училища, за книга, за черковна самостоятелностъ; какъ тѣзи борба, най-напрѣдъ нерѣшителна, правена пиншикомъ, съ прѣдпазване, послѣ въ единъ прѣбрасенъ день се успѣва, взема широки размѣри; какъ изъ цѣло Българско на дължъ и на ширъ грѣбва една свѣтлина—училищната просвѣта, и редомъ съ нея—пожарътъ на народното негодование и гонение противъ гръцкитѣ владци.

И въ туй врѣме, когато „Ц. Вѣстникъ“ неотваряше съвсѣмъ или неотваряше достатъчно стълбцитѣ си за проявление на тоян народенъ гнѣвъ, избухналъ съ такава сила на всѣкхдѣ изъ България, вий виждаме, че се поизваватъ нови вѣстници и списания: *Български Книжници*, *Свѣтникъ*, *България*—въ Турско, *Български Диспанца* и *Дунавски Лебедъ*—извънъ Турско.

Въ врѣме надвигането само на „Ц. В.“, той сърѣдоточаваше съ себе си всички съобщения и докладни записки по народно просвѣтителното дѣло изъ областитѣ. Четете допискитѣ! И вий ще видите, какъ градове и паланки се надваряха да се покажатъ по-огнени, по-пламени въ борбата за български училища, за черковни права.

„Цариградски Вѣстникъ“ изпълнява и друга мисия—тѣзи на едно книжовно описание. Въ подлистникъ у него се печататъ хубави повѣсти и разкази, описания на рѣзни градове, пословици и поговорки.

Въ него се поизваватъ трудоветѣ на *Н. Р. Славейкова*: неговитѣ описания на Трѣва, неговитѣ притчи и гатанки, неговата „Българска Митология“, споменитѣ за възражда-

нието на Търново. Тукъ се срѣщатъ : трудоветѣ на Юрданъ Х. Костадиновъ отъ Скопие, цѣлъ редъ описанія на Скопие, Велестъ, Охридъ и др., документи по българ. история; на К. Д. Петковичъ : описаніе на Св. Гора и на разнитѣ манастири; дописки на Р. Блъсковъ, книжовнитѣ и критически бѣдѣжки на С. Филаретовъ,¹⁾ Ботю Петковъ, Ник. Михайловски, Хр. Даскаловъ и др., прѣводитѣ на разни съ нравственено съдържаніе раскази отъ Пантелей Киспъзовъ, В. Каракановски, Н. Палаузовъ; филологически и етнографически разисквания отъ Михайловски, Юр. Х. Костадиновъ („Що е Юрукъ“), биографията на Н. С. Палаузовъ.

Въ заключение за „Царигр. Вѣстникъ“ ще кажемъ, че споредъ свѣдѣніята на Н. Черновѣждъ („Нѣколко записки отъ сегашния вѣкъ“ Мѡб. кн. VI), единъ съвърѣменникъ и близкъ наблюдател на работата. Екзархъ е билъ ордаио на гръцката патриаршия, на владциитѣ въ България и на руското посолство и за туй той се е показалъ май враждебенъ къмъ подвигатото отъ българитѣ исканіе за черковното самоуправление, (стр. 424.) Истина е, че въ „Царигр. Вѣстникъ“ прѣвъ прѣмето, когато го е издавалъ г. Екзархъ, не се вижда ожесточеността въ борбата и въ писаніето прѣстави гръцкитѣ владци; въ всѣки случай обаче допискитѣ отъ Пловдивъ, Търново, Видинъ и изобщо въ статіитѣ на Славейкова гръцкитѣ владци никакъ не се милуватъ, напротивъ, най-безпощадно се бичуватъ тѣхнитѣ дѣянія. Вѣротно е обаче, че Екзархъ ще е получавалъ нѣкоя година субсидии отъ гръцката патриаршия, която е давала и дава таквитѣ за поддържаніето на разни вѣстници и списанія. За тѣзи субсидии в. *България* пише, че била даже извѣстна на около 40,000 гроша.

„Ц. Вѣстникъ“, както се вижда отъ едно завѣленіе на редакцията, се е намѣрвалъ тоже не въ особено бѣжаво състояние. Редакцията казва, че не е срамъ да обади колко спомоществатели има. „Седемъ години се минаххъ какъ започиххми това дѣло. Трудове неуспини положиххми, на всѣка година по 20,000 грошова губиххми; извѣстиххми да се намѣри нѣков да му дадежъ това дѣло да го издава, да му събира ползата и да печели; никой се не яви.“ Йоще по-долу редакцията се оплаква, че всички други чужди вѣстници се

¹⁾ Особенно е хвабана критиката на Филаретовъ въ №112 на *Цар. Вѣстникъ* за Геровитѣ: Български рѣчникъ и Русско-български рѣчникъ. Напротиво въ една история на Българ. литературата се казва, че критиката в частъ издѣлата съ „Перводъ списаниѣ“ или отъ „Независимостта“ на Баранцова. Авторътъ на тая история изѣда правото помѣхай на двѣ десетки години.

хвалихъ съ своитѣ едиnorodни читатели. Караманлийскій вѣстникъ ималъ 656 спомоществователи, т. е. на 360 души се пада единъ вѣстникъ. Види се обаче по всичко, че „Ц. В.“ не ще е ималъ повече отъ 500 спомощници, както за това говори и Сливейковъ въ своя подлистникъ „Вѣстникъ“. Въ търновската областъ имало 15 души спомощници (Бр. 118, 1853).

Достойни за забѣлѣванье сѣ думитѣ на Богорова, съ които той расправа за сѣдбата на „Българскій Вѣстникъ“ и основанието на „Цариградскій Вѣстникъ“ (Бѣлг. Книжници, 1858 г. III кн. 2).

„Слѣдъ умрѣлото на то *Любословіе* чловѣкъ никда развърване на нѣкои българ. писатели, казва Богоровъ — что бѣхх вѣче разнесли своити мѣки изъ градоветѣ за *спомоществование*, сирѣчь за печатанье на книги доброволна помощъ, имато на която е по-голъмо отъ колкото бѣше схидата. Българската книжнина, вдовица отъ нѣколко врѣме, искаше вѣче едно Периодическо списание да може что годѣ да раздава нѣкои новини и по-малко раскрива народно просвѣтенье, что и не захѣси да се обидне. По случай се намира младъ българинъ въ Липска (говори за себе си) и закачва съ помощта на Вудурецки Българе да издава „Българскій Вѣстникъ“ всѣка недѣля. Първий листъ на това списание, ако и да не съдържае оспѣвъ нѣкои приказки и единъ изводъ отъ „*Ижтуваніе по Българскити мѣста*“, бѣ приетъ съ голѣма драгость отъ тамешнити славянски филолози, които го направихх да погърми изъ цѣля Еарона, като го накачихх съ поваше похвали, отъ колкото той струваше и, съ той начинъ, тѣ желасехх да потикнхтѣ вървежа му. Отъ друга страна повечето му бѣдни принажи у Влашко показяхх кѣмъ него голѣма хладность, която достигаж до толкови, та отъ тѣхъ единъ, който има въ свои мецоцотъ „чтого направи тя, все харно ще бѣде,“ отсѣче сѣдбата, че не трѣбвало за *Българитѣ* да се издава *Вѣстникъ* отъ *Липска*, безъ да каже причината *шачю*, та отъ това се види твърдѣ малко да ѣ е разбираль. Едважъ писачьтъ на „Българскій Вѣстникъ“ бѣше стигалъ до третай му листъ като гѣ застигахх ти клетва, която съ единъ мигъ му прѣверати наданието. Той, побуденъ отъ сражъ за исполучанието си, дрѣнва се та дожда отъ Липска право въ Цариградъ, да прохѣня жѣстото, а не жасельта си, и слѣдъ годишно затичанье можѣ да основе „*Цариградскій Вѣстникъ*“ и *Българска книжочсатни верѣдѣ* Балъ-Капанъ ханъ, на такова

мѣсто, дѣто прѣди нѣколко години бѣше опасно само да се прохортува за подобни нѣща.“

Ето какъ расправя за основанието на „Ц. Вѣстникъ“ и Раковски въ „Дунавски Лебедъ“, бр. 8.

„Това бѣше, както ми се струва въ 1847 г. (не поминъ добръ). Г. Богоевъ бѣше дошълъ въ отчаяване да сполучи допущения, кога единъ день се наидохми въ Хаскрь-чаршии, на едно кафене, дѣ обично тогава ходѣхъ балканански българи. Тамъ, като се разговаряхми съ него за тойли прѣдметъ, мене ми падна на умъ, чи тая работа може се свърши чрѣзъ едно-го българина, кой бѣше тогава въ царска служба и за добръ йоще случай въ министерство просвѣщения и земедѣлия. Той българинъ бѣше покойниъ Василаки отъ Върбица, село въ Прѣславско окръжие, 6 часа далечъ отъ Котила. Но той человекъ тогава не бѣ никому пристъпенъ и трудно бѣше да му се прѣдложи такова нѣща, а най-паче отъ млади българи! Но, за счастье, той бѣше познатъ добръ съ покойнаго ми отца и съ Г. Хр. Танчилеца. Тогава прѣдложихъ Г. Богоеву да поговори о тому съ Г. Хр. Танчилеца, а азъ отъ моя страна говорихъ покойному си отцу, който бѣше тогава въ Цариградъ и при кого често дохождаше Василаки и по цѣли часове се разговаряхъ съ него. Отъ една страна покойниъ ми баща, а отъ друга страна Г. Хр. Танчилеца придумахъ и склонихъ Василаки да надѣйствиува такъвъ единъ ферманъ. Но покойниъ Василаки бѣше много интересантъ человекъ, кое го и накара на това нѣща, а не нѣкакна си искра любовности; защото за малко врѣме той, кату надѣйствиува такъвъ ферманъ на име си, иска да му се плаща годишно нѣщо си за това. Г. Богоевъ, сосъ всичка си кадърность, трѣбваше да склони на това, само да сполучи желаемата си народна цѣль. Така Г. Богоевъ почих да издава „Цариградски Вѣстникъ“ въ Балкананъ—ханъ въ онаи жалка и оскудна печатница, която съ голѣми трудове си бѣше набавилъ и купилъ по-вече помощникъ на нѣкои си отъ Влашко родолюбци българи. Въ него врѣме, какъ то е знаино, наши българи йоще не объртахъ до токъва внимание на такъва общеполезни дѣла и трудове и Г. Богоевъ прѣдприятне не отиваше редовно, нити му бѣ възможно да напрѣдва безъ срдства. Онъ се денѣтъ и пощѣтъ трудене самъ да пиши, самъ въ печатница си да нагледва и работи и самъ йоще да тича по пощи! А отъ друга страна да нѣма и най-нужди разноски и да е йоще задължилъ тому и оному за народное дѣло! Ине тукъ нѣма ми намѣренне да хвалимъ Г. Богоева, но свята длъжность ни

кара да кажежъ истина, на коя сме били отъ части очевидци, а и много други наши йоще живи българи знаятъ това и йоще може би по-обстоятелствено.

„Тѣй Г. Богоевъ, като бѣше дошелъ въ голѣмо утѣшение и го непрѣстанно земавахъ они, коимъ бѣше задлъжнялъ, единъ денъ оставя Цариградъ и всичко, що имаше въ Балкананъ, т. е. печатница си и книги. Подиръ негово отсъствие яви се куповачъ печатници му Г. А. Ексархъ, кой бѣше тогава дошелъ наскоро отъ Россия въ Цариградъ. Г. Христо Тапчилеца и братия Кара-Минкови, кои тогава бѣха при него, бѣха Богоеви главни кредитори и тая първа въ Цариградъ българская печатница, купена повече отъ родолюбиво спомоществование, продади се за дългъ основателя и то отъ Българи!... Г. А. Ексархъ ѝ купи, мисль, за десеть тисщи гроша, и почих да издава „Цариградски Вѣстникъ“, като плащаше Василакю едно годишно количество за фермана. Но Василаци до 1854 нѣхаше никакво сношение съ Г. А. Ексарха, защото бѣше противникъ на негови мисли и други посредствувахъ при него да допусети да се издава „Цариградски Вѣстникъ“ съ негова ферманъ, кого той имаше, като единъ приходъ и въ „Цариградски Вѣстникъ“ не виждаше се име редактороно. Това е самия истина и начало за „Цариградски Вѣстникъ“ познато намъ твърдѣ добрѣ до 1854 год.“

III.

Българский печатъ до рѣшаванието на черковний ни въпросъ.

Адресното Дружество и „Общната за българската книжнина.“ — Български книжници. — Българи. — Славяни. — Терци. — Врѣме. — Гайда. — Право. — Напрѣдъкъ. — Славейковий дървади Гайда. — Македонци. — Печелци. — Ружница.

Бѣ въпросъ книжническа ли востану
Се считаше отъ всички нѣкъ за нѣщо
Означително, за нѣщо велико, важно!
Общности и нѣкъ нѣкъ востану...

Ст. Михайловский.

Йоще отъ началото на българското възраждане между учащата се на чужбина младежъ или же между онѣзи, които сѣ се скитали съ цѣль да узнають нѣщо и да направятъ нѣщо за народа си, появила се е идеята за основание на дружество съ цѣль „любородна.“

Таковозъ едно дружество най-напрѣдъ ний знаемъ, че е основано въ Андросъ около 1835—1838 г. гдѣто сѣ се били събрали десетина млади момци, ученица при Капри, прочути

гръцки философъ, проповѣдникъ на едно особно учение—теособия (благотворение) и педагогъ. Въ него дружество сж били: Изарионъ Стояновичъ (сѣтиѣ Макариополски), братикта му Николай и Димитръ Михайловски, Д-ръ Стоянъ Чомаковъ, Иванъ Добровска, Хрисантъ, Захарий Стружски, Георги Попъ Илиевъ Босилчиѣ, Никола Димитровъ, Анастасъ Чалжековъ.

Дружеството е имало за цѣль работенъето да се събуди българския народъ. То е било съставено по подобнето на гръцкитѣ „хетерии“ и подъ влиянието на увлекателнитѣ проповѣди на Капри—отрицателъ на христ. религии, но непоклитимъ еллински патриотъ, който казвать: „всичко, което не е еллинско, не е достойно за еллинитѣ. Сражъ е за еллинитѣ да иматъ за основателъ на вѣрата си и да почитатъ единъ израилтянинъ...“

Членоветѣ на Андросското Дружество относѣ се явяватъ като поборници както въ областята на периодическия ни печатъ, така сжщо и въ областята на народната ни борба противъ гръцизма и неговото опасно влияние въ България. Това, което Капри въхъ е разказвать за величието на еллизма и за разширението и подиганъето на Елада, тѣ го схващали и приенособили за изъражданъето и величието на България... Не токо тѣи отъ устата на тѣзи дѣйци ние сме чували често думитѣ: „гръцката школа ни научи да се назимъ отъ гръцкото и да тачимъ и любимъ своето.“

По-нататкъ въ 1857 година ние сѣбницами въ Цариградъ една „Българска книжовна община,“ която разви твърдѣ ползотворна публицистическа дѣятелность.

Нейно дѣло сж: „*Българскитѣ Книжници*,“ които, както по формата си, така и по съдържанието си сжбзо могатъ да се нарѣкатъ първото въ пълната смисълъ на думата българско периодическо списание. „Български Книжници“ не стожатъ по долу отъ най-добритѣ съвременни издания отъ тозъ родъ. Едно сравнение на които щете книжка отъ „Б. К.“ съ кой и да било отъ най-богатитѣ книжки на днешнитѣ наши мѣсечни списания ще ви убѣди въ туй твърдение.

„Българскитѣ Книжници“ сж излезали четири години — отъ 1858 до 1861 год. включително.

Най-напрѣдъ тѣ сж били редактирани отъ *Д. Мутъевъ*, налофорецъ, профессоръ петербургски, авторъ на *Братка Естествознаи История* и повиканъ нарочно за тѣзи работа, която по болѣсть, напустилъ безъ време.

Слѣдъ Мутъева поелъ редактираието на Книжници *И. Бо-*

горова. Впрочемъ, Богорова е вземалъ участие въ „Б. Книжиди“ още въ самото начало.

Слѣдъ Богорова — втората годишнина била е редактирана отъ Гавриила Кръстевича (1859), а третата и четвъртата годишнини отъ Т. Бурмовъ; въ края на 4-та годишнина нѣкои двѣ-три книжки сж излизали подъ редакцията на Савва Филаретовъ.

Инициаторитѣ на „общината за българската книжнина“ сж били Д. Цанковъ, К. Мариновичъ и К. Славчовъ. Цѣльта на тѣзи община е била да се грижи: 1) да помага на бълг. училища и черкова съ книги; 2) да помогне за събирането и разработването на народната книжнина и подбуждане ученитѣ ни къмъ исказване мислитѣ си. Общината открито се е исказала противъ „гръцката духовна власть, които не само не ни е дала помощъ, но още я въспирала, ако се показвала отъ честни лица.“ — „Тази община, като се отговори на горѣреченитѣ работи, тогазъ българскиятъ народъ се казва, че върви по стѣпнатѣ, гдѣто му показува неговото правителство; тогазъ българскиятъ народъ ще доде на реда, на който се намиратъ и другитѣ народи, съ които той живѣе въ едно отечество и подъ единъ господарь.“ Въ едно събрание на членоветѣ на общината се рѣшава: 1) да се издаде единъ мѣсецословъ за 1857 год., въ който да се разгласи за общината на бълг. книжнина; 2) слѣдъ това членоветѣ на общината да хванатъ да издаждатъ едно „Периодическо списание за българската книжнина.“ Това списание ще съдържа работи, гдѣто ги има общината. То ще бѣде сѣчево на общината и пр.

Не безинтересно е да хвърлимъ единъ погледъ върху съдържанieto на „Б. Книжиди“ за да се види какъ е разбирали всѣки отъ редакторитѣ своята мисия. Първиятъ редакторъ *Мутисез* захваща 1 кн. на „Българ. Книжиди“ съ тѣзи почувствуваии думи: „Слава и Благодарение Богу! И у насъ вече се появи списание да бидеть постояненъ разливатель свѣта и познания въ нашето бѣдно и темно отечество. О! Едно такво собитие за насъ е велико и много утѣшително, вбо оно е особенный бѣлгъ, что ние сми начали вече да познаваме познати на наукитѣ и нихното благотворно влияние на умственитѣ и нравствени сили челоуѣчески; оно показувасть, что и ние напонецъ сми хватили да разумѣваме колко единъ народъ е злополученъ и удаленъ отъ своето велико и високо предназначение, кога онъ се линавасть отъ наукитѣ, образованието и просвѣщенieto. И послѣ това можеть ми рече нѣкой, что едно такво наше пробудување и осветување не е за насъ велико

сбитие и явление! И чие любородно и доброжелателно сърце може да слуша това и също без особна радост и восхищение.

„Любезний народе! върви, върви напред! Ти много си назад от другите народи; за то сега, кога си се пробудил от мрак и от невежество и си познал окаяното свое положение, тробет да удвоиш и утроиш своите трудове и попечения, и нищо да не жалиш, за да просветиш себе си и потребните науки и познания, без които човек не толко не може да бидет истинно благополучен и счастлив, но се уподобуват и со другите безсловесни животни.“

Въ прѣме на редактирането на Мутѣва „Бълг. Книжница“ сѣ биле прѣимущественно историко-филологическо списание. Въ него се е печатало: „Житието на Климента, Архиепископа Болгарскаго“ статия по Бълг. еписѣ, за униата, „Последните страници отъ Българ. История.“ „Синодикътъ на цѣра Бориса,“ „Мисли Н. Касабскаго,“ „Народни пѣсни на южните славяни отъ Ю-Венелина,“ „Кратко изслѣдование на Бълг. древност,“ „Писма за нѣкои мѣчотни на българ. правописание“ отъ Кръстевича.

По беллетристиката ний виждам хубавий прѣводъ отъ самий редакторъ на „*Чичовата Томова колица*“ сочинение отъ г-жа Бичеръ—Стоу, прѣводъ отъ английски — и прѣвода отъ приказката отъ А. Велмана „*Троя и Ангелица*“ и „*Сирота Цѣлмана*“ отъ Я. Груева. При това печатани сѣ редовно български народни пѣсни, събрани отъ разни лица (Савва Филаретовъ, Архимандритъ Партений Зографски, Т. Н. Шивковъ, Василъ Беронъ и др.)

Поше отъ първата книжка се забѣлѣзва пълнотата на съвременния общественъ отдѣлъ или, както го нарича редакцията, „съвременна лѣтопись на Б. Книжница.“ Той се дѣли на нѣколко подотдѣла: общъ дневникъ, политически дневникъ, търговски дневникъ, книжовенъ дневникъ и проч. Въ дневно врѣме ний нѣмаем списание, което да има такъва „съвр. лѣтопись.“ Въ туй отношение „Бълг. книжница“ сѣ и днес за подразкаване. Нѣма важни политически или обществени въпроси отъ тогавашно врѣме, които да не сѣ разгледали. Нѣма по-лични събития въ политически или икономически животъ, които да не сѣ описани въ подробност; ни едно книжовно явление у насъ не е останкло незабѣлѣжено отъ редакцията; ако не подробна критика, то поне къса една рецензияка е била посвѣтвявана за всѣка новоназѣла бълг. книга. Критиката, която въ „*Царигр. вѣстникъ*“ се забѣлѣзва като въ зароди-

шево състояние, вече добива солидно право на гражданство въ „Бълг. Книжница.“

И така е вървѣло първото българ. периодич. списание при всичкитѣ редакции. Когато то се пишало отъ първия си редакторъ Д. Мутѣва, ревностнитѣ му настоятели К. Мариновичъ отъ Русчукъ и К. Славчевичъ отъ Търново се обърнали къмъ Д-ра Ив. Богорова, който най-напрѣдъ помага на Мутѣва, а послѣ и самъ станалъ редакторъ на книжницатѣ. Когато останалъ самъ, Д-ръ Богоровъ се опитва да даде на списанието едно по-публицистическо направление. Богоровъ пише статии подъ заглавие „Просвѣтленіе и книжнина на Българитѣ,“ въ които на кратко разказва исторіята на българ. свѣтаване и книжно движение. Въ послѣдната декемврийска книжка той прокарва своята мисль, че когато поелъ редакторската длъжностъ, ако и да намѣрилъ доста рѣкописни статии, но помислилъ за необходимо „да понакиче то списание, щото да може да отговори малко нѣщо за нуждитѣ на единъ народъ, който замачва да се просвѣщава; за то, казва той, останали дамакитѣ за въ църквитѣ, историтѣ за въ училищата, приказкитѣ за по сѣдѣникитѣ. Главната наша мисль бѣше: наука, занаятъ, търговия и селски животъ; обаче, много ни е жкчно, че отгорѣ за три мѣсеца не можихми да го въздигнемъ на такъва степенъ.“

Първата година въ Бълг. Книжници сж сътрудничили най-много Г. Кръстевичъ, П. Р. Славейковъ, Я. Груевъ, Архимандритъ Партеній Зографски и др.

Слѣдъ свършването първата година настоятелитѣ Мариновичъ и Славчевичъ, като налагатъ различнитѣ спѣлки и прѣнѣтствия, както прѣди да захванатъ, тъй и слѣдъ захващаніе на изданието; като натякватъ на хладнокръвието на нѣкои единородци и похваляватъ ревнителитѣ на просвѣщеніето отъ Казанлъкъ и Заара, даватъ единъ отчетъ за състояніето на „Общината за Българ. книжнина.“ Отъ този отчетъ се вижда, че дружеството е имало капиталъ 142329½ гроша, а разнесло 109278 гр. 10 пари, отъ които само за редакция и издание на Книжницитѣ 102863 гр. 15 пари. Отъ този отчетъ се вижда, че „Бълг. Книж.“ сж се печатали въ 1000 екземпляра, отъ които непродадени 226, абонати 774 по една лира абонамента, отъ които събрани 14885 гроша, т. е. платили само около 150 абонати. Тѣмъ абонати сж само отъ Цариградъ, Казанлъкъ, Търново и Бранла.

„Българ. Книжници“ отъ втората си година (1859) се

прѣдаватъ въ рѣдѣтѣ на Гавриила Кръстевичъ. Съ трудолюбие и постоянство, които вѣжги сж го отличавали, Кръстевичъ цѣла година е издавалъ Книжницѣтѣ, като е съставлявалъ самитѣкъ сърѣмнената имъ дѣтоише съ нейнитѣ подотдѣли и като е обърналъ особно внимание на книжовния дневникъ. Въ края на всѣка книжка подаръ дневника той се е подписвалъ: сочинителтъ Г. Кръстевичъ. Той захваща редактирането на списанието съ особно въодушевление.

Въ своето „привѣствие читатележъ“ за новата година, като имъ казва: сурава година, весела година и до година живо и здраво, той ги мана да огдѣлжтъ по нѣщо и за „Книжницѣтѣ“ горкитѣ, които отъ твърдѣ малко храна минжлата година малко останж да погинжтъ. „Не ви ли се свиджтъ?“ пита той. Тве само съ вашата охота и съ вашето усердно содѣйствиѣ едваж се родихж и налѣзохж на свѣтъ. Конто ги видѣхж „*ж какова рожба субава!*“ рекохж! А сега, слѣдъ една година животъ да ж оставятъ да умрѣ, то е, нанстина, и отъ Господа грѣхота и отъ хората срамота.

Подъ редакциата на Кръстевича „Книжницѣтѣ“ трѣгватъ по сѣщия иктѣ, който имъ бѣ начерталъ Д. Мутьевъ. Ний срѣщамъ въ туй прѣме исторически и филологически статии: Писмата на Кръстевича „За нѣкои жчности въ бѣлг. правописание“, „За българската книга“ отъ Т. Н. Шишковъ, „За руско-бесарабскитѣ бѣлгари“, „Историческо начертание за ломбардитѣ“, „Кратко начертание за това, что бѣлгарско архиепископство и священноначалиѣ не е занисѣло отъ Цариградскаго патриарха до 1767 год.“ (отъ А. Богдана, Митрополитъ Натаналъ) и обширната статия на Т. Буржова „За началото, распространението и утвърдението на християнската вѣра между бѣлгаритѣ“, която се е прѣдѣлжавала цѣла година, историческа статия „за Цариградскій патриархъ“ и пр.

По беллетристиката ний срѣщамъ нѣколко повѣсти и раскази, между които струва да споменемъ: Внукътъ на г-на Сача, Свѣтлоѣ воскресениѣ или Великъ-денъ, прѣводъ на Фингова, Кандили, Бойна или три бисера, прѣв. Н. В. Оджаконъ и Горскій человекъ отъ Ф. Кооперъ прѣв. Я. Груевъ и Стихотворения отъ Славейкова.

Продѣлжава се печатането на народни нѣсни, на Славейковата сбирка отъ пословици и поговорки съ нѣкои обяснения.

Ако има нѣщо, което подъ редакциата на Кръстевича да се е подобрило, то е критическо-литературната часть на „Книжницѣтѣ“. Тужъ има нѣкои критики, които може да служатъ за при-

мъръ и на нашитѣ съврѣмenni критици. Такава е: за буквеницидата Сичанг-Николова (стр. 227—238). Интересно е да се забѣлѣжи съ каква радостъ редакциата посрѣща появлението на всѣка една нова бѣлг. книга. Какъ ти жали когато слѣдъ всѣки дѣй недѣли не може да извѣсти за появлението на нѣкой новъ книжовенъ трудъ на бѣлгарски. Съ каква радостъ се посрѣща появлението на Цанковата „Бѣлгария," радостъ, която относитѣ се обръща въ жалостъ заради тенденциозното антиправославно направление на патриотическия Цанковъ органъ.

Съ голѣма тага се отдѣля Кръстевичъ отъ своето възлюблено занятие. Той казва, че ако и утрунатъ съ работа служебна, (билъ е членъ въ Цариградското сѣдилище), палегнатъ съ молби, приелъ редакциата отгорѣ си. Той прѣдварително казалъ на настоятелитѣ, че въ съвѣтъ малкото врѣме което ималъ, най-паче нощемъ, не щѣлъ да може да слѣдва както трѣбва и както желаетъ. Настоятелитѣ обаче не слушали нищо, обѣщали му се да му дадатъ помощникъ и той ще-не-ще, подъ заплашването, че иначе ще прѣстанатъ „Книжницитѣ," заловилъ се за това дѣло и го слѣдвалъ цѣла година при най-тежкитѣ условия. Помощникъ не му дали; заниманията му служебни се удвоили и утроили, врѣме нѣма за четене, врѣме нѣма за писане, а „Книжницитѣ" трѣбна да си издаватъ редовно два броя на мѣсець. „Що си истегнахъ въ това годишно растоанне, казва г. Кръстевичъ, колко трудъ и прѣтѣненне си дадохъ за да си стою на думата прѣдъ народа—азъ знамъ. Но като че това не стигнало: трѣбнаше да излѣтанатъ нѣкои си и да ни корятъ по причина че сме защищавали вѣрата си и обредитѣ нѣ, какъ сме биле грѣкомани, московити, панславити и незнамъ що." Обаче редакциата се прѣсторила на глуха и, въ интереса на дѣлото, търпѣла, докѣ се свърши годината.

Сега се дига новъ редакторъ, който да има „потрѣбната способностъ и ревностъ за тази работа и въ тожде врѣме да дава нуждната порука за своитѣ православни и благочестиви чувства, защото православието трѣбва да бѣде най-вървата основа на бѣлгарско учение и просвѣщение." За такъзи е билъ призованъ „словеситѣишій" г. Т. Бурмовъ, върху когото минава редакциата въ третата година. Отъ отчета на настоятелитѣ Т. Х. Тюлевъ и Стефанъ Болджовъ се вижда, че прѣвъ 1859 год. е имало 620 абоната, отъ които платили само 21,457 гроша.

„Бѣлг. Книжница" подъ редакторството на Бурмова въ третата година сж продължавали да пазватъ въ сѣцата по-

сика, както и прѣди; забѣлѣзва се само едно по-голямо внимание върху развитието на черковния въпросъ. Съобщаватъ повече свѣдѣния противъ грѣцкитѣ владци и патриархия и въ това врѣме по тѣхъ може редовно да се слѣдва какъ са вървели перипетитѣ на българско-грѣцката распра. Осѣбнѣ по-важнитѣ дълги статии за началото и распространението на християнството между българитѣ и за цариград. патриархъ, въ туй врѣме ний срѣщамъ статии: „Духътъ и стрѣмленieto на грѣцкото духовенство,“ „Българското и грѣцкото духовенство,“ „Нѣщо за избирание епископитѣ въ цариград. патриаршия,“ слова, писма и жалби по черковната ни борба. Чисто исторически статии се срѣщатъ: „Грамота патриарха Каллиста,“ „Стари поселения словѣнски въ грѣцката земя“ отъ Гилфердинга, „Кирилъ и Методий, славян. просвѣтители,“ отъ Митрополита Филарета, „Материали за историята на свободата за писанъето,“ „Нѣколко рѣчи изъ словаря на отца Неофита.“

По изданиата словесность: тукъ е изпечатана прѣбрасаната повѣсть на В. Друмевъ (Високопрѣосвященный митрополитъ Климентъ) „Нещастна фамилия“ и прѣводатѣ: „Гладъ на Кораба“ отъ Дикенса, „Иванъ войнътъ,“ испанска приказка. Въ това врѣме се забѣлѣзва, че Славейковъ не участвува въ „Бълг. Книжници,“ а минава въ лагера на буйната „Българи,“ гдѣто съ Н. Михайловски водять жестоко-нападателна борба противъ грѣцкото духовенство.

Състоянието на „Б. Книжници“ отъ материална страна не е било по-добро отъ прѣди и ето защо ний виждаме, че въ IV-та година, редактирана часть отъ Бурмова—и двѣ книжки отъ Филаретова, изданието изъ вече прѣстана.

„Бълг. Книжници“ спиратъ изданието си, но нуждата отъ списания и вѣстници се налага и прозвона пакъ.

Борбата съ грѣцкитѣ владци, водена въ началото не толкова буйно, влязаше въ единъ остъръ периодъ. Българскитѣ ратници за народни черковни права, въ които се разбираше борбата за народния ни азикъ и книга, много скоро се въабудиха, ядосаха, увлѣкоха и съвършено идеално похислиха, че може да се даде край на черковния ни въпросъ чрезъ прогласяването на една „уния“ съ Папата, т. е. като се признае върховенството на папата надъ черковата ни и като се прогласимъ съвсѣмъ отдѣлени отъ грѣцката патриархия.

Тъзи нова народо-черковна политика у насъ имаше на своя страна мнозина искрени и безкористни патриоти: Д. Цанковъ, Т. Икономовъ, Р. Мирковичъ и др.

Отъ 1859 год. въ Цариградъ се появява и органа на онѣзи групна българи, които въ една или друга форма поддържаха униата. То бѣше *Българин*, вѣстникъ за българскитѣ интереси, който се издава четири години (1859—1863) подъ редакциата на Драгана Цанкова. Вѣстн. „България“ почва да излиза веднѣжъ на недѣлата въ сѣботата на голѣмъ листъ, и дважъ — въ срѣда и понеделникъ на малъкъ листъ; цѣната за двата листа (въ кайме) — 150 гроша за въ Цариградъ, а 180 за по вънъ. Който испроводи петъ спомошествованія, той ще вземе едно даръ. А най-важното нововъведение, което прави Цанковъ, то е, че обѣщава да плати на кореспондентитѣ си по нѣщо, споредъ писменното имъ съглашение. Мѣсечната плата е била 15 гр. кайме въ Цариградъ, а 20 — вънъ. — Единъ голѣмъ листъ струвалъ 4 гр. а 1 малъкъ — 2 гроша.

„Българин“ голѣмий форматъ е ималъ 4 стр. (о), съ три стълбца. Д. Цанковъ се е подписвалъ най-напрѣдъ като управител на вѣстника, който се печаталъ въ неговата книгопечатница (на Д. Цанкова). Отъ 23 брой 1 год. Д. Цанковъ личи като управител и издатель на вѣстника. Въ всичкитѣ по-главни градове на България Цанковъ ималъ настоятели, които отговарили за подписката.

Отъ сѣкций 23-й номеръ случайната притурка въ понеделникъ стана редовна.

На 1860 година януарий първъ пакъ Цанковъ, като се оплаква за голѣмитѣ мажнотии, прѣвѣнствива и съзаклития, що срѣща по пакти си, исказна твърда вѣра въ бѣднѣнето и не само обѣщава да води работата си съ енергия, но и заявява че ще подвиза издаването на едно периодическо списание съ име *Забавачъ*, което ще излиза всѣки първи день на мѣсеца и ще съдържа освѣнъ забавни и увеселителни членове и нѣколко ползвателни. Програжмата на *Забавачъ* щѣла да се обнародва по-сѣкъсь. Но „Забавачъ“ не изляхъ.

Отъ втората година формата на в. „България“ се измѣнява на 4-о, 16 страници, 3 стълбца на страницата. — И захваща да излиза 2 пакти въ недѣлата: въ срѣда и сѣботата, като се измѣнява цѣната въ Цариградъ 150 гр. кайме, а вънъ отъ Цариградъ 200 гр. кайме. Отъ трета година „България“ захваща да излиза веднѣжъ въ недѣлата всѣки понеделникъ, сѣкций форматъ както и втората година. Цѣна 3 бѣли меджеднѣта въ Цариградъ, а по вънъ 4 бѣли меджеднѣта. Освѣнъ това ний виждами, че Д. Цанковъ прѣстана нече да се подписва за управител и издатель нѣколко прѣме, а вѣнето

него управителъ става Хр. Д. Вакадонъ, до когото се е испращало всичко по адресъ въ Българската Патриаршия, въ „Галата,“ Патрикъ Собакъ, № 5. Въ това време в. Б. се печати въ печатницата на Д. Паницковъ. Отъ априлия 16-й 1862 год. обаче Цанковъ пакъ поема отгорѣ си редакцията и вѣстникътъ, който възтѣква въ четвъртата си година, не пзмѣнява нищо отъ формата и цѣната си.

Въ в. „България“ сѣ печатани цѣлъ редъ статии обзрѣнки противъ Гръцката Патриаршия, противъ гръцкитѣ владци въ българскитѣ епархии и всичкитѣ сѣ се стрѣмили да се докаже необходимостта за една отдѣлна и независна българска духовна иерархия. Това би трѣбвало да стане съ всички срѣдства. Отъ гърцитѣ изобщо, отъ гръцкитѣ владци въ частности, България вижда само злия.

Въ прѣваритѣ си, които е водилъ в. „България“ съ „Бижици“ и съ тогавашния „Цариградски Вѣстникъ“ — излязал на явѣ, че в. „България“ йоше въ началото е прѣдпочиталъ да се прѣгърне унията, отколкото да се подчиниѣ на Патриаршията. По-добрѣ палищани само и само да се отървемъ отъ гръцката Патриаршия! Относѣвъ вече редакцията взема открито защитата на унията, ниши редъ статии за доказване правотата на католицяма въ християнството и да убѣди читателътъ, че паната е билъ винаги носителъ на културни и човѣчни мисли. В. „България“ удобрява открито приеманнето отъ кукушени на католицяма, ликува за основанието на българска патриаршия подъ покровителството на паната, печати статии за да докаже, че не трѣбва да учимъ глински езикъ, а латински, че отъ новитѣ янци трѣбва да прѣдпочитами френски, а никакъ не руския, който може ни заблуди да си искривимъ езика, води борба противъ чорбаджитѣ въ цѣла България, като гледа на тѣхъ, като на народни душмани, на които носѣтъ трѣбва да се счупи, защото тѣ сѣ прѣпятствие на народния усѣхъ.

Велиденското събитие на 1860 година се посрѣщихъ съ исторгѣ отъ „България“ и се прѣпорѣча на всички съотечественици въ провинцията съ особена ревностъ. Цѣлъ редъ статии писа „България“ по тѣхъ и напълно удобряваше постѣжката на Илариона Макариополски, за гдѣто захвърли името на гръцкия патриархъ, сѣщо и гдѣто се захвърлише името на патриарха и се замѣстваше съ името на Илариона Макариополски (Търновски) като свещеннозначимитѣ. „България“ похваляваше и считаше всѣко такова мѣсто за свещелено напълно въ полза на българското народно дѣло.

Когато въ 1860 година Великии Везиръ Мехмедъ Къбржали Паша обикаляше България, за да изучи положението на работитѣ и да чуе истинскитѣ нужди на населението придруженъ отъ Гавриила Кръстевича и отъ Павлаки Мосурусъ и Фоглидисъ бееви и др. турци. „България“ посочваше по кой начинъ трѣбваше да се искажатъ тѣми нужди, печаташе разнитѣ заилениа, които се подаваха и се идосваше отъ душа, когато вѣсидѣ не сж имали смѣлостта да искажатъ на Великии Везиръ всичко, каквото ги боли.

Слѣдъ „България“ въ Цариградъ се появива, като продълженне ужъ, **Турция**, вѣстникъ, който издава цѣли 13 години и на който редакторъ-издатель бѣше Н. Геновичъ. „Турция“ имаше най-напрѣдъ на малтъи форматъ, четвъртина три стълбца, осемъ страници; а отъ 5 брой захванх да излиза на малтъи folio, тоже три стълбца, 4 страници. Най-напрѣдъ се подниесваше редакторъ-издатель Никола Геновичъ. Отъ 43-ий брой 1865 г. въ „Турция“ взема участие като сътрудникъ П. Р. Славейковъ, който не за дълго врѣме е участвувалъ въ този листъ и който като напуца, „Турция“ захваща даже да го напца. Славейковъ пристѣпва въ „Турция“, прѣди да издаде послѣднитѣ си два броя отъ II-та годишнина на „Гайда.“ За разчистванне смѣткитѣ си съ абонатитѣ, той имъ прѣпорччва да получатъ два броя отъ „Турция“ 43 и 44-ий, а сѣтнѣ ками ги да продължаватъ да сж абонати на тоя вѣстникъ. Отъ началото на 66-та година Славейковъ пакъ запава своята „Гайда“, листъ за наука и разговорка.

„Турция“ се сичваше въ разни врѣмена съ нееднакво направление и достойнство. Зависѣше отъ това кой бѣхх сътрудницитѣ на г. Геновичъ, а такитѣ сж бивали мнозина. Въ началото сътрудничали сж изъ провинцията нѣкои учители и вѣстникътъ се е изпълнѣ по нѣкога съ съвършено незанимателии и несоврѣмении вѣща. Единъ отъ сътрудницитѣ на „Турция“ изъ областта е билъ Стоянъ П. Андреевъ Робовски. „Турция“ имаше субсидия отъ В. Порта и не можеше да бѣде единъ народенъ органъ, въ изпълната смисель на думата. Ето защо скоро се усѣти нуждата да се основе и се основа „Свѣтникъ“ и „Гайда“ (1863 г.)

„Турция“ е била доволно интересна въ туй врѣме, когато въ неж сж вземали участие Славейковъ и по-сѣтнѣ Тодоръ Икономовъ. Когато работи Славейковъ (1865 г.), обнародвахх се неговитѣ патиц бѣлѣжки и една хубава

студийка: *Българският вѣстникъ*. Въ нея се разглеждат причинитѣ за неусиѣвянето на нашето вѣстникарство.

А когато работѣше Икономовъ се написаха реди статии по организацията на нашата екархия и нашитѣ училища.

Геновичъ отричаше, че е органъ на панищанатѣ. Не! Той въ прѣпирията съ „Врѣме,“ (год. II, 1865 в. „Турция“) заяви, че е български вѣстникъ, че не е даже правителственъ органъ, че не е получавал пособие отъ В. Порты; колкото за поща парасъ, че не плаща, то е даръ, харизма отъ Ц. Правителство, а не *пособие*. Пособие се давало на нуждающа се (брой 2, г. II).

Единъ отъ главнитѣ сътрудници на „Турция“ въ края на 1865 г. е билъ Д-ръ И. Богоровъ. Особно са хубави неговитѣ статии: Нѣколко дена разходка по нѣкои мѣста въ нашеско; За паритѣ; — Какъ се обогатяватъ изедно народъ и царщина (24 бр. и слѣд.), и други нѣща, печатани въ II-та годишнина, когато г. Д-ръ Богоровъ е билъ въ Цариградъ по своята работа на съдруж. памучна фабрика.

Богато се подигнахъ отъ Митхадъ-паша учил. въпросъ, „Турция“ не се искаа събѣщанката за него. Тя го удебри по принципъ — но оспори негова *raison d'être*. Ако той е за да ураваи въ правата българя и турця, ина смисель, инакъ е безцѣленъ и не ще се испълни никога. Сѣтнѣ, въ нѣкои дописки и статии Т. се искаа и поще повече оскъди тѣзи мѣрка (бр. 33, II г.) като заяви смѣло, че съ ползванъето ѣ въ дѣиствие може да се отчужди любовта и прѣданността на бѣл. народъ.

Свѣтникъ, народенъ вѣстникъ, е издавалъ веднажъ въ ведѣлата подъ редакцията на Никола С. Михайловски, а сѣтнѣ на Тодоръ С. Бурмовъ. „Свѣтникъ“ е издавалъ двѣ години 1863—1864. Най-напрѣдъ той е издавалъ подъ редакцията на Н. Михайловски (до сент. 1863) и отсѣтнѣ е минкъ подъ уредничеството на Бурмова.

Въ „Свѣтникъ“ са вземали участие мнозина отъ тогаванитѣ български журналисти, каквото Славейковъ, Кръстевичъ, Балабановъ, Мина Пашовъ, който уредваше политическата му часть и др. „Свѣтникъ“ бѣше единъ видъ продължение на „Бѣлг. Книжници.“ Позволение за издаванъето му бѣ дадено на името на Киро Х. Петровъ отъ Котель. При това, турското правителство бѣ дозволило да се разнаси вѣстника безилатно изъ Турция. Туй обаче право скоро бѣше отнето, защото, както казалъ Али-паша, вѣстникътъ не се пишалъ споредъ обѣщанието, когато искали позволение за издаванъето му. „Свѣтникъ“ прѣстанъ да издава въ края на 1864 год.

Той е билъ защитникъ и органъ на цариградската българска община! Може би и за туй—като общи вѣстникъ да не е могълъ да се държи по-дълго време. То е забележено у насъ отъ начало и до сега, че на „общитѣ“ дружествени вѣстници и списания не имъ върви.

„Гайдата“ се появява на 15 юн. 1863 г. Славейковъ, който до тогавъ бѣше сътрудникъ на всички почти български списания и вѣстници; който бѣше вече показвалъ свои таланти да пише „български“, съ языкъ който nanoparticles самия народъ, съ юморъ и сатира, непознати до него, съ бичуванни и мъжрания внесени въ народния словарь, който първи подкачи да изброява българскитѣ притчи и поговорки, първи създаде българската поезия—сега се вѣстява като самостоятеленъ публицистъ и народенъ трибунъ.

Той встѣпн въ своята областъ, откакъ бѣше вече казенъ и прѣселенъ. Читателската ни публика знаеше любимеца си. Тя бѣше чела не само неговитѣ хубави статии и подлистници въ „Цариградски Вѣстникъ“, въ „Б. Книжица“, въ „България“, въ „Сѣвѣтникъ“; той ѝ бѣше далъ една „Смѣсна Китка“, въ които редомъ съ първичката си поетическа работа Славейковъ даваше нѣколко описания, пѣсни и раскази исторически. Той бѣше спечелвалъ едно почетно мѣсто въ реда на жалницата нашия публициста и писатели.

Но сега съ „Гайдата“ Славейковъ застава на чело на единъ „свой периодъ“, който открива достойно и заврѣща йоще по-достойно. Той е „периодътъ Славейковъ“, който ще си позволилъ да опрѣдѣлимъ съ едно приблизително време отъ цѣло досѣгаѣтне.

Славейковски публицистически и списателенъ периодъ се отличава съ неуморима дѣятелность.

Въ това време Славейковъ е стожера на българската печатна дѣятелность. Всичко или почти всичко въ Цариградъ и България се завъртва около него. Имаше и други писущи братия, появили се въ това време и нови таланти, нови публицисти... но отпечатъкътъ на всичката тѣзи епоха въ нашата публицистика е Славейковски. *Гаида*, най-напрѣдъ сатирически вѣстникъ за събѣстванне на българитѣ, *стѣпъ*, листъ за поука и разговорка, *стѣпъ* „Македония“, „Пчелица“, листъ за дѣцата, „Ружица“ листъ за женитѣ „Шутошь“ „Звънчатий – Глушко“, просто „Звънчатий“ и пр. и пр. то сѣ публицистически трудове, които исцѣлихъ тозъ периодъ.....

Славейковъ бѣше старѣи на тозъ периодъ. Най му

отдава ми една сира справедливост, като дава ми името му поне на едно десетилѣтие.

Да би имали място тукъ, ние трѣбваше да се поспрѣми повечко върху заслугитѣ на тогоязъ бующъ поборникъ и неумеримъ недвижникъ въ областта на българската мисль, печатно слово и дѣло. Славейковъ работи цѣли 40 години, но прѣдъ моитѣ очи най-важна, най-заслуживша, най-полезна е тѣли му дѣятелностъ и въ този периодъ. Дано ми се падне слушай другъ пакъ да се повѣрикъ и обесихъ туй си положение!

Сега да кажемъ нѣщо за „Гайдата.“ Първата и втората година „Гайда“ излиза веднѣжъ на 15 дни като сатирически вѣстникъ за свѣтавяване на българитѣ, форматъ 4°, стр. 8, съзбца 2. Годишна цѣна 2 бѣли меджидиета въ Цариградъ, а по вънъ 2½. Отговорникъ и притежателъ Из. Дочковъ, а се печата въ печатницата на А. Минасянъ, Везиръ ханъ. По едно време Дочковъ е билъ издатель, а Д. Т. Бръкаловъ — покровител (?) на Гайда.

Въ „Развѣстие“ си за „Гайдата“ г. Славейковъ каляваше любителитѣ на гайдарската музика да зановѣдватъ на концертитѣ, които ще дава непрѣстанно два пкти въ мѣсеца. На концертитѣ има да чуватъ тѣ всѣкакви страстни маршове и тюрлю-тюрлю хора и игри: български ржченици, гръцко камерото, коконски хора, влашки окрони, докторски полки-болки, дасазекски кадрили-жждрили и калугерски катрафили.... Ручилото на „Гайдата“ ще брѣмчи непрѣмляемо цѣла година. Парса оврѣдѣла за въ Голѣмото Село 40 български рили или 2 бѣли меджидиета, за по другитѣ села 50 български рили или двѣ и половина бѣли меджидиета.*

Сатирическата „Гайда“ бѣ дошла по вкуса на българската четеща публика. Както приказватѣ, ениграмитѣ и пѣснитѣ за гръцкитѣ владци въ „Смѣшния Календаръ“ „възъ Нова мода Календаръ“ бѣхъ станали единъ видъ народни поговоризи, така също се пенулиризираха и стихотвореницата на *дѣдо Дудрукъ*, припоминанията въ единъ старъ Гайдаръ, неговаизъ „Гайдуничка“ и „Шерни новини.“ Въ скщцата „Гайда“ се печатаха редовно то сериозни съ подилата смѣшна, то само смѣшни, то само сериозни донески възъ България — по черковнитѣ, училищни, обществени работи. Интересни бѣхъ нѣколко литературни пѣща: *Малакова* (комедия въ едно извършване — актъ), *Сцена отъ домашния животъ на нашитѣ чорбиджии* (тоже комедия), *Диволгъ на следа* (хюмор. расказъ), Народни сатири (подмладенъ дѣдо и подмладена баба и пр.).

Сатирическата „Гайда“ на Славейкова се чете на прѣмето си съ скъпий вѣсторгъ, съ който бѣхх посрѣщиха първитѣ трудове на самоуча-писателъ. Както казва „Гайдата“ на Славейкова, както казва Славейковъ въ „Гайдата“, бѣше станала обичновенна приказка. Помниж, че нашитѣ учители ни давахх по нѣкога като образци отъ книжнината и нѣща не само отъ „Смѣсната Книга“ на Славейкова, но отъ и неговата „Гайда“ първентъ листъ сатирически, сѣтиѣ—за наука и забава.

Никога и видѣхъ съ такъва сатира не сѣ бивали бичувани нашитѣ обществени пороци, грѣкоманитѣ на нѣкои българи, слабоститѣ къмъ грѣцкитѣ моди, попользованата на по-новитѣ ни чорбаджии къмъ властолюбие и голѣмство, даже къмъ ламтенѣе за грѣцизмъ, безпактното поведение и не твърдѣ безукоризненний животъ на грѣцкитѣ владци.

Издателят и ступаниитъ на „Гайдата“ бѣше Иванъ Дочковъ, скроменъ работникъ и прѣлеженъ печатаръ. Именно тѣзи „Гайда“ послужи отпослѣ въ 1869 година да се прѣобърне и да стане „Право“, което излиза до 1873 г., когато то бѣше сирѣчно отъ турското правителство. Иванъ Найденовъ, тогавашенъ неговъ издатель, некара слѣдъ „Право“ отгорѣ си позволение за „Напрѣдъкъ.“

На 1865 г. почна да излиза **Врѣме**—вѣстникъ седмиченъ, подъ редакциата на Т. С. Бурмовъ. В. „Врѣме“ е продължаватъ слѣдѣтно да се бори за народно-церковни права и може да се каже, че първи възстанахъ противъ проекъ за изваждане българскитѣ училища изъ общински рѣцѣ, или както се казваше тогавъ „противъ потурчванѣето“ имъ. Думата ни е за онуй прѣобразование, което поиска да направи Митхатъ Паша въ бѣлг. училища, прѣобразование, на което проектътъ се нанечата въ „Турция“ и главния пунктъ на което бѣше, мюсюлманчета и християнчета да се учатъ наедно, защото „като сѣдѣли върху иститѣ чиновне“ и приемали наедно отъ рѣцѣтѣ на началството благодарнията на едно твърдо образование двѣтата отъ една и сѣщата земя, раздѣлени само по вѣра щѣли да се научатъ да се обичатъ помежду си. покойний Хаджи Иванчо Пенчовичъ бѣше нарекалъ тая мѣрка (въ „Турки“) истинно благодарение за българитѣ и мюсюлманитѣ, като прилагаше, че малцина българи не биле съгласни съ туй прѣобразование.

Съ доблестъ вѣстникъ „Врѣме“ възстанахъ противъ туй благодарение. Той не знае кой е този Х. Иванчо, вѣроятно ще е нѣкой българинъ, чиновникъ при Митхатъ Паша. Въ всѣки случай малцина отъ българитѣ мислятъ като него.

„Всичкиѣ други мислятъ, че този проектъ може да съзиде не само развитието на българ. словесностъ, но и напредъването на образованието помежду българитѣ. Така сии ние познали чувството на българитѣ въ Туна-вилаелти... За това Митхатъ Паша е длъженъ да различи кое е многото: гласътъ на Хаджи Иванчовцитѣ или гласътъ на русенскитѣ жители, които отхвърлиха проекта, защото, както добръ разбира Негово Прѣвѣсходителство наредба, които не се удобрява отъ оный народъ, за който се назначава, не достигна назначението си. („Врѣме“, 23 мартъ 1866 г.).

Слѣдъ сиврането на „Врѣме“ Бурмовъ извѣсти въ „Македония“, че е готовъ да се исплати на прѣдплатилитѣ си абонати, като имъ испроводи въ замѣна в. „Македония“ или пъкъ като имъ повѣрие паритѣ. Славейковъ тоже извѣстява, че првема тона условие (бр. 35 г. 1867, „Македония“).

Нѣколко прѣди да прѣстане „Врѣме“ похвалява се „Македония“ — листъ за политика и книженостъ.

„Македония“ издава до 1872 год. подъ главната редакция на П. Р. Славейкова. Сътрудникъ неговъ билъ въ първо врѣме Г. Нѣмцовъ — сегашный Доростоло-Червенекий митрополитъ Григорий, който особено въ началото на изданието писа редъ статия на гръцки языкъ, въ които съ умѣлость и вѣщина прѣдстави правата на българитѣ за народно-церковна независимостъ и свършенната несъстоятелностъ на гръцкитѣ противодѣйствиа.

Освѣтъ този главенъ сътрудникъ на Славейкова въ първото врѣме нека поменежъ ище: Тодоръ Икономовъ и Св. Миларовъ. Първий бѣше довѣщенъ и често доставяше статии, които правиха на врѣмето си силно впечатление. Вторий постоянно сътрудничи въ 1869 — 70 година и неговитѣ пламенни статии по въпроса направиха да се говори за тѣхъ твърдѣ много. Една отъ статитѣ му: „Двѣтѣ власти“ станх даже причина да се сирѣ „Македония.“

Писали сж въ „Македония“ и други: Л. Пончевъ, М. Балабановъ, П. Гербановъ, Д. В. Македонски.

Първий брой отъ първа година на в. „Македония“ се появи на 3 декември 1866 год. Четири броя наредъ излязоха на малкъ форматъ осемъ страници съ по три стълбца на гръцки и български. Отъ 5-ий брой „Македония“ се уголѣзва както сж въобще голѣмитѣ иѣстници съ голѣмъ форматъ, четири страници съ по четири стълбца. Въ началото отивтъственъ по сѣбитѣ отговорникъ подписваше: Г. Ф. Каранджъ, а редакторъ П. Р. Славейковъ. По сѣбитѣ Славейковъ взе да подписва ре-

даторъ издатель и най-послѣ и отговорничеството и ступанството остана върху Славейкова. По едно време (въ 1767 год.) „Македония“ излизаше, освѣтъ голѣмия номеръ, още и въ маткъ форматъ за въ Цариградъ само. Новинитѣ отъ тѣзи „Македония“ се прѣпечатваха въ седмичната.

Никой вѣстникъ по напредъ не е водилъ толкова дълготрайна и упорита борба по-народно-черковнитѣ ни работи, колкото в. „Македония“ на Славейкова. Въ началото, както като казахми, Нѣвцовъ пише статии на гръцки съ прѣводъ на български. Особено е интересно и важно дългото възражение на гръцкия в. „Армонія“, печатано въ нѣколко бройове на „Македония“, „Историческо изложение за охридската архиепископия.“ Малко слѣдъ захващанъето на „Македония“ спира „Време“ и всичката тежестъ на борбата сега пада върху тоя многозаслужилъ вѣстникъ, който енергически подигна и носи знамето, наднах най-послѣ съ него въ рѣзка, откъдъ видѣ тържеството на българската правда — нашата побѣда надъ фанариотското духовенство.

„Македония“ се списваше много вѣщо. Тоя вѣстникъ посветиваше голѣма частъ върху текущата полптика, като прѣвеждаше разни статии и по международнитѣ въпроси изъ „Курие д'Орианъ“, „Ла Тюрки“, „Комерсно Ориентале“, и изъ европейскитѣ вѣстници, изъ мѣстнитѣ гръцки и пр. Особено бѣше богата дописническата частъ въ този вѣстникъ. Имаше жгълъ въ България и Македония, отъ гдѣто да не се съобщаваше за текущия общественъ и училищень животъ. Нѣкои отъ тѣзи дописки се печатаха на гръцки за да може да ги чете и имъ отговаря гръцката цариградска пресса. Всеко едно най-малко движениѣ, променне или заплънение изъ разнитѣ клтове на България да се иска отдѣлнѣето отъ гръцката патриархия бѣха прѣдмета на разискванъе отъ „Македония.“ „Македония“ занари въпроса въ най-голѣмия му разгаръ; когато цариградскитѣ българи подадохъ до султана единъ адресъ, въ който тѣ заявяваха, че Българиятъ има само едно оплакванъе—отъ гръцкото духовенство. Малко по-послѣ се поиска по-ясно и категорически едно народно духовенство. Подобни прошения до Султана и до Великата Порта се испроводиха отъ разни мѣста на България.

Отъ подлистаницитѣ и отъ по-важнитѣ статии, които ся се продължавали въ нѣколко бройове на „Македония“, ще посочимъ на „Историческитѣ примѣри“, „Св. Дамитьръ Солунскій и борбата на славинитѣ въ Македония“, „Писма и записки върху народното обучение въ Западна Европа“, „Вѣд-

ността на историята ни,“ „Изражданъето на много Българи,“ „Черковни събори въ България.“

Да кажемъ няколко думи и за в. *Право*, на който редакторъ бѣше първата година Хр. Стояновъ, а послѣ Ив. Найденовъ, старъ редакторъ, многоизслужившъ учителъ.

До 1870 година 4-ий апр. год. V. *Право* излизаше на по малкъ форматъ на три стълбца. Отговорникъ продължаваше да бѣде Ив. Дочковъ, редакторъ издатель — Ив. Найденовъ. Отъ 6-ий брой 11-ий априлий 1870 година „Право“ се уголъмява на форматъ folio; 4 стр. съ четари стълбца. Освѣтъ това по едно врѣме за 1873 г. „Право“ излизаше и на малкъ листъ както и „Македония“ 4 стр. на 4-иа. Съдържанието на този малкъ листъ обикновено се припечатваше въ голѣмия.

Въ цѣлъ редъ статии прѣзъ 1869 год. „Право“ разгледваше устройството и управлението на черковитѣ, като същеврѣженно посвещаваше и статии върху движението на черковния въпросъ, посланиа на българскитѣ свещенноначалници до автокефалнитѣ черкови, до паствата имъ и проч.

Прѣзъ тая година въ „Право“ се появихъ и нѣколко статии по разни икономически въпроси, каквото: „За качества на работливия челоувѣкъ,“ „Правилното и неправилно употребление на паритѣ,“ „Политико-икономически разни мнѣния“ и пр. тѣй също се напечати „българо гръцкия черковенъ въпросъ.“

Въ тѣзи година „Право“ и „Македония“ бѣхъ прѣдставителитѣ на българскитѣ народни интереси, защитници на българ. школи отъ посѣгателството на Митхатъ-Паша, който, сѣкашъ, имаше да испълни политическото завѣщание на Фуадъ-Паша за сливането на разнитѣ племена въ Турско. Ако се различавахъ въ нѣщо, то бѣ че „Право“ бѣше повече умѣренъ, а „Македония“ по-малко умѣренъ въ своитѣ искания по урежданъето на Епархията. Нито „Право,“ нито „Македония“ се бояхъ отъ схизмата, съ която ги заплашвахъ гърцитѣ, като казвахъ: „ако гърцитѣ гледатъ на насъ като на схизматици, и ний ще гледаме на тѣхъ като на таквитѣ.“ В. „Турция“ малко бѣше на напищанство, правеше опозиция, както на „Македония“ така и на „Право“ и отиваше до тамъ, щото и понаклонваше сегизъ-тогизъ „Македония“ и „Право.“ В. „Турция“ осждаше даже „Право“ и „Македония“ като съчувствующи на българскитѣ бунтове и комитети. Както по-наирѣдъ „Свѣтлинъ“ бѣше нарѣченъ отъ г. Геновича панславистски, московски и пр. та му отне привилегията на безплатно разнасяне по пощата, тѣй също и сега Геновичъ, било

чрѣвъ вѣстника си „Турция“ било въ качеството си на чиновникъ въ бюрото за печата доволно много вѣдѣние на „Право“ и „Македония“; даже по едно вѣме за една дописка отъ Штѣвенъ, „Македония“ бѣ спрѣна по довеса на Геновича и Славейковъ щѣше да бѣде авторенъ, както по-послѣ го затвориха, ако не бѣхъ Цанковъ, Михайловски и Одианъ Ефенди, които бѣхъ въ комиссията, що разгледваше дѣлото на Славейкова, та истѣкувахъ по-правилно и снисходително съдържанieto на казаната корреспонденция.

Общия вѣпросъ който въ туй вѣме движеше цариградския печатъ бѣше даването на права на разнитѣ националности. Туркофилетвующитѣ вѣстници, падавани на разни язици, поддържахъ че идеята за отдѣлние и политическа автономия не съществува никакъ въ масата на християнскитѣ подданици на султана, че тѣва идеи никѣли въ нѣкои въспламенени глави и че, ако нѣкои европейски публицисти ги поддържаха, то било само защото не знааха състоянието на Турция. Разнитѣ християнски групи искатъ да си останатъ подчинени и вѣрни на Империята. Тѣ обаче не искатъ да бѣдѣтъ подчинени едни на други.“

Както „Право“ тѣй и „Македония“ не можехъ да излѣзатъ съвѣмъ направо противъ тая доктрина, но тѣ публикувахъ академически статии съ съвѣмъ противоположно направление върху принципа за националноститѣ.

IV.

Българския печатъ въ Турско отъ разрѣшение на черковния вѣпросъ до освобождението.

Право и Напрѣдѣкъ. — Македония. — Турция. — Вѣкъ. — Дея. — Источно Врѣме. — Сатирически вѣстници. — Читалище.

На 28 февруарий 1870 година великий везиръ Али-Паша покани на Високата Порта Гавриила Кръстевича и Х. Иванчо Пенчовичъ и имъ врѣчи фирмана за народната ни самостоятелна черкова и иерархия. Единадесет-тѣхъ членове на този султански актъ уреждахъ отдѣлно българското духовно управление подъ името българска екзархия. Кръстевичъ и Х. Иванчо занесохъ фирмана въ Орта-Кьой та го прѣдадохъ на българския архиперейски съборъ.

На 1 марта многочисленното цариградско българско на-

седение изпълнише фенерската църква за да чуе извѣстнето и се увѣри въ истинността му. Иларионъ Макариополски произнесе слово, достойно за случая. Той споми третия априлий 1860 година, когато на Фенеръ въ сжщата българ. черкова се изхвърли името на патриарха и се признахъ за началници на българ. черкова българските владци. Тогазъ бѣ денъ славенъ — днесъ 1 мартъ 1870 г. вѣщо не-славенъ и знаменитъ. Тогазъ се подхванх, днесъ се свърши въпроса. Тогазъ бѣше сѣдѣба, сега — жътва. Цариградски български печатъ ликуваше наедно съ народа. „Право“ нарече тая дата (28 февруарий 1870) „ера на духовното ни пасибитие на духовното ни възраждане.“ „Поменътъ на този денъ, казва „Право“ ще прѣмине въкове и нѣма да се забрави докато туна поне едно българско сърдце на свѣта. Нашето освобождение отъ срамната зависимость, отъ едно неприязнено намъ и чуждо духовенство се извърши вече чрезъ безкрайната милость на честния нашъ Господаръ. Неговия царски фирманъ полага твърда основа за общото благоденствие и за народния животъ на българския народъ.“

„Право“ и „Македония“ посветяватъ вече цѣлъ редъ статии върху организацията на нашата черква. Изъ цѣла България идатъ извѣстия, съобщения и прѣдложения върху сжщия въпросъ.

На 30 марта 1870 изгѣзе праде до епископите и митрополити български и до първите господа отъ българския народъ, съ което се прѣдписана да се състави уставъ за българската ексархия. Тѣ се отказватъ, че „съ разрѣшаваньето на черковния въпросъ не сж искали само живяване на лицата но и да се нахѣни самата фенерска система. Да се изринятъ на вѣки всички злоупотрѣблениа, грабителства, фаворитства, покровителства, хатьрноподкупувание и всичките прочии мръсни елементи на фенерската система. На туй начало трѣбва да се основава нашето черковно управление: на правдата, на достойнството и на народната воля. („Право“ бр. 7, 11 априлий 1875.)

Уставътъ за управлението на българ. ексархия се приготви отъ една особна комиссия, която работи малко потуленичко, за което не малко се сърди „Право“ и „Македония“, а въ февруарий 1871 се събра Съборъ за прѣглежданьето и окончателното приеманье на този проектъ. Трѣбва да обадижъ при това, че проектътъ бѣше на врѣме обаче печатанъ въ вѣстниците, тъй щото имаше врѣме да се подложи на прѣдварителна всестранна критика.

Въпросътъ, върху който се прѣширахъ най-много въ

туй връме „Право“ и „Македония“ бѣше принципаленъ: за пожизнеността или изборността на бълг. Екзархъ. „Право“ поддържаше пожизнеността — „Мак.“ изборността. „Македония“ въ туй връме припаляше името на Илар. Макариополски, като служеше въ това връме на ония, които твърдѣхъ, че ако той бѣде избранъ за ексархъ, както му се падаше, той както мислѣхъ, не ще затѣга твърдѣ за българскитѣ интереси. Напрасно и на нищо неосновано подозрѣние!

Прѣди 1871 год. кога застъдаваше Съборътъ, въ „Право“ писа твърдѣ дълги статии Оджаконъ; такива бѣхъ: статиятъ му за сѣдалището на бълг. ексархатъ, продължавани въ няколко броя; Кратко изложение на каноническото право; пакъ за мѣняемостта и пожизнеността на Екзарха, България и Цариградъ, борба за сѣдалището на българския ексархъ. Въ последната статия особно Оджаконъ поддържаше, че Българския народъ трѣбва да тежибе кждѣ България и специално кждѣ Търново, че българския ексархъ трѣбва да бѣде въ България.

Въ това връме Т. Икономонъ става единъ отъ редакторитѣ на „Турция“ и особно е интересна прѣбиряята, която се води между него и „Право“ по статията „Мъртвото и живото“ на земята въ която статия бѣ зачекникъ въпроса какво нѣщо, е човѣческата душа (в. „Турция“ бр. 35, 1871 г. и „Право“ 1871, 33 — 38 бр.)

„Право“ се бори съ доблестъ противъ промѣняването на фирмана въ прѣмето на Халилъ Шерифъ Паша и защитава ексархията тъй както си бѣше. Това бѣше слѣдъ паданнето отъ везирския прѣстолъ на Митхатъ Паша (наслѣдникъ Махмудовъ). Борбата на „Право“ бѣше изражение на народното настроение.

По този начинъ „Право“ и единомышленниците му дадохъ куражъ на Н. Вазженство да се държи яко о фирмана, безъ да се гледа на схизмата, които прогласихъ Гърцитѣ противъ насъ. „Право“ поддържаше, че православяната черкова трѣбва да игнорира схизмата, вато се счита частъ отъ всеобщата православна черкова. При това то поддържаше че трѣбва, отъ пакъ въ 1873 год. се назначихъ владци за вични епархии по чл. 10 отъ фирмана, да гледаме да се сдобиемъ съ такива и за ония епархии, въ които имаше да ставатъ истислими, да следаме да уредимъ и утвърдимъ окончателно ексархията си.

Въ края на 1873 год. се урежда Ексархията йоще съ това, че Великий везиръ Рашидъ-Паша прѣдложи да дѣй-

ствуватъ споредъ ексарх. уставъ, при всичко, че не е одобренъ отъ Вис. Пор. и да си изберхтъ ексархийски смѣсенъ и духовенъ съвѣтъ. Слѣдъ съставянето на тоя съвѣтъ, слѣдъ проявяването малка или голѣма дѣятелностъ на владцигѣ въ епархиигѣ, забѣлзва се въ цариградския печатъ едно критическо и даже психистическо обръщане къмъ ексархията и владцигѣ и сѣкашъ едно макаръ малко отчайване въ очакванигѣ отъ разрѣшаването на черковния въпросъ послѣдствия.

Право спира на 20 дек. 1873 по едно наказание наложено нему отъ бурото на печата за една смѣла статия по черковния ни въпросъ.

Шестъ мѣсеца отъ 20-й декемврий 1873 год. се измениххъ и Ив. Найденовъ като редакторъ и притежателъ доби дозволение да издава в. „**Напрѣдъкъ**.“ Първиигѣ брой на „Напрѣдъкъ“ се появи на 5-ий юний 1874 год. Като продължение отъ „Право“, той носѣше год. IX, а се титулуваше „вѣстникъ за политически, книжовни и научни новини.“ „Напрѣдъкъ“ имаше форматагѣ на „Право“ четири страници, четири стълбца, издаваше всѣка сѣдмобота и годишното му спомоществование бѣше 1 лира турска вътрѣ, а 6 бѣли меджидиета извънъ Турско. Въ този първи брой Найденовъ извѣстива, че „Напрѣдъкъ“ както и „Право“ ще оправдае по възможности надеждатѣ на съотечественицигѣ си, ще рачиска разнитѣ и отъ голѣма важностъ за народа ни въпроси, за които поржчителствуватъ освѣнъ мнжлото на редактора — притежателъ Найденовъ, и опитността и вѣщивата въ подобни въпроси на вѣкои сътрудници, каквото П. Р. Славейковъ и др. каквито сж били: С. Миларовъ, С. С. Бобчевъ, Хр. Стамболски, П. Ивановъ и пр.

Би било крайно интересно да се направеше единъ прѣгледъ за всичкото прѣме на съществуването на „Напрѣдъкъ“ отъ 5 юний 1874 год. до юния 1877 год. Но нашия краткъ прѣгледъ не ни позволява това, защото рамкигѣ му сж много тѣсни. Ще кажемъ на кратко, че въ това врѣме „Напрѣдъкъ“ продължава да се бори съ противницигѣ на фирмана за устройството на Бълг. черкова, не пропуца ни единъ въпросъ политически, черковенъ и книжовенъ и захваца да отдѣля все повече и повече мѣсто на общественитѣ въпроси у насъ. Захваца да се обръца по-голѣмо внимание върху училищата като се посочва, че тѣ сж извора на нашето спасение. Захваца повече и повече да се разгледва положението на бълг. население, особно на бълг. селниниъ и да

се излагатъ по-искрено, по-смѣло и въ всичката имъ голота фактитѣ на народнитѣ и селски страдания и мъки изъ областитѣ. Въпроси за сиромашината на населението, за емигрантитѣ, илтиманджитѣ и за лихваритѣ, които и днеска даже не твърдѣ се научаватъ у насъ, тогавъ намѣрвахъ въ страницитѣ на „Напрѣдъкъ“ обстоятелствено разглеждане. Богатъ е особно отдѣла на корреспонденции изъ разни градове на България. Тѣзи корреспонденции сж едно вѣрно изображение на всеострания животъ на Българитѣ.

Въ това врѣме въ „Напрѣдъкъ“ се появяватъ редовни книжовни бѣлѣжки и рецензии, а тѣи сжко и подлистници, между които и оригинални новѣсти: „Полъ Шейтанъ“, „Дѣдо Стоинъ“, „Даминъ Обѣсненка“, „Самодивата“ или австрийцитѣ въ Венеция отъ Ж. Зандъ, прѣв. С. С. Бобчевъ. Тука Вазовъ по-жѣсти нѣкои отъ своитѣ първи произведения; На Леди Странфордъ, Лувза, Първий свѣтъ, Гора и поле, Пролѣтъ.

Когато въ 1875 година избухна въстаншето въ Босна и Херцеговина, българ. печатъ въ Турско „Напрѣдъкъ“, „Вѣкъ“ и др. заговорихъ съ доволно енергически языкъ закаръ съ забикалки за причинитѣ на тѣзи въстания, като сжщеврѣменно разгледахъ и Стѣро-Загорската работа — едно малко движение, отъ оубан каквито ставахъ твърдѣ често и повечето пакти не само безполезно, но, може-би, и вредно. Тѣзи вѣстници говорихъ открито даже за режима въ Турско, като напомняхъ, че е необходимо да се не мамнѣ само съ голе обѣщания, а да се введатъ основни прѣобразуванни и равноправност на българи и турци. Българ. печатъ въ Цариградъ писа тогавъ, че „ако народътъ негодува и търси криви пактища да злѣви своето негодувание, и ако на това не сж виновати само притѣснителитѣ и злоупотребителитѣ, виновни сж не малко и тѣзи отъ Нашитѣ, които държатъ за него затворени вратата на законитѣ срѣдства въ оправданшето му, а отворени вратата на беззаконията а прѣслѣдваншята.“ („Напрѣдъкъ“, 10 год. бр. 68, статии: „И ний за реформитѣ.“)

Годината 1876 се захванъ при едно твърдѣ разнебитено положение въ Турция. Въстаншето въ Херцеговина продължаваше, въ България се усѣщаше едно подземно кипенше и неудоовлствие въ всички слоеве на обществото.

Захваца се поще по-створено да се пише въ царигр. вѣстници за злоупотребителшята на разни мюдюри и зантши, черкези и други владѣи. Турското правителство издава наставления за общото управление на областитѣ и разни други талммати,

като мисли, че съ тѣхъ ще свърши голѣма работа. Отвори се една избирателна система за старѣйшини и кметове. Тѣзи избори дадохъ поводъ да се мисли, че турското правителство наистина гледа да направи нѣщо за интереситѣ на страната, но не знае отъ гдѣ да захване.

Всичкитѣ тѣзи нѣща се четатъ на дълго изложение въ цариградския тогавашенъ печатъ. Този печатъ принесе и тогавъ грамадна услуга на нашето народно дѣло; той събуди толкова много народната самосвѣсть, той искара на явѣ такива безобразия въ управлението, щото естествено бѣ подиръ това да се очаква онуй отчаяно движение, което обхванѣ България, главно южната ѣ часть, и особао икупилитѣ българската свобода: Панагюрище, Копривщица, Перущица, Батакъ и пр.

Отъ началото на май 1876 г. вече въ бълг. печатъ има заглавни „Смущения въ България.“ И веднага слѣдъ туй „Сръбско-Турската война.“ Свирѣиоститѣ въ България и английскитѣ за тѣхъ отзивы бѣха изобразени въ цариградския бълг. печатъ съ всичкитѣ имъ подробности, нѣщо, което произвеждаше енергическо впечатление у бълг. общество. То поддържаше силитѣ, хранише надѣждитѣ, и всички очаквахъ деньтъ на спасението.

„Ужасно е положението ни: Ако замръкнемъ незнаемъ дали ще осъмнемъ; отъ обира и убийства неможемъ да си отворимъ очитѣ, да отхранимъ чедедъта си и да наплатимъ тежкитѣ си давания....; помогнете, ни избавете ни отъ разни черкези и злоесторници... („Напрѣдъкъ“ отъ 9-ий октомврий 1876 г.) Така пишеше бълг. печатъ въ Цариградъ и разправяше за побудителнитѣ причини на смущенията въ Турско и за ужаснитѣ послѣдствия, които сполѣтъхъ българитѣ слѣдъ тѣхъ.

И тѣзи народна служба трая дору до нашето освобождение. Цариградскитѣ вѣстници, както и изобщо цариградскитѣ дѣйци въ онуй врѣме играхъ най-важната роль и заслужихъ най-много въ онѣзи алочести врѣмена, когато историята въ България се развиваше не по дѣнье, а по часове.

ВѢКЪ се основа отъ *Марко Д. Балабановъ* въ 1874 г. Той излизаше на скиций форматъ, както и другитѣ тогавашни вѣстници, четири голѣми страници, четири стълбца. Първия брой на „Вѣкъ“ излизе на 12 януарий 1877 год. Печата се въ печатницата на Карапетровъ. Той излиза почти до това врѣме (1876 год.) когато г-нъ Балабановъ влядно съ Цанцова заминахъ за Европа като българска прѣд-

ставители. Втората годишнина на „Вѣкъ“ е редактирана и отъ Хр. Стояновъ.

„Вѣкъ“ пазваше всѣка сѣбота. Спомоществуванията започнахъ всѣка мѣсець и недѣля, петъ бѣли меджиетата изъ държавата, а шестъ извънъ държавата. Приемаха се и шестъ мѣсечни спомоществования.

Въ 1875 година г-нъ Балабановъ като притекателъ, а двамата съ Х. Т. Стояновъ като редакторъ захващатъ изданието на „Вѣкъ“ и въ малко седмично издание, 4 стр. на 4-ни, съ по два стълба на страницата. Това издание за подписниците на голѣми листъ бѣше едно бѣло меджиетъ, и отдѣлно само за него $\frac{1}{4}$ двра. То пазваше между голѣмитѣ издания въ срѣда и съдържаше дневнитѣ новини, политически и вътрѣшни.

Слѣдъ втория брой отъ третата годишнина „Вѣкъ“ бѣше сирѣчь отъ Турското правителство, но отсѣнѣ Балабановъ успѣ да го поднови подъ новото заглавие XIX Вѣкъ, отъ който излѣзоха всички 17 броя.

„Вѣкъ“ се сивеза твърдѣ хубаво, както по съдържанне, тъй и по форма. Марко Балабановъ, единъ парижски въспитаникъ теологъ и юристъ, бѣше вече опиталъ и калилъ своето перо съ редактиранѣето на „Читалище“ и съ писанѣето въ други български вѣстници, когато захванъ издаванѣето на „Вѣкъ.“ Като вѣщъ богословъ, редакторътъ на „Вѣкъ“ бѣ особенно силенъ въ нѣкои черковни въпроси по урежданѣето на нашата екзархия; като добъръ и ученъ юристъ — за редактиранѣе на вѣстника бѣше много лесно да третира най-сериозно разнитѣ политически и икономически въпроси, които бѣха палѣли на сцената. Нека приложимъ и това, че своеобразния стилъ на Балабановъ правѣше и както сега прави, да бѣде особенно, „негово си“ това, което той пише.

Онова, което по-горѣ говориха за другитѣ цариградски вѣстници прѣзъ периода 1874 — 1876 г. се отнася и за „Вѣкъ“, който особенно се отличи съ цѣлъ реди прѣкрасни статии писани въ началото на 1876 год. по положението въ България и по реформитѣ. Около това прѣже именно сирѣчь „Вѣкъ“ както и „Напрѣдъкъ“, тѣмже когато дѣѣ нови събития, смущенията въ България и приключенията въ Солунъ, раздвижихъ и раскъртихъ цѣлото ни отечество. Това неволно замълчаванѣе трая отъ прѣмето на паданѣето на Абдулъ Азисъ, до около августа мѣсець („Напрѣдъкъ“). Колко то за „Вѣкъ“, то бѣ окончателно мълкване, защото малко слѣдъ това Балабановъ замнихъ съ Цанкова за Европа, като народ. прѣдставитель.

Въ „Вѣкъ“ година III, се появяватъ нѣколко хубави статии: върху икономическото състояние на страната, върху смущениата въ България, за продигването на земледѣлч. население въ България, по устройството на епархията—редъ сериозни статии, въ които се поддържаше, че нашата черкова трѣбва да има едно сѣдалище, назр. Търново, защото всѣка помѣстна черкова трѣбва да има своята педичка за винаги овръделена резиденция, че черквата ни трѣбва да гледа да бъде припогодната, да се устрои и да вземе една правилна посока. Сѣдалището въ Орта-кьой е една възпища, една чудовищна неправилност. Орта-кьой би могло да се вземе за сѣдалище на епархията само, когато нашитѣ старци би подписали схватката и би се отрели педичка за винаги отъ признаването на бѣлг. черква отъ другитѣ. Сѣдалището въ Орта-кьой не полазува, то съществено вѣди на бѣлгар. народъ (бр. 28). Стига да е въ България резиденцията, редакцията нѣма нищо противъ Търново, Шуменъ, София или Охридъ.

Обществениитѣ статии на печата се вземахъ въ внимание въ туй вѣдомо и Султанитѣ, по събититѣ на своитѣ министри, даде рани права като допустихъ щото населението да се прѣдставява чрезъ рани честни личности за да даватъ указания какви прѣобразованія трѣбва да ставатъ за благоденството и общия нащрѣдъкъ, като облекчи данъка на населението съ прѣмахване на така наречената догълнителна четвъртина отъ десетъка. Вѣстникитѣ обаче заговорихъ боже по високо. „Вѣкъ“ напечата редъ статии по тѣмъ правдини, и искане свободни избори, свобода на печата, много по-големъ отъ тѣмъ, които съществувахъ, безъ които не може се умиротвори държавата. Като говори за случитѣ въ Стара-Загора и Шуменъ и като не се съгласява съ официалното съобщение, че тамъ е нѣжало нищо, „Вѣкъ“ иска да се пенита работата и да се уине възстанне ли е то, просто съзвкитне ли е или само едно живо изражение на естествени негодувания отъ забѣлжителни нѣкои злоупотребиленія (бр. 42). Въ сѣция бр. „Вѣкъ“ настоява да се амнистиятъ всички политически прѣстѣпници.

Въ слѣдующитѣ си нѣкъ бройове „В.“ пише редъ статии по реформитѣ и поиска бѣлгар. езикъ да стане официаленъ въ оитѣ мѣста, гдѣ живѣатъ бѣлгари, да се приематъ чиновници бѣлгари на всѣкадѣ и пр. и пр. Единъ султански ферманъ отъ 12 декември 1875 год. обѣщаваше нѣкъ редъ такива реформи. И тогваъ „Вѣкъ“ пакъ трезвено погледна на работата и поиска щото дано тови пакъ да не стане както съ хатти-хумаюнитѣ отъ по-ранни дати.

Въ в. „Вѣкъ“¹⁾ вземахъ участие по едно врѣме С. С. Бобчевъ, Вѣлко Нейчевъ, А. Шоповъ и др. Въ подлистника на *Вѣкъ* сѣ печатани нѣкои спомена отъ редактора му, а по-послѣ нѣкои стихотворения отъ Шевченко въ прѣводъ на Жинзифова, редъ стихотворения на Ст. Михайловски*) прѣвода на повѣстѣта „Дяволезкого Благо“ отъ Жоржъ Зандъ (I год.), часть отъ „Илаадата“ на Омира, прѣв. Ф. Велиевъ, „Скъперникатъ“ отъ Молвера, прѣв. М. Балабановъ, „Атвля“ отъ Шатоборщина, прѣв. отъ Ат. Шоповъ, „Животъ на Абеларда“ отъ Ламартина, прѣв. А. Н. Шоповъ, „Благополучно корабокрушение“ отъ Анастасиис Узунова. („Вѣкъ“ и „XIX Вѣкъ“, год. II).

„День“ се основа въ Цариградъ отъ П. П. Карапетровъ въ 1875 год. Първия брой излизе на 12 февруарий. Това бѣше едно научно политическо списание, което излизаше веднѣжъ въ недѣлата, всѣка сръда на голѣмъ форматъ 4-ни, осемъ страници, по три малки стълба. Подписванията на „День“ бѣхъ годишни и се прѣдплащахъ: 4 сребърни джеднета въ турската държава, една златна лира въ нѣмъ държаната.

Първоначалната програма и посока на „День“ така както ѝ се даде отъ първия му редакторъ (С. С. Бобчевъ) и отъ основатели му, който не малко помагаше на редакцията, съдържаше петъ отдѣла: наученъ, икономически, книжовенъ, политически и смѣсь. Научния отдѣлъ съдържаше статии въобще по науката; икономическия — статии по политическата и домашна икономия, по промишлеността, търговията и земеработението; книжовния отдѣлъ обемаше статии по книжовната, расказа, стихотворения и проч. политическия: — вътрѣшни и външни новини.

Въ „День“ вземахъ участие въ врѣме на редакторството на С. С. Бобчевъ — П. Р. Славейковъ, Ст. Михайловски, Ат. Илиевъ.

Интересни сѣ Славейковитѣ съобщения: Животописания: Турко Василаки, Петъръ Ичко, Дѣдо Вачаръ, Светонатарский Пеликариѣ и пр. въ първитѣ бройове на „День“.

„День“ е обърналъ внимание на нѣкои политико-икономически въпроси у насъ, съобщилъ е много интересни свѣдѣния по етнографията и народнитѣ обичая, посочилъ е нѣкои народни нужди (Ср. „За едно по-горнѣ народно училище.“)

И въ цѣлъ редъ статии подъ заглавие „Нашето стоење“

*) Нѣколко политич. стихотвор.: Какъ дрътаритѣ жи домагаго. Какъ единъ врагъ на православнието и пр.

разгледалъ е тогавашното положение на народа ни въ культурно и икономическо отношение. Отъ 30-ий брой „Денъ“ минава у друго, а именно въ раѣтъ на г. Бъчеварова, но пакъ подъ отговорността на Каранетрова.

На 22 мартъ 1876 г. е билъ сирѣтъ за 1 мѣсець, защото си е позволилъ да обнародва единъ членъ „върху народнитѣ (религиознитѣ) работи, „въ които е употребилъ единъ строгъ езикъ противъ самото съобщение на Високата Порта.“ Членътъ, за който е сирѣтъ „Денъ“ е билъ напечатанъ въ 11-ий брой. Той се касае за иѣкакво тайно споразумѣние между българското и гръцкото дух. началства, което ставало въ вѣвѣтна тайна и съ цѣль противонародна.

Отъ 21 априлий, когато „Денъ“ подирѣ спиранието си подкачи да изѣзва, редакцията на „Денъ“ пакъ пада на С. С. Бобчева, който го редактира до 15-ий май 1876.

Въ това врѣме и когато се дирѣхх възбудителитѣ и смутителитѣ на Българ. движение „Денъ“ наедно съ другитѣ цариградски вѣстници, енергически посочи, че главнитѣ възбудители сѣ сиромашината, злоупотрѣбленната на долнитѣ чиновници, които на послѣднѣ стигнахх до неафронти размѣри, и най-сѣтъ неправилното и най-подписническо „събиране на десетки“ („Денъ“ 22-ий брой 11 май.) Въ това врѣме въ „Денъ“ се напечатахх интереснитѣ описания на Копривница и Панагюрище, а въ подлистникъ — „Прочутата Сицилийска вечеря“ преводъ на френски отъ С. Бобчева.

За да свършихъ съ политическия печатъ въ Цариградъ трѣбва да поменѣхъ за „Зорница“, и „Источно Врѣме.“

Зорница—протестантски вѣстникъ е основана прѣвъ м. януарий 1865 год. Тя валазаше най-напрѣдъ дваждъ, а послѣ веднѣждъ въ мѣсецътъ. Прѣвъ 1872-73 год. тя не е валазала; отпослѣ отъ 1876 г. тя е захванкла да излази наедно съ недѣвната „Зорница.“ Отъ 1865 до края на 1871 редакторъ на „Зорница“ като периодическо списание за младитѣ и отъ двата пола е билъ Албертъ Лонгъ. Прѣвъ 1874 и 75 г. отговоренъ редакторъ е билъ Гринъ, а истински — д-ръ Ригсъ.

Седмичната „Зорница“ е основана отъ Т. Л. Байнгтона, въ 1876 год., който я е редактиралъ до 1884 г., а отъ тогазъ е захванкла да излази подъ редакцията на Р. Томсъна.

Българскитѣ сътрудници въ редакцията на „Зорница“ сѣ били въ разни врѣмена А. Цановъ, Н. Йовчевъ, Ив. Каранжуловъ, П. Димитровъ. Най-яного обаче е работилъ и сега йоще работи Л. И. Касъровъ.

Седмичната „Зорница“ бѣше 19 год. отъ пазваннето си и за сега пазва веднѣжъ въ недѣлата — въ сѣбота и цѣлата ѣ за една година е едно бѣло меджедо за въ Турция, а 7½ лева за въ България. Тя бѣше прѣди по-малка на форматъ, но сега е вече уголѣвана и има 5 стълба на всѣка страница, намѣсто прѣжнитѣ четири.

Мѣсечната прѣтура на „Зорница“ за младежитѣ пазва на малъкъ форматъ повечето съ рисунки изъ библейския исторически и природенъ животъ. Тя брѣе вече 29 години отъ сѣществуванието си, като ги счита отъ 1865 год. когато се е появила прѣви пхть подъ редак. на *Лонга*. — Мѣсечната „Зорница“ — за дѣтата има за свой български сътрудникъ Хр. Велевъ.

„Зорница“ е принесла въ извѣстно врѣме значителни заслуги на българската читателска публица въ неосвободенитѣ мѣста. Било е врѣме, когато „Зорница“ е бала единчката газета четена въ Македония и неосвободената частъ на Тракия. Въ всѣко врѣме въ неж е имало здраво и сериозно четѣо, което е правило този вѣстиникъ да може да бѣде допусканъ въ всѣка чезадъ и да бѣде даванъ въ рацѣтѣ на всѣки читателъ, безъ разлика на полъ и на възраст. Благодарение на вниманието на английския редакторъ, и на прилѣжнѣста и онитнѣста на българекитѣ сътрудници, „Зорница“ се е писала съ единъ хубавъ български изиъ и съдържала е отбранъ, поучителенъ материалъ и (голѣма добродѣтелъ за българ. периодически изданиа) излѣзнала е винки акуратно. Особено сж заблѣжителни: научния отдѣлъ, разнитѣ вѣсти на „Зорница“ и ихтинѣ бѣлѣжки изъ разнитѣ кхтове на България, въ които се описва живота на населението въ всѣкакво отношение.

Источно врѣме е основано отъ Ж. Лафанъ-Ханли, издатель на сегашния „Стамбулъ“ въ Цариградъ, англичанинъ, който тогава издаваше „Levant Times“, т. е. „Источно врѣме“ голѣмъ форматъ, четири страници, fo16, петъ стълба, годишна цѣна за врѣдъ 6 бѣли меджедета, полугодишно 3. Печаташе се въ печатницата на Levant Times. Редакторъ имаше, а се подписваше Ж. Лафанъ-Ханли. Този вѣстиникъ бѣше едно българско издание на англо—френския вѣстиникъ подъ сѣщото название, и отъ врѣме на врѣме похѣстваше илкои оригинални корреспонденция и илкои статии оригинални. Сътрудници на „Источно врѣме“ бѣхх на прѣво врѣме Д. Цанковъ и Хр. Ваклидовъ, а по-сѣтитѣ П. Сидонъ и Д. П. Минковъ. „Источно врѣме“ пазва три години и илщо отъ 1874 до 1877 година.

Трѣбва да отдадемъ справедливостъ на „Источно вѣме," че то, когато трѣбваше изпълни длъжността си, а именно въ чернитѣ години на бълг. теглила, като не падна по-долу отъ другитѣ вѣстници, като искаваше болкитѣ на населението и искаше реформи зарадъ него. Съ особена енергия „Источно вѣме" призоваваше населението да говори смѣло и открито, и не само да се сизаква, но и да казва какво иска за подобряне на своето състояние.

Една особенностъ въ този вѣстникъ бѣ, гдѣто на последната си страница печаташе обстоятелственъ търговски цѣнорасписъ.

Въ този периодъ сѣ излизали и сатирическитѣ вѣстници „Шутошъ," „Костурка," „Истурка на в. Костурка," „Звънчатий Глумчо," просто „Звънчатий" които влизаахъ по нѣколко броя и повечето бѣха или издѣла, или отчасти редактирани отъ П. Р. Славейковъ.

Най-послѣ трѣбва да кажемъ нѣколко думи и за **Читалище**, което се издаваше въ сѣщия тоя периодъ.

Периодическото списание „Читалище" бѣ основано отъ учреденнето „Читалище" и то почна да излиза два нѣти на мѣсець, голѣмъ форматъ 8-и отъ 1870 год. То състоеше отъ 3 печатни кола и цѣната му бѣше половина турска лира на всѣкъдѣ въ държавата. За IV година „Читалище" излизаше на сѣщия форматъ и цѣната му бѣше 4 бѣли меджедета прѣдиздатени, наедно съ „ръководителя на основното учение и 25 гр. само за ръководители." — Въ всичко вѣме на изданнето си „Читалище" имаше за отговорникъ Ив. Найденовъ.

Първата година „Читалище" е редактирано отъ М. Балабановъ, а всѣкъ краи отъ Л. Нончевъ. Втората година „Читалище" е редактирано както отъ Л. Нончевъ, тъй сѣщо и отъ Т. Икономовъ. Слѣдъ това „Читалище" е редактирано отъ П. Р. Славейковъ и С. С. Бобчевъ, а най-послѣ отъ Др. Цанковъ и С. С. Бобчевъ. Въ IV год. къмъ списанието „Читалище" е наваалъ отдѣленъ „Ръководител на основнитѣ училища" — отдѣлъ на „Читалище" за учителитѣ, учителнитѣ и ученицитѣ. Този отдѣлъ имаше особиа нумерация и се списваше въ нѣсна стѣпенъ занимателно, като разправяше не само за въпроси учебни и прѣподавателски, а йоще като до сѣгаше отъ близо движението на нашата школна просвѣта и книжовна. Отчети и статистики по учебното наше дѣло, рецензии на учебници и други полезни за училищата книги, влизаяхъ въ съдържаннето на „Ръководител на основното учение."

Колкото за самото „Читалище“ то прѣвѣних прѣвъ разни фазиси и споредъ тѣхъ доводно изѣвѣнага съдържаннето си. Ако и да бѣше основано отъ „Българ. Читалище“ въ Цариградъ, това послѣдното прѣдоставяше право на редакцията да редактира списанието по свое усмотрѣние.

Въ прѣме на редактираннето на Балабанова се започахах редъ статии, които имаха повечето философски, исторически и филологически характеръ: „За напредъка“, „Български напредъкъ“, „Напредъкътъ и третѣ школы“, „Напредъкътъ въ XIX вѣкъ“, „За черковното и международно право“ отъ М. Балабановъ, „За ролята на разумнага сила въ производството“ отъ Маклаевъ — Михайловски, „Хигиената“ отъ д-ра Чомаковъ, „Волтеръ и Ж. Ж. Руссо“ отъ Д. Енчевъ, „Намѣрване на врѣмето“ отъ Т. Икономовъ, „Книгохранителница на Атонската гора“, „Четеритѣ възрасти на живота“ прѣв. отъ г-ца Марии Чомакова.

Въ това врѣме се появяватъ нѣколко хубави стихотворения отъ Славейкова („Не пѣй ми се“, „Тогачъ поне“ и др.) и „Илиадата“ на Омиръ (първитѣ вѣсни) въ прѣводъ отъ Пърличева.

Подъ редакцията на Д. Пювчева се явяватъ освѣнъ статии съ горьото направление (нѣкои — продължение отъ тѣхъ), нѣкои статии по социологията и философията, каквито сж отъ сжия редакторъ: „Размишления върху равенството въ обществото“, „За полнитѣ отъ читалищата“, „Свободата и длъжността“, „Страстѣта“, „Себелюбието“, „Историята на френско-прусската война.“ Въ втората половина на първата година се явяватъ хубавитѣ статии на Славейкова (реферирани по Франц Брандшна) и съдържаща въ себе си крайно интересенъ етнографически материалъ. Тукъ е печатано и „Третъто оплтане на блъг. езикъ“ отъ Богоронъ съ блъгъжки отъ Славейкова, а сжко и статията на Икономова „Мъртвото и живото на земята.“

Втората годишнина на „Читалище“ съдържа между поважнитѣ работи освѣнъ продълженитѣ статии отъ I година: „Възражение на патриаршескии еписколаренъ мемоаръ или оправдание на Българитѣ прѣдъ едноврѣменнитѣ тѣмъ християни“, „Спаска върху Славянитѣ и Българитѣ“ отъ Оджакѣва, „За своеволното робство“ отъ Ла-Боеси, прѣв. отъ Лазаръ Пювчевъ, „Интернационалтѣ“ отъ сжщия и пр.

Тая година се явяватъ и нѣкои критически статии, каквито, тая на Кръстевича върху книгата на Дриновъ: „Погледъ върху произхожденнето на Българ. народъ“, нѣкои биографии (Лордъ Байронъ, Иванъ Хусъ, М. Лютеръ) отъ Икономова, Ко-

думъ прѣв. С. С. Бобчевъ, „Значението на младежа въ обществото“ отъ Т. Икономова.

По изящната литература тука се появява „Ратакията“ на Шевченко, прѣв. отъ Жинзифовъ, нѣкои стихотворения отъ Славейкова, Вазова, Х. Ангеловъ.

Съ прѣдаванетоъ редакциата въ рѣдѣтъ на Икономова изведнѣжъ се забѣлѣжава едно ново направление въ стативѣ, които се помѣстатъ въ „Читалище“: обрѣща се по-големо внимание на социалнитѣ науки и на библиографята. Появява се прочутата „Една стѣнка напредъ“, „По историята на Съединенитѣ-Щати“, „Изъ английскій животъ“ отъ Икономова, „Нѣщо за сръднитѣ училища“ отъ С. С. Б. Нѣкои статии по геологията, отъ Н. А. Нечовъ, „По народното образование въ XIX стол.“ статия отъ Лавеле, прѣв. С. С. Б., „Трудъ и щестие“, д-ръ Янкуловъ.

Четвъртата годишнина „Читалище“ съдържа повече естествени и научни статии, каквито сѣ: отъ С. Бобчева: „По хищената“, „За водата“, „Въздухътъ“, „Историята на челоуѣка“, по А. де Катрфалъ, която е една популярна антропология; биографии: Мадания, Базенъ отъ сѣщай С. С. Б., „За славянската взаимностъ и за гръцкитѣ силлогози“ отъ Славейкова, „Българ. народна изложба“ отъ С. С. Б., „За живота на животнитѣ“ отъ А. Казаронъ. Въ това врѣме се е уредилъ редовно библиографическиятъ отдѣлъ и книжовни бѣлѣжки, между които струва да се помене критиката отъ Мушица „По Дриновото азбуке“ и отговора на Дринова върху сѣщето.

Най-послѣ за една сравнителна пълнота на нашия прѣгледъ би трѣбвало да поменемъ, че въ нашенско извѣтъ Цариградъ въ този периодъ сѣ се издавали вилаетски вѣстници. „Дунавъ“ и „Одринъ“ (на турски съ български прѣводи) и списаниѣта: *Слава*, (1871-1872 г.) духовно списание отъ Т. Станчевъ; *Училище* издѣвало подъ редакциата на Р. И. Блъсковъ и пр. За нѣкои списаниѣ ние не говоримъ („Вѣстоструй, Книговище, Градина и пр.), защото тѣ сѣ били редъ книжки, а не периодически списаниѣ.

Като хвърлимъ единъ бѣгливъ погледъ къмъ цариградското ни вѣстникарство, токъмъ много заслужило, ний ще видимъ, че икономически, то е било много злѣ. Идеалътъ за абонаменти е билъ вѣвжги числото хилядо. Но то не се е достигало. Когато се сортирахъ Славейковъ и Геновичъ въ „Турция“ 1865 г. Славейковъ писа една много сподоблива статия

„Защо не върне нашето вѣстникарство“ *) и посочи на тѣзи причини: 1) нѣманието единъ културенъ центръ, който да поддържа вѣстниците; 2) нѣманието у насъ на организирани общини; 3) нѣманието на владци, които за гръцкитѣ вѣстници абонирвали вѣзка по 100 — 150 нумера. Най-главната вина Славойковъ нахвърнаше у нашето невѣжество, нашето скъперничество и незначитане своето. Последнитѣ причини ся биди най-вѣроятниѣ. Сега тѣ ся и единичитѣ, защото ние се сдобяха въ днешно врѣме съ първитѣ три нѣща, ала все пакъ нашето вѣстникарство не Богъ знае колко е ударило напредъ. . .

V.

Българскій печатъ извънъ Турско.

Направление — Сравнителна характеристика. — Вѣстницитѣ на Добровски, Раковски, Каравелова, Велетъ и др. — Вѣстницитѣ издавани на министерство на руско-турската война: Нова България, Възраждане, Български Гласъ, Стара Пашина и Българинъ. — Странни. — Запади и Периодическото списание.

Днеска не дай война, днеска не дай миръ,
А не чадай въ годинахъ казанахъ казанихъ!

Заробенъ бѣхъ, какачехъ бѣхъ,
Справихъ въ войнахъ,
Ала събѣжа, убогъ ме бѣхъ —
Имахъ свои войнъ,

Каравелова.

На отпанихъ България
По свѣтъ се сполучихъ
Да да отпанихъ Кривина
Свободно да живявахъ
„Свобода и свобода“

(Песня на Раковски отъ Любика Каравелова).

Българскій печатъ въ Турско не е могълъ да бѣде откритъ, бунтъ и смѣлъ органъ за бъдещето въ политическо отношение, за развиваньето идеята на политически самостоятелностъ, съ една рѣчь за революция противъ турския режимъ. Но ние мислимъ, че българск. печатъ въ Турско е достигалъ тая цѣль по единъ другъ, косвенъ и малко изкривъ път, че той е най-много приготвилъ духоветѣ за нашето политическо възраждане, както това безспорно е направилъ за нашето черкочно, обществено, народно събствиване. Не ся могли да ра-

*) „Турция“ по него врѣме сличитѣхъ вѣстникъ въ Цариградъ е ималъ единъ абонентъ въ Одринъ, двама въ Одринъ, 10 въ С.-Феръ (за двѣ години не платилъ), 10 въ Браила (тоже за двѣ години не платилъ) 12 въ Пловдивъ, 17 въ Букурещъ, 30 въ Турново, 50 една въ Цариградъ. „Левинъ“ по него врѣме е ималъ въ Турново 83 абон., едно жито офтенъ и вѣстникъ, а друго защото вѣстникъ го налагала на общинитѣ токо нима волей-неволей.

ботажът освѣнчъ по този начинъ оубѣдъ, които сж живѣли на жѣстото—въ Турско.

Имало в обаче дѣатели, които сж мислили, че е необходимо да се залови безъ забикални борба противъ Турците, борба за прогласяване българската независимостъ, за откачанъето на турскии ярежъ. Таквиизъ сж били публициститѣ и дѣателитѣ, които сж работили извънъ Турско. Таквиизъ сж били революционнитѣ български писатели—знаменитата тройка: Раковски, Любенъ Караваловъ и Христо Ботевъ. Кътъ тѣзи категории можемъ причисли Пантелей Кисимъ-въ, Иванъ Касабовъ, Д. П. Войниковъ, Ст. Стамболовъ, Ст. Завиловъ и др.

Трѣбна да запазимъ реда, който държимъ въ този си пригледъ и да спомнимъ, че първи Богоровъ е захваналъ да издава вѣстникъ извънъ Турско: *Българский Орелъ* въ Ливиска. Той обаче скоро се убѣдилъ въ неудобството, а може и въ несплзната и непрѣката ползвателностъ на тѣзи задгранични издания и, за туй, както видѣхми по-горѣ, Богоровъ прибѣрзалъ да прѣнесе своята публицистическа дѣятелностъ въ Цариградъ, гдѣто е основалъ „Цариградский вѣстникъ.“

Слѣдъ Богорова ний виждами Йовина **Добровича** (Иванъ Добровски), родомъ отъ Сливонъ, да захваща своето „списание повѣсечно“ подъ насловъ „Міроозрѣніе“ въ Виена.

Първи брой на „Міроозрѣніе“ е излизалъ на септември 1850 год. страницъ 20, на 4-ни, съ два стълба на всяка страница. Печатанъ е въ „Мехитаристеката печатница.“ (Мехитариститѣ сж арменско духовно съсловие). До юни 1851 год. Добровичъ е издалъ 5 „числа“ „Міроозрѣніе“ — всичко 84 страницъ. 20 години сѣтинъ, т. е. на 1870 година, Ив. Добровски (сжия Ив. Добровичъ) издава йоще два броя по осемъ страницъ отъ „Міроозрѣніе“ съ прибавка думитѣ „или български иввалидъ — списание повѣсечно.“ Печата се въ печатницата на К. Н. Радулеска въ Букурещъ.

Споредъ устнитѣ обяснения, които ми е далъ самъ сега вече истинский остарѣлъ — дѣдо Добровски идеята за издаване на едно списание у него се е била породила йоще подъ влиянието на оубѣди прѣителска дружина въ островъ Андру, гдѣто той се е училъ при Капри, наедно съ Илариона Маринопольски, Д-ръ Чомаковъ и др.

Дѣдо Добровски ми казва, че той не много се възхищавалъ, когато четѣлъ на врѣмето „Любословието“ на Фотинова, че него, както и другитѣ тогавашни работници за народното свѣтаване, ги било идъ зарадъ одържаностята на Фотинова и

гдѣто той не отварялъ съ единъ по-остъръ зикъ борбата противъ гръцкото духовенство. Нѣкои отдавали това на неговото гръцко възпитание, на едно ангажироване въ прѣдсловията му къмъ една гръцка граматика, писана и издадена отъ него.

Отъ разговоритѣ които ималъ съ Раковски, въ Цариградъ на Куру-чешме, дѣдо Добровски дошелъ до заключение, че е необходимо да се дѣйствува по-енергически за народното дѣло. Види се, пламенний фанатизмъ на Раковски е още повече въдушевилъ Капровия ученикъ и следъ това ний вждами, че той се опятва прѣвъ Солунъ въ Бѣлградъ, а отъ тамъ въ Виена, гдѣто и подкача своето „Міроарѣніе.“ Въ Цариградъ е имало вече печатница. „Цариград. иѣстникъ“ се е издавалъ вече тамъ, но дѣдо Добровски мислѣлъ, че е не-свободно и до нѣкъдѣ опасно да се искаватъ по-смѣли мисли за бѣлгарското възраждане. Така поне той обяснява своето прѣдиріаніе. „Бѣше ли възможно, казва той, да пишъ, че за Бѣлгария е настанало врѣмето да ѝ се избере князь, и че такъвъ даже се е назначилъ, както писахъ два нѣти, веднѣжъ за Богорида, високия Самоски князь, а други нѣтъ за познатия юнакъ Павелъ Грамадянина, родомъ отъ Грамада, когото бѣлгаритѣ избрали за свой князь, а Султана потвърдилъ. (Вижъ Міроарѣніе“, I г. стр. 17 и 51).

Тѣзи двѣ извѣстия, „Міроарѣніе“ ги заема отъ загребската „Народна новина.“ Когато се казва, че юнакъ Павелъ Грамадянинъ билъ назначенъ за князь Бѣлгарски, прилага се, че това се дължи, между прочимъ, на нѣкой си сръбски посланикъ Алекси Симичъ, който посредствувалъ да се утвърди мира между бѣлгар. народъ. Бѣлгаритѣ, които били размирени около туй врѣме въ Западна Бѣлгария, се задоволили съ царската милость и съзѣрикли въ кащитѣ си. Князътъ ни ще стои въ Бѣлгария, а дваиз свои пълномошници ще държи въ Цариградъ. Споредъ договора на бѣлгаритѣ съ Портата, Бѣлгария щѣла да стане като Сърбия, Молдава и Влашко. Въ Видинъ стигналъ царски комиссаръ Али-Риза-Паша, който щѣлъ да испълни този договоръ.

Г. Добровски се оплаква твърдѣ много отъ мъчнотията, съ които е ималъ да се бори за распространението на своето списание. Прѣди всичко, въ Виена нѣмало бѣлгарски букви. Имали биле такивиъ нарочно въ мехатеристската печатница, нѣмало словослагатели. Съ распровожданието на списанието се заелъ извѣстния тогава младъ бѣлгаринъ Кириакъ Цанковъ, братъ на Драгана Цанковъ. Печатали съ 1000 броя,

по едва ли са събрани пари отъ $\frac{1}{2}$ отъ спомощниците. Абонати е имало най-много отъ Свищовъ (28), Браила (43), Копривница (19), Търново (13), Фалиба (16), Карлово (7), Панагюрище (5), Велесъ (9), Сливенъ (6), Видинъ (3).

То се знае, че при такова положение на работата не е могло да се продължава „Мирозрѣніе“, па и самъ г. Добровски намислилъ да замине за Русия за да се срѣдне тамъ съ българескитѣ дѣтели, което и направилъ, като напусналъ списанието.

Патриархътъ на българската революционна публицистика въ истината смисълъ на думата е билъ **Г. С. Раковски**. Порасълъ въ едно чисто българско село, каквото е Котелъ, добилъ една патриотическа отностъ отъхрана, училъ се въ Парижъ, запознатъ съ голѣмцитѣ и великитѣ дѣйци на френската култура, проивиятъ отъ идеята за историческото славно минало на България, наблюдавалъ послѣднитѣ русеки войни на Балк. полуостровъ и послѣдствитѣ имъ, завистливъ къмъ гърцитѣ и сѣрбитѣ за тѣхното бързо освобождение, натура гореща и фанатическа, Раковски хваща перото, като оставя хайдунската чета, и обратно — съ една цѣль: да прокара патриотически идеи срѣдъ своитѣ съотечественици, да ги въбуди противъ фанариотатѣ и агарянитѣ и да ги приготви за една всенародна борба.

Шарока и всестранна е дѣятелността на Раковски; но ний сме принудени да говоримъ само за публицистическата му работа.

На 1857 год. 26 юния въ Новий Садъ, гдѣто живеятъ сѣрби и има сѣрбски нѣколко печатници, появява се новъ задграниченъ вѣстникъ **Българска дневница** съ отговоренъ редакторъ Дим. Медакевичъ.

Българска дневница излиза всѣка недѣля на малкъ форматъ, folio, 4 страници, 3 стълба на страницата и се печата у книгопечатницѣта на сѣщия Медакевичъ у Новий Садъ. Всенѣвство е обаче, ако и нийдѣ не е писано, че редакторъ на „Българ. дневница“ е билъ С. Г. Раковски. Абонаментътъ годишенъ е билъ 2 царски желтици, а за 6 мѣсеца — една. „Българ. дневница“ е излизала отъ 26-ий юний до какдѣ края на 1857 год. и са излизали отъ нея всичко 19 броя.

Иоще въ първия брой редакцията заявява, че има за цѣль, като не напада Султана, като господаръ, защото ще се издава въ една страна, която живѣе въ приятелство съ Турския, да открива пороци и прѣстѣпленія духовни или

свѣтски; „а най-паче, казва редакцията, вѣстѣ ванъ има ще тоѣни задатъкъ да народъ добне правда гражданска, държавна църкова и народна свѣсть, казвающа му начитъ чрѣвъ кого разногласия можуть се отбѣгна. Трудещемъ се да приятели своего народа онѣтими какъ можи да се развие... Хатти-хумаюнъ хоти и по настоящему да се одмари, той ще се оживотвори. Народъ българскій е голѣвъ приятель просвѣщеня и отъ сега прѣдетои му краена и дѣла бѣдхщность. Народно негово битие може се обѣзбѣдити, граждански животъ може се уреди, църковни сегашни пороци и злоупотрѣбленя можуть се прикхса и уклони. Въ обще и прѣдетоащя дѣла Българиямъ ванскытъ да имать свой органъ (урядне), кой неще занена отъ непосредственя поля на онѣи лица, кои се на царска зановѣдъ не обавржтъ.“

Отъ тѣни программа се вижда каква ще бѣде „Бълг. Дневница.“ Въ 1-ий брой е нежѣстена дълга дописка отъ Пловдинъ, въ която, като се расказва за злоупотрѣбенята на грѣцкитѣ владци и за неправдата на грѣцкото духовенство да владѣе въ България, високо заявява, че за скѣществуванъето на бълг. народность въ името на подареня отъ Н. В. Султана хатти-хумаюнъ трѣбна да се влобнони „вншая българска порархя.“ Раковски съ усърдие срѣща развитието на борбата противъ грѣцкитѣ въ България, вѣоржжава се противъ папичашкитѣ и султешкитѣ дѣйствия и гади европейскитѣ учени патешественици, че минаватъ и замиваватъ България, не издигатъ гласа си въ името на християнството и човѣчеството въ полза на угнетеняя рая; слѣди най-внимателно въ вана полза текущата политика, особенно въ малкитѣ държави на истокъ. Въ пърнитѣ бройове нѣма нѣщо особно енергическо противъ Турция, но отъ 9-ий брой и 10-ий брой започна систематически да пише противъ злоупотрѣбенята за турскитѣ заштета и подштешествата вѣобще на турскитѣ управници. По-вѣтатъкъ той открито вече пише, че хатти-хумаюнътъ е нищо, и че злоупотрѣбенята и угѣтенията се умножкватъ. Той не обвинява Султана, но вѣобще турското невѣжество. По той заключавя, че е необходимо да станатъ коренни прѣобразованя.

Сжѣлний езикъ на „Българ. Дневница“ естествено не е можъкъ да се търши въ Цариградъ. И ето защо сж били направени всѣкакви усилия да се спрѣ издаванъето му прѣди йоще този вѣстникъ да спрѣ своята полугодишнина.

Но подиръ дѣй години нѣщо ний виждявямъ, че Раковски подкача да издава въ Бѣлградъ свой втори вѣстникъ, Дунавски Лебедъ.

Първия брой на „Дунавска Лебедъ“ се появи на 1 септември 1860 година. Той имаше форматъ folio, 4 страници, три стълба, печатанъ е въ книжеско сръбската печатница въ Българъ, и падава „учредничество Дунавскаго Лебеда.“ „Дунав. лебедъ“ се е титулиралъ: граждански, духовни и забавни вѣстникъ. Струнатъ е двѣ жълтаци кесарски (жанице) на година за всѣкъдѣ. Ирѣдиланца се шестаѣсечно, спомоществовани се приематъ освѣтъ въ учредничеството, въ Браила у М. Поповича, въ Галацъ у Е. Георгиевъ, въ Тулча у Георги Карловскаго, въ Русчукъ у братия Х. Петкови, въ Букурещъ у Хр. Георгиева, а сѣтъи Ир. Мавриди и П. Златовъ и въ Болградъ у Савва Радуловъ, по-сѣтъи Добровитъ въ Цариградъ у Н. Г. Данейловъ, въ Ложъ Боровски и пр. Таквиъ настоятелства е имало и въ Карлово, Сливенъ, Котель, Свищовъ, Велесъ, Битола, Солунъ, Черна-вода, Стара-Загора, Търново, Шуменъ и пр. Това посочвали за да се види, че *Д. Лебедъ*, при всичката крайна политическа и явна бунтовническа тенденция въ свиванъето си, разнасилъ се е и приемалъ на всѣкъдѣ изъ България. Както поменехми, слѣдующитѣ български вѣстници особено тѣзи на Л. Каравелова, на Хр. Ботевъ, Д. Войничкова, П. Кесимова и други не сж били допуснати въ нашеско.

Отъ брой 1-ий ний виждаме, че захваща да се пише по нѣщо и на франски, особено по българ. черковенъ въпросъ и за туй вѣстника носи название „Le Cygne de Danube.“ Въжъ бройоветѣ отъ „Дунав. Леб.“ понѣкога е налагала и по една прибавка същи форматъ, само съ двѣ страници, които е правила обаче частъ отъ самия номеръ.

„Дунав. лебедъ“ е налагалъ всичко двѣ годишници.

Програмата на „Дунавски лебедъ“ е била: да се покаже пътя на образуванъето и развитието на българ. народъ, съгласно съ обстоятелствата, въ които той се намира. Особено редакцията обѣщавя да се занимае съ народната наша книжнина, т. е. съ наши драгоценни дрѣвности и старини; освѣтъ това, обѣщаватъ се забавни работя, повѣствователни изследвания и разсказвания, политич. новини и вѣсти.

И наистина, редакцията е изпълнила обѣщанъето си: Въ „Дунавски лебедъ“ се срѣщатъ крайно интересни издирвания за нашата старина, отколѣшна и неотколѣшна, свидѣния за черкови. въпросъ, за неговитѣ дѣатели, подробни кореспонденции изъ България отъ всичкитѣ ѣ кѣтове, постояннѣ граждански, т. е. политич. обзоръ и подробни свидѣния изъ всички европейски държани. Особно сж достойни за забѣлѣз-

ванъе продължавалитѣ въ нѣколко броя статии: „Българскій за независимо пмъ свйащенство днесъ възбуденъ въпросъ и нхна народна черкова въ Цариградъ;“ „Забължски кльмъ народнитѣ пѣсни съ историческо съдържанне;“ „Осталенная часть Бесарабии Молдавскому правительству и български тамо отъ врѣмена Россіи прѣселеніа;“ „Отговоръ Чокарлину, доказващъ, че вѣстична църква е истинно православна“ и пр.

Всичкитѣ статии на Раковски сж проникнати съ най-горещъ патриотизмъ и даже националенъ фанатизмъ. Той не може да разбере какъ е възможно „Кара-Казанъ;“ така наричане той гръцката патриархия, — какъ е възможно той да се противи на справедливитѣ български искания, които иматъ своето основание както въ нашитѣ човѣшки права, така и въ нашата старославна древность. За него е имало трима врагове, противъ които се е борилъ въ врѣме на всичката си публицистическа дѣятелность: „Кара-Казанъ;“ „Римъ-папа“ съ „неговата езуитска и папичаиска чета“ и „Турскитѣ золужи.“

Слѣдъ това на 1864 год. Раковски е издавалъ „Буджцность;“ отъ който сж излѣзли десетина броя съ скитото съдържанне и направление, както и „Дунавски Лебедъ.“

Слѣдъ „Дунавски Лебедъ“ извънъ България захваща да се издава **Българска пчела**, вѣстникъ политически, любословенъ и търговски. Вѣстникъ „Бълг. пчела“ е издавалъ въ Браила веднѣжъ въ седмицата; захваналъ е прѣвъ мѣсець май 1863 год. излѣзали сж 2 годишнини до 19 броя втората годишнина, подъ редакцията на Хр. Василдовъ, род. 1841 въ Казанлъжъ, умрѣлъ въ Стара-Загора 17 апр. 1891, авторъ на нѣколко книги и по-късно редакторъ на своята „Зорница“ въ които е печаталъ „Скитивнѣ Евреинъ“ участвувалъ въ редакт. на „България.“

„Бълг. пчела“ е била поддържана отъ братското общество на акционеря. Туй общество е имало и свое настоятелство, съкровищникъ на което е билъ Н. Ценовъ. Нѣкои си искать да кажатъ, че „Българ. пчела“ е била единъ видъ продължение на Цанковата „България.“ Ако гледаме по съдържаннето и по направлението на „Б. П.“ въ нашата распри съ гръцитѣ, то ще видимъ, че истина този вѣстникъ, както и „България“ сж се отнаесли съ голѣмо ожесточение противъ гръцката патриархия. Но съ таквава сжща борба и ожесточенность сж се борѣли и по-прѣдшнитѣ или по-послѣшнитѣ български вѣстници. Можемъ само едно нищо да забължикимъ, че като издаванъ на чужбина вѣстникъ „Б. П.“ е билъ по-сильнъ отъ нѣкои други цариградски вѣстници. В. „Б. П.“ е во-

дълъ една прѣпирия съ „Свѣтникъ,“ ала отъ тѣзи прѣпирия се вижда, че е имало нѣкои принципиална разлика, освѣтъ въ крайността на първия вѣстникъ и умѣреността на втория.

Въ 1865 год. се е появилъ въ Бѣлградъ, **Вѣстоукъ** политическо-забавенъ вѣстникъ, отъ който сж излизали 10 – 15 броя. Захвакълъ е да се издава прѣвъ м. май подъ редакцията на Н. Първановъ, роденъ 1837 г. Ломъ, всенитанникъ бѣлградски, умрѣлъ на 1-й септ. 1872 год. въ Виена, авторъ на една Бѣлг. граматика и участвувалъ въ в. в. „Македония“ и „Право.“ Издатеиь-отговорникъ е билъ Александръ Андричъ. „Вѣстоукъ“ е билъ вѣстникъ политически и е съдържаиъ дописки изъ Бѣлгария по черковнии въпросъ съ православенъ духъ, като е запознавалъ читателитѣ си съ изводи отъ юго-славянскитѣ вѣстници, съ етнографически работи, народни пѣсни и пр.

Въ 1867 год. се появява въ Браила **Дунавска Зора** — вѣстникъ за волнитѣ „българе.“

В. „Дунавска Зора“ е излазала веднѣжъ въ недѣлита четири страници, folio, въ три стълбца на страницата. Печатанъ е въ Браила въ печатницата на Х. Д. Паничкова, отговорникъ е билъ Ангелчо Савичъ, а съкровищникъ И. М. Балкански. Цѣната на вѣстника въ Румънии 1 жълтица, за Русия 5 р., за другитѣ страни на жълтицата се прибавятъ и пощенскитѣ разности. „Дунавска Зора“ е излазала подъ редакцията на Д. Войниковъ 3 години на редъ, начиная отъ септемврий 1867.

Редакторътъ на „Д. З.“ Д. Войниковъ, е родомъ отъ Шуменъ. Свършилъ Цариградското френско училище на Бебекъ, той е билъ дълго врѣме учителъ въ Шуменъ, гдѣто не се е стѣснявалъ да проповѣдва както на ученицатѣ си, тъй и на обществото най-патриотическа идеи. Той е основателтъ на българската драма и театръ. Участвувалъ е въ нѣколко български списания („Духовни книжки,“ „Общъ трудъ“ „Отечество“ и пр.)

В. „Дун. Зора“ е билъ единъ отъ живо революционнитѣ. Той е проповѣдвалъ „бунта като най-сигурний и спасителенъ пать за бѣдното ни отечество за да си добие правата, което не бѣ възможно да добие въ мирния пкътъ отъ 450 години насамъ.“ Въстанието въ 1867 год. е било посрѣщихто и описано отъ „Дунавска Зора“ съ въсторгъ. „Обѣсникътъ“ Митхадъ Паша и азиатското правителство на Високата Порта сж били жегосвани въ всѣки номеръ по единъ безпощоденъ начинъ. Въ първата година въ „Д. З.“ се появяватъ редъ статии подъ заглавие „Великата епоха, въ която живѣемъ,“

— „Граждански изгледъ.“ — „Братство и съединение е спасение.“
 — „Турската убийствена политика.“ — „Малкитѣ народи прѣдъ
 великитѣ сили.“ — „Непавесния бунтъ въ паралелъ съ Българ-
 ското въстание.“

Прѣвъ втората година ний срѣщамъ йоще по-интересни
 статии, каквито: „Черти отъ воененъ духъ отъ сярѣженитѣ
 Българи.“ Въ тѣзи статия се описва участието, което сѣ
 вземали българи въ разнитѣ войни и бунтове, или омити за
 бунтове въ настоящето столѣтне съ цѣль за освобождението
 на народа ни. Статията има интересъ и въ днешно прѣме. Ти
 се е продължавала въ нѣколко броя. Въ тѣзи статии читателътъ
 срѣща доволно подробно описание на станалитѣ движени
 въ България и доволно вѣрни свѣдѣния за повечето отъ дѣй-
 цитѣ участвуващи въ тѣхъ. Тѣзи статии принадлежи на пу-
 блициста П. Кисимовъ отъ Търново.

„Дунавска Зора“ е била интересенъ органъ, особено за
 нашитѣ съотечественици, които сѣ живѣли въ Румѣнии. Той
 не е можалъ да прониква, както и другитѣ бунтовнически
 български вѣстници въ България. И нека казва кой що ще,
 а ний оставяме на своето мнѣние, че тѣми вѣстници не сѣ
 могли да достигнатъ нѣто половината отъ онѣзи хубава патри-
 отическа и благородна цѣль, които сѣ имали тѣхнитѣ осно-
 ватели и редактори.

Сжщето може да се каже и за „Народность.“ бъл-
 гарска всеобщъ вѣстникъ, който е захванълъ да се издава въ
 Букурещъ прѣвъ мѣсець октомврий 1867 год. подъ редак-
 цията на Д-ръ Ив. Богоровъ и Ив. Касабовъ. В. „Народность“
 е излизалъ веднѣжъ въ неделитѣ, печатанъ е билъ въ Буку-
 рещъ въ печатницата на Радулеску, захванълъ е прѣвъ м.
 октомврий 1867 г. и издаването е върѣкло до м. юлий 1869
 год. Годишна цѣна 2 жълтици австрийска.

Д-ръ Богоровъ е редактиралъ само нѣколко отъ първитѣ
 броеве. Цѣльта на този вѣстникъ е била „да брани нашитѣ на-
 родни интереси, все едно да бѣде намъ и като една лѣтница
 за нашата нова история, която не ще е само за едно паустно
 запомняване на мирскитѣ случки, но ще служи за нашитѣ
 потоци да се опакнатъ отъ нея.“

Отечество (Patrie), вѣстникъ политически и книжовенъ,
 веднѣжъ въ седмичната излизалъ на български и румѣнски, подъ
 редакцията на П. Кисимовъ и Добре Войнаковъ. Войнаковъ
 е редактиралъ само нѣколко броя отъ 71 год. пазѣли сѣ
 само нѣколко броя, форматъ fol.

„Отечество“ се спасило отъ г-нъ Кисимова въ тоиъ

патриотически. Редакторътъ му, който йоще на младина е искалъ да достави въ Търново печатница, за да работи чрѣвъ книга за народното събъзпаване, който е гемакъ участие въ нѣколко революционни движения въ България, билъ е и единъ отъ главнитѣ участини на Българския Централенъ Таенъ Комитетъ въ 1866 год. Опитенъ книжовенъ работникъ и сътрудникъ на по-напрѣжнитѣ български вѣстници, Г-нъ Кесимовъ е редактиралъ „Отечество“ доволно вѣщо.

В. „Отечество“ е билъ основанъ отъ букурещцитѣ българи, които най-напрѣдъ повикали Д. Каравеловъ да бѣде редакторъ на вѣстника. Този послѣдния обаче, едно защото не одобрилъ програмата на „Отечество“, а отъ друга понеже, както самъ той съобщава въ „Дунавска Зора“, не всички българи прѣдприемали издаването на вѣстника, оттеглили се отъ прѣдлаганото му редактиране.

Не можемъ се распрострѣ повече върху този вѣстникъ, както и върху „Народность“, защото въ ни се удаде случай да ги прѣгледаме сега, когато съставихми този свой опитъ.

Нека поменемъ пакътожъ и за знаменаче колко-годи хронологический редъ за сатираческитѣ вѣстници. — В. **Оса**, издаванъ чрѣвъ 1868 г. отъ Д. П. Войничковъ, изѣшли нѣколко броя въ Браила; — **Хвнѣ**, малкъ листъ за голѣми работи, сатирическо вѣстниче, излазало с. г. неопрѣдѣлено, издавано отъ Х. Д. Паничковъ въ Браила; **Ижтникъ**, книжовенъ, търговски и забавителенъ листъ, който първоначално е носилъ името „Читалище“ и е излазаялъ ведрьжъ въ недѣлнта 1869 г. подъ редакцията на Т. Запривовъ и отъ който сж изѣшли сико 10 броя, 4 въ Бѣлградъ, а останалитѣ въ Браила.

„**Тхванъ**“, сатирически и хумористически вѣстникъ съ картини, излазаялъ 3 пхти въ м. 1869 г. подъ редакцията на Ив. Мавзовъ до 18 брой въ Букурещъ.

„**Таралежъ**“, сатирически и хумористически вѣстникъ, излазаялъ нѣколко пхти въ Букурещъ, нещавѣстно подъ чия редакция (1872).

Въ 1869 година въ Букурещъ на публицистическата арена се явява **Любенъ Каравеловъ**. Нужно ли е да говоримъ за този знаменитъ български революционеръ — публицистъ и да разказваме неговото житие (роденъ 1837 г. укр. 1879 год.)? Мислимъ това за лишно. Каравеловъ вече има нѣколко биографии.

Когато Каравеловъ се е появилъ въ Букурещъ той вече е билъ авторъ на редъ новѣсти и статии, печатани на русски

и сърбски. Той е имал вече опитъ и въщина на единъ ка-
ленъ писателъ, билъ е сътрудникъ на московското студентче-
ско списание *Братски Трудъ* и най-послъ ималъ е една стро-
го начертава программа за своята прѣдстояща публицистическа
и обществена дѣятелностъ.

Прието е да се казва, че Каравеловъ е продължател на
Раковски и на неговата дѣятелностъ, както и Ботевъ е билъ
продължател на Каравелова. Въ тѣзи твърдения има голѣма
часть отъ истина; но за внимателния изучаващ на тѣзи дѣйци
май не е никакъ вѣрна тѣзи прѣметственостъ. Има голѣми сход-
ства, но и голѣми отличия въ този български революционен
— публицистически траумизъмъ. „Има, казва Вазовъ, една
главна духовна чѣрта, основна чѣрта, която държи Ботева и
Каравелова по-гѣсно свързани и усамотѣва Раковски: ти е
средството на тѣхното социално-политическо мирозѣрпение;
свързание противоположно на Раковското, средство, което
само се нарушава отъ нѣкои крайности въ Ботевото.“ Ва-
зовъ види причината на това радикално раздвоение, въ усло-
вието на тѣхното развитие. Раковски се е възпиталъ не въ
Руссия, а въ Атина и Парижъ. Любенъ и Ботевъ са внесли
изъ Руссия новигѣ си убѣждения и идеи на тамошно-
то протестуеще и отрицателно вѣние противъ съществува-
щия режимъ и продължиха да ги разпространяватъ въ всич-
ката имъ вѣнакѣрненостъ безъ да обърнатъ внимание на из-
жѣненитѣ условия и срѣда. — Тѣхния религиозенъ индифе-
рентизмъ или безбожие се случваше съ горещата вѣра на
Раковски, прѣвѣрпването имъ къмъ плѣсенсалото минало на-
жѣрваше отпоръ въ изсѣнваемата старославна древностъ на
Раковски. И догдѣто Любенъ скептически игнорираше българ.
история и възпитателното ѳ знач-ние, а Ботевъ разбиваше
всячки бивши и настоящи авторитѣти на небото и на земата,
Раковски, тоя мечтателъ и съневадецъ, очароваваше поколѣни-
ето си съ таинствено—величавитѣ образи на благовѣрпнитѣ бъл-
гарски царѣ, съ славата на които заливаше цѣла Европа.
Едингѣ виждахъ само въ бъдещето цѣлѣта и идеала си;
другий гледаше въ праха миналото величие, та отъ останки-
гѣ му да награди подножие, на което да заложн бъдещето.
И Ботевъ, и Каравеловъ не бѣхх способни да разбератъ зна-
чението на борбата за черковната независимостъ, въ която
Раковски приемаше най-силней интересъ и участие. Така съ-
що и по недоуѣрпето въ освободителната миссия на Руссия,
прѣдказано отъ дълбокн народенъ инстинктъ, гѣ се дѣляхх
отъ Раковски, фанатическия славянинъ. Знаемъ какъ бѣхх

палъгани впрочемъ.* (Ив. Вазовъ. Хр. Ботевъ, крит. студии. Денница. П г. 281 стр.).

Ний приведохми характеристиката на Ив. Вазова за тримата публицисти—революционери, които съ писали и издавали вѣстниците си извънъ България, защото въ намирънами твърди вѣрна и защото бѣше необходимо да кажемъ въ какво съотношение се е нахождало тѣхното родство по идеи и по дѣятелностъ. По-долѣ ще се срѣцнатъ нѣкои подробности, които улесняватъ още повече тѣзи характеристики.

Свобода, — вѣстникъ политически и книжовенъ е излязълъ веднѣжъ въ седмицата на 4-я, по осемъ страници и 3 стълбца въ страницата, годишната цѣна на вѣстника въ Руския 24 фр., за България 26 фр., за Австрия и Сърбия 24 ф.

Въ началото в. „Свобода“ се е печаталъ въ печатницата на Андричъ, по сѣтивъ Каравеловъ се сложилъ съ своя печатница. „Свобода“ е излязла 3 години; отъ 23 брой, тя е прѣобразила само името си на „Независимостъ.“ Рѣшително нищо друго не е било промѣнено въ органа на Каравелова, който впрочемъ заедно съ името на вѣстника промѣнилъ е и поднеса си редакторъ-издатель Любенъ Каравеловъ съ отговорникъ К. Петровичъ, а отъ 43 брой 3 год. съ К. П. Туленковъ, и най-послѣ Гълъбъ Пановъ.

„Свобода“ и „Независимостъ“ съ били революционни вѣстници въ пълната смисълъ на тѣзи думи. Единъ само номеръ е достатъченъ да убѣди когото и да било въ направлението на вѣстника. Венчикитѣ отдѣли, и уводната статия, и политическия прѣгледъ, и стихотворенията, които се помѣщаватъ въ вѣтката брой на вѣстника, и повѣститѣ, и българскитѣ вѣвѣстия, и допискитѣ изъ разнитѣ мѣста, и книжовнитѣ вѣвѣстия, и оригиналнитѣ фейлетони подъ заглавие „Знаешъ ли кой сме?“ — всичко това дѣла съ революционенъ огънь и пламъкъ.

Програмата на Каравеловитѣ вѣстници е била твърди ясна: долу Султана, долу българскитѣ чорбаджии, долу и всичко, което прѣчи за освобождението на България отъ турското иго. Само съ ножъ могатъ да се шавоуватъ права, само съ страхъ може да се въздѣйствиува върху турчина.

Каравеловъ до толкова се е увеличалъ въ своята революционна програма и до толкова се е поглѣщалъ отъ нейното исключително революционно съдържание, щото той е не щѣлъ и да знае за българския черковенъ въпросъ, за българска духовна иерархия, за просвѣщение и училща. Когато се рѣши българския черковенъ въпросъ и когато въ България ли-

кувахъ по този поводъ Каравеловъ се подиграваше. А когато му казваха: „ето, на, какво се пазюва съ жърва борба,“ той отговаряше: „ваша ч-рковенъ кипростъ рѣшихъ свои свети български ячменци, които прелѣха своята кръвъ за своето поробено отечество, рѣши го българскии народъ съ своето постоянство и съ своята твърда воля; съ една дума рѣшиха го най сами.“

Ако разгледаме публицистическата дѣятелность на Каравеловъ, ний ще видимъ, че когато той се най на работното поле, всичко бѣше готово. Нему останаше само да организира работата, да разсеи въ-нашироко семе, да разпроводи вѣстители на всѣкъдѣ и да преготви добри жътвари за бъдещата голяма жътна.

Нѣкои отъ най-хубавитѣ беллетристически произведения на Каравеловъ, като „Българи отъ старо време,“ „Нѣщо,“ „Неда,“ „Богатни Сиремахи“ „Откъсание“ „Поетѣ откъсанието,“ „Тука му е краи“ „Замеки за България и за Българетѣ“ сѣ печатани въ „Свобода“ и „Немашинность.“

Въ фейлетонитѣ си „Знаемъ ли ти колъ сжи?“ Каравеловъ бачуваше всичко, кое не върви по неговата воля, той не гледаше на хатарѣ, на лица, на приятели и на роднини. Сватъ, братъ все едно, караше на редъ, шибаше, подиграваше и, по този начинъ, произвеждаше най-силенъ ефектъ у средната читателска публика. Обикновено тѣзи фейлетони въ свой си цинизмъ прѣмивавахъ всѣка граница на благоприличие. Туй направление на Каравеловъ създаде школа, която впрочемъ го замък въ крайноститѣ му, като нѣмаше поне частница отъ неговия талантъ.

При всичката распадливость на Каравеловъ, при всичкия фанатизмъ на игра въ дѣлото за освобождението на народа чрезъ бунтъ, ний го виждаме, сѣмашъ умеренъ и въ 1875 год. той захвърля революционното перо, за да се посвети на чистата литература и за распростиранието на положителното знание между своитѣ съотечественици.

Каравеловъ основа „Знание,“ вѣстникъ за наука и литература, който издаваше дваждъ въ мѣсеца, печаташе се въ Букурещъ въ неговата печатница, имаше за издатель И. Ажипонъ, формитъ 4-и 16 страници, всѣка страница 2 столбца. Абонаментъ на „Знание“ бѣше 12 лева за Румъния; 14 за Рущукъ и Австрия, 16 за всички Европейска Турция, 6 р. за Русия. „Знание“ излиза въ Букурещъ една година, броеве 24, страници 376, слѣдъ това подиръ освобождението Каравеловъ нападѣ нѣколко броя въ Търново, гдѣто бѣше

настанилъ печатницата си, и се готвеше да развие една нова книжовна дѣятелностъ.

При сравняването публицистическо — революционната дѣятелностъ на Каравеловъ съ онази, което той писа като програма за „Знаие“, неволно си спомняваме несполѣдвателността въ дѣятелността на много лични мъже. Каравеловъ, който по-напредъ казваше, че свободата „не ще екаралъ, нека Караджата“, този същия Каравеловъ, който се подиграваше надъ просѣтителнитѣ теории на цариградскитѣ дѣатели и публицисти, този същия Каравеловъ пише „Знаието е сила. . . Беконъ казва, че челоуѣкъ може само тогава, когато знае. Ако единъ народъ жазве да уллучи своето материално благосостояние, той трѣба по-напредъ отъ сичко да развие своя умъ, т. е. да разшири своето знаие и да се подчини на здравия разумъ. Разбира се, че ако единъ народъ жазве да дейде до подобно самостояниане, то нему съ потребни школи, книги и вѣстници.“

Въ „Знаие“ съ обнародвани нѣколко хубави беллетристически проваведени на Каравелова, каквото съ: *Стана*, расказъ на една ялада бабичка, *Слава*, *Три картини изъ българския животъ*; *Милото дѣтенце*, *Погрибденъ родилоуъ*, *Прогресиствъ*. — Освѣтъ това той впечатва въ прѣводѣ отъ руски и нѣколко повѣсти и раскази на Марка-Вовча: *Данило Гуръ*, *Горпина*.

Отъ научнитѣ статии на „Знаие“ струва да се помечкъ: *За доисторическия вѣкъ* — *За воспитанието въ Англия* отъ Тева, — *За нашитѣ сдръжанни, които носятъ названне еснафе*. — *За воспитанието вообще*. — *За вѣлбнитѣ сили на природата* — *Изъ физиологиката*.

Хубави бѣше въ „Знаие“ рубриката: *Полезни книги*, въ които се рекомандувахъ нѣкои новопазлѣли книги на русски, сѣрбски или други язици.

Въ „Знаие“ се печетахъ йоще стихотворени, нѣсни книжовни и критически бѣлѣски. Последнитѣ продължавахъ да носятъ върху си печѣта на буини и саркастически слогъ на публициста отъ „Свобода“ и „Независимость“. Каравеловъ мислише, че съ нашитѣ „драскатели“ нѣма защо да се церемони челоуѣкъ. Обаче той разширяваше много поватнето за драскатели, като обяваше и нѣкои даровити книжовници. Малки изключени правеше той въ „Свобода“ и „Независимость“. Сета съ „Знаие“ изключицата ако и да порастнахъ, но пакъ незначително.

Прѣемникътъ на Любенъ Каравеловъ, т. е., който съ бошо

по-голям жаръ подзе неговото захвърлено революционно публицистическо перо — бѣше **Ботевъ**. Христо Ботевъ, синъ на учителя Петко Ботовъ отъ Калъферъ, ученикъ въ мѣстнитѣ училища, ученъ въ Руссия, скиталъ се въ Турция, Бессарабия, Влашко и пр., е тигъ на български интеллигентнитъ ххшъ, тигъ на революционеръ публицистъ съ жзко смѣсъ отъ социализмъ, навѣянъ у него отъ неговитѣ срѣщи съ разни другари отъ тѣзи школи.

Ний нѣма да се простираме върху публицистическата дѣятелностъ на Хр. Ботевъ, върху която има вече достатъчни оцѣнки както въ книгата на З. Стояновъ „Хр. Ботевъ“ така и въ критиката върху тѣзи книга отъ Ст. Заимовъ въ „Сб. М. Н. П.“ книга I и въ горѣцитираный етюдъ на Вазова въ „Денница.“ Не можемъ обаче да не поменемъ нѣколко думи за този истински български революционеръ, който не само писа и проповѣдва, но и на дѣло доказа онзи пламенъ патриотизмъ, който не го остави никога спокоенъ прѣзъ твърдѣ краткия му животъ. Животътъ на Ботева е смѣсъ отъ бури и вихрушки; той не се е спрѣлъ никога върху една работа, която е захващала, понеже е билъ гризенъ отъ демона на неудовлетворимостта. Той е дирилъ нѣкакъвъ идеалъ социално-политически, но като не го е намиралъ никдѣ, въ отчаяние, удрилъ си е главата и въ очевидно невъзможни за пробиване стѣни.

Учителъ въ Калъферъ, Букурещъ и Александрия, ординарецъ при Саджкъ Паша, актьоръ въ трупата на Войникова, бунтовникъ въ четата на Дѣда Жели, словослагателъ и скиталецъ, другаръ на отчаянии касообирачи, този неспокоенъ ххшъ едва е намиралъ време да учи и да пише. Отъ много малкото, което ни е оставилъ той, се вижда обаче, че струва да се жали твърдѣ много, за гдѣто Ботевъ единъ мощенъ талантъ не се е посветилъ на поетическо-художествена работа, ако не на публицистическа дѣятелностъ.

Ботевъ е участвувалъ най-напрѣдъ въ Каравеловитѣ „Свобода“ и „Независимостъ“, гдѣто той е обнародвалъ нѣкои свои пѣсни, стихотворения, фейлетони и статии. Поше отъ първото си произведение Ботевъ се е показалъ мощенъ, своеобразенъ и буненъ талантъ. Той е билъ масторъ не само въ стихотворната работа, но и въ публицистиката. Особно му се удавали и той е билъ сполучливъ въ статитѣ, въ които е разглеждалъ нашитѣ отношения съ турцитѣ.

Ботевъ е издавалъ и редактиралъ нѣколко вѣстника: 1) *Дума* на българскитѣ емигранти — въ Браила редакторъ Д. Чавдаровъ (псевдонимъ на Ботева) веднѣжъ въ седмицата;

захваналъ е да излезе отъ юний 1871 год. излязали сж всичко 6 броя, folio, 4 страници; 2) *Будьлинскъ*, вѣстникъ сатирически и юмористически, редакторъ Х. Петковъ (съимия Хр. Ботевъ) излязилъ 3 мѣсѣца въ Букурещъ отъ 1 май 1873 год. излязали сж само 4 броя на форматъ, folio, 4 страници; 3) *Знаме*, вѣстникъ политически и книжовенъ, излязалъ веднѣжъ въ седмицата отъ 1874 год. декемрий, folio, 4 страници, излязали всичко 27 броя.

Въ своите газетни статии, както въ „Дума“, тъй и въ „Знаме“, Ботевъ е прокарвалъ идеята за необходимостта на една кървава революция, извънъ която е немислимо освобожданието на България. На Турция той е гледалъ като на една държава безъ бъдеще, която нѣма животъ, която е трупъ на смъртенъ одъръ и която никакви сръдства не могатъ да възбуждатъ. Напрасно съвѣтватъ Турция да прави разни реформи и дуализамъ, като послѣдни рецепти за възбуждане; тия ще и послужатъ само за една спокойна смъртъ. Ботевъ е отчаянъ отъ миналото на Българитѣ, отъ тѣхнини исторически животъ, но той не е отчаянъ отъ сегашното и отъ бъдещето на България. Въ всѣко врѣме „когато варваринтъ е нагазилъ огнището му, българинтъ е оставалъ ралото и сърна, гегата и кавала, хващалъ е бащина сабя, братова пушка и съ дружина върна зговорна отивалъ е въ Стара-Планина да мъсти за обиди отъ турци и чорбаджии и да имъ отнема грабено имане, да пази село и сиромася. „И днесъ, каже Ботевъ, слѣдъ толкова и при такива страдания българинтъ прѣдъ зори прониква се отъ ежцата си, нѣе отходна молитва на Турция, на робството, проклиня своето минало, което е мрачно, и той го мрази, своето настояще, което е тежко и горчиво и вика: бъдещето ми, бъдещето ми.“

Ботева не задоволява и рѣшението на българския черкъ, въпросъ. Споредъ него, народътъ не останалъ доволенъ отъ кралъ му, защото не е въ туй неговата свобода. Народътъ види, че вмѣсто гръцкото духовенство иде друго, което иска ежцитѣ права и властъ. Сега вече въпросътъ се обръща на друга страна — политическа. На сцената на Балканския театръ се появява друга инеся за освобожданието на България. Ботевъ върна, че е възможно да се уреди една федерация на Балканския Полуостровъ, особено съ Сърбия, но ако честитѣ и умни сърби въстанатъ противъ клеветитѣ на всевъзможни Милошъ Милоевичи.

Единъ отъ революционнитѣ публицисти е и Ст. Заимовъ, авторъ на нѣколкото книги „Миналото“, който е издавалъ „Мислалъ“

сатирически и юмористически вѣстникъ въ Браила, отъ който сж изгвади нѣколко броя и който е излязъ за цѣль да съедини раздѣленитѣ фракции на революционния комитетъ въ Букурещъ.

На извечернето на Русско-Турската война, които ни подарихъ свободата, въ Ружини излизаахъ нѣколко вѣстника, за които струва да кажемъ по нѣколко думи. Таквите бѣха: **Българскій гласъ**, вѣстникъ политически и книжовни, излязи првътъ 1876 год. единъ нхтъ въ седмицата подъ редакцията на К. Туленковъ, единъ отъ хшвоветѣ въ Ружини, който е билъ словослагателъ и директоръ на Каравеловата печатница, а въ послѣдне време е издалъ цѣль реди книги.

Нова България вѣстникъ политически и книжовенъ, почна да излязи првътъ маѣ мѣсець въ Гюргево въ 1876 год. двама въ недѣлнта, на който за редакторъ се подписваше (Р. Бѣлобратовъ—Р. И. Бѣлсковъ). Излязихъ едо 75 бр. малкъ фоно, 4 страници. Редактора на този вѣстникъ сж били — на първия брой Хр. Ботевъ, — а отъ 53 брой нататкъ С. Стахболовъ. Отъ 2 до 53 брой редактиратъ си го е самъ Бѣлсковъ съ участието на мнозина българска емигранти. С. Стахболовъ, другаръ на Хр. Ботевъ и неговъ сътрудникъ въ „Знаме“ редактира „Нова България“ въ духъ сжко така революционеренъ, както бѣше захваналъ въ първия брой знаменития му редакторъ Хр. Ботевъ, който захвърли поще намокреното си съ мастило перо, перото, съ което зашриваше статитѣ си въ „Нова България“ за да отиде да се качи на „Радецки“, а слѣдъ това да сложи кости при „Вирленцъ“ за свободата на отечеството си.

Възраждане, вѣстникъ издаванъ единъ нхтъ въ седмицата, въ Браила, подъ редакцията на С. Миларовъ, Т. Пѣтовъ и Пв. Драговъ. Изгваохъ около 30 броя. Направлението на този вѣстникъ тоже бѣше революционно.

Стара Планина вѣстникъ за политикъ и за книжнина, почна да излязи првътъ мѣсець августъ въ Букурещъ 2 нхти въ седмицата, подъ редакцията на С. Бѣжанъ до 67 брой, а отъ сѣтнѣ С. С. Бобчевъ, като се махва псевдонима Бѣжанъ, който е сжщия Бобчевъ. Първиятъ 6 мѣсеца издателтъ на „Ст. Планина“ е билъ Д. Веселинъ, псевдонимъ на Д. Манчевъ. Отпослѣ издавалъ го е редакторътъ му.

Всичкигѣ тѣзи вѣстници, които изгваохъ по това време въ Влашко, имаахъ за цѣль да поддържатъ отъ една страна духа на българската емиграция, а отъ друга да освѣтляватъ нѣкои въпроси и случки прѣдъ свѣта. Ето, защо както въ

„Възраждане“, така и въ „Ст. Планина“ се обнародваха и статии на френски, които се вземаха отъ чуждата преса много по-лесно отъ колкото тѣзи на български язикъ.

„Нашата емиграционна журналистика остана. Това е прѣстѣпления въ дневниятѣ обстоятелства, когато народътъ ни събира всички сили на да изтѣже на отчаянна борба противъ своитѣ петайковни прѣтѣвители — казваше *Н. България* въ 1-ий брой. — Осигни физическата сила, народътъ трѣбва да изтѣже и съ своето морално оръжие. Журналистиката е едно отъ първитѣ сръдства за революцията.“

„Букурещъ, центрътъ на емиграцията, се казва въ програмата на *Ст. Планина*, отдавна е прѣстаналъ да прѣска тѣзи животворещи и спасителни идеи, които даваха сила, душа и снажностъ. Това ние мислѣхъи не трѣбваше да се продължава още дълго време... Намъ е особито приятно като гледаме въ тѣзи емиграция извъредна итъкаква расналена решимостъ да приложатъ и ти посилната си лента за изпълнението на великата българска идея: умствениото, общественно и политическо въздигане на българското отечество.“

Въ тѣзи вѣстници вземаха участие и другитѣ емигранти: *Ив. Валонъ*, *Гр. Начевичъ*, *Д. П. Ивановъ*, *Д. В. Храмовъ* писаха въ „Стара-Планина“, до която изпращаха дописки изъ Цариградъ и Одринъ — *Петъръ Станчевъ* и *К. Величкочъ*. — Въ „Нова-България“, до колкото ми е познато, писа *Д. Коцевъ* и други.

Прѣвъ мѣс. априлий 1877 година въ Букурещъ изтѣже подъ редакцията на покойний *Павла С. Бобековъ* „Съвѣдненикъ Новинарь“. Изтѣзоха всичко двайсетина броя и съдържаха на българска дѣлешатѣ и събратено новинитѣ на дѣни. Ето казва сян писала иже въ „Стара-Планина“ за вѣстника на Бобекова „Дневнитѣ обстоятелства вземваха, щото бълг. читателъи въ Румъния, които незнахатъ румънски, да имагъ вѣснѣдненинитѣ новини и дѣлеша. Намъ е драго като вѣждаме, че тѣзи нужди се изпълня съ издаване на едно мако вѣснѣдненино вѣстниче, което носи название: „Съвѣдненикъ Новинарь“ (стр. II, бр. 63.).

Понеже се намѣрваме на прага, прѣвъ който се мнѣжъкъ новата епоха на нашия животъ, трѣбамъ да помемъ още за единъ български вѣстникъ, който се осѣна въ октомврий мѣсець въ Гюргево, когато вѣдѣше никъде други български газети и който отлоса се прѣнесо съ Русса. Духата ни е за **Българинъ** основанъ отъ *Д. К. Поповъ* и *Хр. Бъчеварочъ* и редактиранъ двѣ години отъ първий.

Българинъ почна да излиза дваждь въ седмицата, на 4-и, защото, казваше се въ първия му брой, необходимо е да имаши въ туй врѣме единъ листъ, който ако и необширно, поне въ кратко, да прѣгледва течението на работитѣ въ дневната забѣлжителна епоха за всичкитѣ славани и да бѣлѣжи хронологически важнитѣ фази на войната, за главния театъръ на която служи нашето отечество България.

Въ сѣщото врѣме и като допълнение сѣкантъ на *Българинъ* се явява и единъ неговъ другаръ — **Славянско Братство** издаванъ въ Букурещъ (5 книжки), а сѣбитѣ въ България (йоще 15 книжки) подъ редакциата на Р. И. Блъсковъ, единъ отъ неуморимитѣ работници въ нашата педагогическа учебна журналистика и книжнина, който е билъ по-прѣди редакторъ на „Училище.“

Прѣди да завършимъ този периодъ на нашата извън България журналистика, който прѣдшествува освобождението ни, мѣсто му е да кажемъ понѣколко думи за *Общи Трудъ*, *Ступанъ* и най-послѣ за *Периодическото Списание* на „Българското Книжовно Дружество“ въ Браила.

Общи Трудъ — поврѣменно книжовно списание, уредено и издавано при Болградското централно училище отъ Т. (Теодосий) Икономовъ е изгъвало въ 1868 год. въ три книжки, на 8-ни около 96 стр. Туй списание се е сивсвало много добръ и то е напечатало между другото изашнитѣ поетически трудове на *Д. Великинтъ*: Мисли върху женитбата, *Sutor* понѣлѣга стегираш (Басна), Едва удожка отъ чедовѣческото сърдце и сивческия разказъ отъ Н. Комзона: Черенъ зрачъ и хайдуть Сидерь и прѣданието: — Биволь Голѣ и мечка стрѣлница.

Ступанъ — земледѣлческо економически листъ — почна да излиза въ Букурещъ подъ редакциата на Д. В. Храмовъ, родомъ отъ Лѣсковецъ, и издатель съ Л. Каравелова на „Знание“ и други литературни трудове. Въ тона врѣме Храмовъ бѣше въ Видинъ учителъ и запевачицата стѣнахъ у него или въ Руссе — у Р. И. Блъскова. Безъ да се простираши върху достоинствата на *Ступанъ*, което сега не можемъ да направимъ, защото нѣмаши на рѣка нито единъ брой отъ него, ще кажемъ, че заслугата на издатели му стоеше главно въ това, че той се счита за начинателъ на подобни ступански економически списания у насъ.

Най-послѣ взмъ този периодъ принадлежи началото — твърдѣ хубаво начало — на **Периодическото Списание** на Бълг. Книжовно Дружество.

„Периодическото списание се появи слѣдъ една българска побѣда, нанесена съ голѣми усилия надъ гръцката патриархия. То бѣше единъ отъ онѣзи мощни нови фактори, които изникна новата епоха, новий периодъ на нашето възрождение. Силидността, научността и полезността на списанието се наложи йоще въ момента на възвѣщенето му.

Зѣмахитѣ на основателитѣ на Книж. Дружество бѣха много високи и благородни: „чрѣзъ своята обща братска взаимност и единодушие, чрѣзъ своето благоразумие и истинна добра воля, като положихъ всичкитѣ си пристойни усилия за успѣха на Дружеството — както до сега — тъй и за напредъ толкова повече, навѣрно можемъ да очакваме щото не подиръ много време да се обърне то въ дѣйствиелно **Българска Академия Наукъ** и да стане единъ отъ най-вѣзколатниитѣ всенародни *храмове на българската наука*, — споредъ както е прѣдначено и въ самий му уставъ.“ — Така гласѣше обръщанието къмъ читателитѣ въ първа книжка на списанието. „Пер. Списание“ се появи въ 1870 г., като издание на нарочно за тѣзи цѣль съставеното Книжовно Дружество. То се уреждаше отъ дѣловодители на Дружеството г. В. Д. Стоилова, единъ отъ основателитѣ и продължатели на туй дружество въ Браила, печ. Тригленникъ. То обща да излиза всѣки мѣсець, но отъ 1870 до 1876 година излѣвохъ само 12 книжки въ размѣръ на 6 коли най-малко. Годишната цѣна бѣше 20 лева за на всѣхдѣ. Последнитѣ 10 — 12 книжки сѣ излѣзали подъ редакцията на Т. Пеевъ.

Въ първата книжка на списанието се видѣхъ имената на първокласни и талантиливи книжовни работници, каквито бѣхъ Маринъ Дриновъ, Н. Бончевъ, Райко Живзифовъ.

Историческитѣ и филологически трудове на М. Дринова, особно публикуванъето отъ него животописитѣ на о. Паисий; Стойко Вл. Софроний, епископъ Вратчанский, *Мати България* на Неофита Бозвели; критикитѣ на Н. Бончевъ на разни книги, учебница и списания; статиятѣ педагогически и критически на В. Друмева; статията за Богожилството на Р. Каролева — прѣводатѣ на „Разбойницитѣ“ отъ Шиллера и на „Тарасъ Бульба“ (направени отъ Н. Бончевъ), книгописътъ на Ново Българската Книжнина отъ 1806—1870 г. събралъ Ис. К. Пречекъ — всичко това бѣше единъ богатъ, многоцѣненъ приносъ въ нашата нова книжнина. То бѣше здрава, отбрана и хранителна пища за българскитѣ умове, които въ него време вече бѣхъ приготвени за нея.

Не ще и дума, че „Пер. Списание“ се посрѣщна на

връмето си съ вѣсторгъ, че то се чете съ увлечение и полза, че то научи мнозина, скатри нѣкои ченатости въ нашитѣ книжовни пронаведениа, онхъти съ критиката си нѣколкона какъ да работятъ, закачи най-важни въ него въпросъ — за правописа ни и съ мощното и умѣстно слово на М. Дринова (Българското азбуки) внесе сравнително едно по-правилно и по-еднакво правописание у насъ.

Въ „Периодическото Списание“ се появилах и нѣкои отъ поетическитѣ произведения на народния ни поетъ — Нв. Вазовъ; Дунастъ, Борътъ, Момта жолитва. Талантъътъ на Вазова се заблѣжи веднага. Отъ 1870 година, когато той първи пхтъ удари въ очи, тозъ талантъ си стои, завоева мѣстото, което ето вече двадесетъ и петъ години той занева. Този талантъ се оцѣни по достоинство отъ послѣ, но поитарями той се заблѣжи веднага... До Вазова не бѣхъ чужани такъвъ нѣсни, такъвъ стройни, образни и обработени строфи. Богатството на формитѣ въ българската поетическа рѣчь ни се даде отъ Вазова. Той създаде нашата нова, съвременна поезия. Той я постави на една основа, какъвто я има сегатя... И българската поезия доби право гражданство въ другитѣ славянски поезии, защото никой до Вазова не бѣ обрѣхлъ такъвъо внимание въ чуждитѣ книжовни както станъ съ него и неговата поезия. Вазовъ ни введе като различна словесностъ въ международния литературенъ пантеонъ...

Уредителитѣ на Българското Книжовно Дружество, които бѣхъ поставили толкозь широки основи за дѣятелността му, съвѣщахъ твърдѣ добрѣ, че неговото мѣсто е нѣкадѣ въ България, тогваъ Туреко. Колко и да се прокарвахъ книгитѣ му въ България, колко и да се четехъ навредъ гдѣто се попадѣхъ съ заслужената радостъ, но „распространението нхъ, както съзнава редакцията на Пер. Сп. (стр. 12 кн. 1882), на вхтрѣ и повсѣду въ България, не можи да се постигне, както трѣбваше, защото дружеството въ тозъ случай биде злочесто и не сполучи ревностни сътрудници вхтрѣ въ България за распространение на издаваемитѣ си книги. По поводъ на това отъ рано бѣ породенъ въпросътъ за прѣмѣстене на сѣдалището на Дружеството отъ Браила въ самий Цариградъ. Работи се доста усилно за постиганъето на тѣзи дѣль и дѣлото бѣше усилко до тамъ щото само въстанието въ България (1876 г.) и войната на слѣдующата година за освобождението на българский народъ, въспрѣхъ усмищението за тѣзи мѣсълъ.“

Както се знае Дружеството се прѣнесе слѣдъ освобождението. Ето съ какви зубени думъ разнава самия редакция

за туй прѣнасяне, дури твърди намѣто, за да свършимъ и ние съ тѣхъ прѣгледвания си периодъ.

„Щомъ се свърши войната, членоветѣ на „Бълг. Ки. Дружество по енергичното настояване и залгане на ивконъ отъ тѣхъ, събрахъ се въ Браила на 28-ий ноемврий 1878 година, и рѣшихъ да прѣнесемъ дружеството въ България, именно въ престодний градъ на България, и тамъ, безъ никакъ отлаганье, да се поднови дѣятелността на дружеството по същата му програма и направление, подъ непосредственний върховенъ надзоръ и ръководство на г-нъ М. Дринова, тогава управляющий министерството на народното просвѣщение въ България и прѣседателъ на дружеството. Архивата, библиотеката, археологическата сбирка и други принадлежности на дружеството тогава вече се прѣнесохъ въ Сръдецъ, и се туриха на хранение въ народната библиотека.

„Едвамъ на края на г. 1880 можа да се пристъпи къмъ нужниятѣ приготовления за това подновение на дѣятелността на дружеството, като същеврѣженно Народното Събрание отреди и помощъ отъ 12,000 лева за улеснение издаването на журнала на дружеството. Но и прѣвъ слѣдующата 1881 година, пакъ не можа да се поднови дѣятелността на дружеството, по същитѣ горѣспоменати причини. Министерството на народното просвѣщение само толкова можа отъ своя страна да направи за дружеството прѣвъ истеклата година, че успѣ да му прибере всичкитѣ капиталы, които бѣхъ останали събрани на хранение въ Браила у г. М. Ценова, бивши прѣседателъ на настоятелството на дружеството, и да ги положи за пазенне въ Българската Народна Банка. Тѣзи капиталы, съ лихвитѣ си наедно, надвишували вече 80,000 лева... Върху подложеный въпросъ въ едно първо-литературно събрание въ новата българска столицина, рѣшихъ всички дружно да се поднови вече дѣятелността на „Бълг. Ки. Дружество“ въ Сръдецъ отъ 1882 година. Така и стана.

VI.

Печатътъ ни отъ освобождението до съединението на двѣтъ Българи.

Сравнителенъ погледъ върху двѣтъ Българи. — Задача на печата отъ двѣтъ страни на Балкана; характеристика. — Витонъ, Български Гласъ, Отечество. — Целокупна Българи, Независимостъ, Съзвонъ и Търновска Конституция. — Сиблани, Сръбци — *Славянинъ и Селанинъ*. — Кръдженски вѣстникъ. — Миколетин и други период. издания.

...Онуи, което бѣлувахъ първитѣ български публицисти, дѣйци и поборници се осмъщести: Българи, манаръ не въ нейнитѣ широки историко-етнографически прѣдѣли бѣше свободна. Бѣшоветѣ сѣвиха дѣйствителностъ, съинтъ доби форма; невъможното се гледаше на явѣ. Русскитѣ жертви и военни побѣди, българскитѣ некуденна, страдания и загѣганя бѣха отчасти удовлетворени. Въ 1878 годива ние вече имахми една Българи — Сѣверната — свободна, въведена въ едно Княжество, надарена съ една конституция, съ единъ князь избранъ отъ народа и съ едно народно прѣдставителство; другата Българи — Южната — тоже свободна, но сравнително много по-опетляна и ограничена, съ единъ изграденъ Органически Уставъ, съ единъ назначенъ отъ Султана, Суверенъ на страната, Главенъ Управителъ, съ едно правителство, на което дѣйствуванъето бѣше обусловено да се ръководи отъ Стамбулъ, съ едно законодателно областно събрание, но на което венчикитѣ почти акти подлежахъ на утвърждение отъ Падишаха, съ една рѣчь, то бѣше Источна Румелия.

Така бѣше угодно на Берлинскитѣ съдборъшители. Тѣ ни раздѣвиха съ Берлинския си трактатъ, като, може-би, мислѣхъ, че по тоа начинъ ще се раскъса на дѣло Южна Българи. Вѣроятно съ тѣзи цѣль цѣлото устройство на И. Румелия, иначе много добро и напѣдничево, бѣше нагодено да покровителствува женствената — гръцко и турско, като имъ даваше не само еднакви права, ами и като понеидѣ ги фаворизираше, даваше имъ прѣднина въ ущърбъ на еднаквостъта и правилностъта на управлението, въ ущърбъ на бързината на правосъдието, въ ущърбъ на законодателната работа и финансирѣти.

Мнозина отъ създателитѣ на Источна Румелия мислѣхъ, че завършватъ едно генвално дѣло: отъ една страна тѣ отслабахъ Сѣверна Българи, Княжеството, като я правеахъ не

толкова зavidна и опасна за нейнитѣ съѣди, отъ друга приготвилватъ и ограждатъ съ единъ булевардъ Оттоманската Държава отъ къмъ Балкана.

Никоя страна не бѣше поставяна въ по-лошави условия за самоуправление и за развитие, колкото Источна Румелия. Законитѣ сѣ гла-уваха, но Суверенитѣтъ не ги утвърждаваше, бюджетътъ се гласуваше, но не се приемаше, директори (министри) се назначаваха, но не се утвърждаваха и тѣ дѣйстваха *ad interim*, прѣдлагаха се жѣрки за разни обществени прѣдприятия — желѣзни пѣтици и тѣ срѣщаха всевъзможни съпротивления; единъ Постояненъ Комитетъ, който бѣше еманация на Областното Събрание, ревностенъ пазител на областнитѣ интереси дѣйствуваше постоянно, но неговата дѣятелностъ и контрола се осуетняваше повечето пакти отъ външни влияния. При все това, И. Румелия скоро станъ една „Българска Швайцария“ благодарение на адравия съюзъ на южно-българскитѣ дѣйци, на тѣхното единодушие и дружно работене и на безкористния патриотизмъ въ първото врѣме на устрояването, най-послѣ благодарение на еднодушното, дружно дѣйствие и патриотическо поведение на румелийския печатъ.

Южнобългарскитѣ печатъ съзна веднага своята висока и благородна мисия. Той—заблѣжително явление! — въ първитѣ години бѣше еднодушенъ въ своитѣ проповѣди, учения и размисления по разнитѣ въпроси. *Марица* — старшина въ българската журналистика слѣдъ освобожденьето, издаванъето на които само по-себе си стигаше да направи заслужаване името на Хр. Г. Дановъ, и безъ туй натоваренъ съ многобройни заслужили титули за благодарностъ, *Марица* е първата газета на Источна Румелия, която така да се каже, въсприе я отъ купела на кръщенъето съ голѣмо огорченне и най-послѣ... починъ заедно нейното свършване.

Народни Гласъ се появи малко по-сѣтитѣ. Но и той, вѣренъ другаръ на старшата си сестра, живѣлъ съ нея въ постоянно и редко прѣживано единодушие, „Народни Гласъ“ начело на който стоеше другъ издатель — патриотъ Д. В. Манчовъ — раздѣли участъта на „Марица.“

Печатътъ въ Сѣверна България, Княжеството, не бѣше натоваренъ съ по-малко тежки бремена: организационната работа на едно младо господарство, създадено съ една напѣнада, не бѣше освѣнъ задача за прилѣжни дѣйци. Журналистиката въ княжеството не можеше да не види що благородна но тежка задача ѝ прѣдстои. Но въ Княжеството, поне това е нашето мнѣние, печатътъ бѣше н'амъ какъ поставенъ не на тѣзи

принципиални и истинско журналистически начала, на които се постави тъй въ Ю. България.

На що да го отдадемъ, се затрудняваме, но петина неоспорима е отъ фактическо гледище, че въ княжеството не може да се основе връзъ всякъахъ периодъ до съединението една газета, която да проживе повече отъ 2—3 години. Тъзи вѣстници, които наброяватъ тригодишенъ животъ сж рѣдкостъ. Исклучение прави своеобразний „Славанинъ“ на г. Т. Станчева, за който думата е нагрѣдъ.

При все това, длъжни сме да констатираме: че въ княжеството се явихъ вѣстници съ хубави статии и отбранъ материалъ, които направихъ на връмето си силенъ ефектъ и пранесоха своата волла.

Партизанската борба — естествено явление въ една млада конституционна държава — не спомогаше да се уреди една солидарна журналистика въ княжеството. Тъзи борба най-много прѣчиаше за да се яви нѣщо свѣтло и постоянно.

Да минемъ прѣчомъ по-скоро върху отдѣлното разгледване на разнитѣ органи — вѣстници и периодически списания.

Като тръгнемъ по хронологически редъ, о който сме се държели до сега и като захванемъ, разбира се, отъ княжеството, ний ще трѣбва да поменемъ, че въ Руссе се сръбциами съ стария гюргеуски приятель — *Българинъ*, издаванъ отъ Хр. Бъчваровъ, за който вече говорихма.

Слѣдъ пабираването на князь Александъръ I-ий, консервативната партия, вече произвена въ връже на учредителното събрание въ Търново, подкача да издава свой органъ **Витоша**. Този вѣстникъ излизаше веднъжъ въ седмицата и отъ него сж изгътали 70 броя, като се почва отъ хтсецъ юния 1879 г. „Витоша“ излизаше въ София, 1010, 4 страници, вѣвка по три стълба.

Първата дума на *Витоша* бѣ едно обсаждане къмъ сажма насъ за гдѣто нѣмѣсто да се заловимъ, както трѣбва, да се уредимъ, да си съставимъ необходимитѣ закони, да изчистимъ вѣвка безпалезна наредба и да настанимъ на хтсетото и наредба съответствена съ характера, обичаитѣ и навицитѣ на народа... ние се залавима тутакси за борба за кокала и съимето на народа, съ името на отечеството си, търгами си коситѣ отъ главитѣ. *Витоша* елики народнитѣ прѣдставители да се блѣдушаватъ отъ желанието за уреждане държавнитѣ и общественни работи, сядилица, администрация, финансии... Иначе: „тежко намъ и горѣо намъ.“

Либералната партия, те се знае, не можеше да не си

основе и тя вѣстникъ. Такъвъ се яви най-скоро — **Цѣлокунна България**, листъ за политика и наука, който почва да се издава въ Търново и после се прѣнесе въ София, гдѣ излиза дважъ въ седмицата до 78 брой подъ редакцията на П. Р. Славейковъ и въ края — на Ин. Славейковъ.

И тозъ пакъ стариятъ казенъ ратникъ дига едно патристическо знаме. Названието на вѣстника му го показва. „Първото и главно нѣщо, съ което ще се занимава нашия вѣстникъ, казва редакцията въ първий му брой, е да поддържа и открива желанието на народа ни къмъ обединение. Да го криемъ това, да искаме да се прѣструваме, че ужъ се не сѣщаме, или че не желаемъ такъвъ нѣщо, защото не е по волата на този или онъзъ сила, нито ще ни повѣрва нѣкой, нито пъкъ трѣбва да го правимъ, ако не искаме да се смѣхатъ съ насъ... Ще потривамъ, казвами ний, ще почабаме, но въ сѣщото врѣме не можемъ да скриемъ, че някога нѣма да забравимъ своитѣ длѣжности и никакъ нѣма да се отклонимъ отъ цѣльта си; толкозъ повече като знаемъ, че *„силата на природнитѣ потребности е по-яка отъ всички овѣни измайсторосани комбинации и политически симпатии или антипатии... Фактътъ, който не трѣбва да се прѣмине съ прѣмълчаване е, че догдѣто ний, българитѣ живѣемъ на бащинитѣ си огнища, скрѣпени о земята, гдѣто сѣ гробницата на дѣдитѣ и прахѣдитѣ ни, по бреговетѣ на Дунава, Марица и Вардаръ, по сибѣжитѣ вършини на Балкана, по влажнитѣ и сѣчести дѣбрави на Доспатъ и по камениститѣ отлози на Шаръ-Планина, и днесъ, и утрѣ, и винаги ще сме противни на туй искусственно и насилствено разсѣединение, което ни сполѣтъ въ часа, когато повече отъ всичко други пакъ ние вѣрвахми, че сме близо до цѣльта си... Нѣма да се отсканимъ, нито да се отпърнимъ отъ този си цѣлъ до тогвазъ, до когато се не слѣземъ и следнимъ като единъ народъ въ една държава.“*

„Цѣлокунна България“ се обѣщава да пази и резултатитѣ на Конституцията ни и да работи за подробното развитие на приложенитѣ въ нея вачаза съ цѣлъ да ги възлоти въ народний духъ.

Следъ *Витоса*, дѣцетѣ и водачи отъ консервативната партия основахъ въ 1880 година новъ вѣстникъ — **Българскій Гласъ**, който захвана да издава прѣвъ ян. 1880 година и продължава 4 години подъ главната редакция и ръководство на г. Г. Д. Начовичъ, единъ отъ неужоримитѣ консерватори публицисти у насъ, чонѣкъ съ несъкрушимо трудолюбие живава упоритость и постоянство.

„Б. Гласъ“ излизаше дваждь въ недѣлята: въ четвъртъкъ и недѣля, на 4 стр. fol., 4 стълбца на стр., цѣна въ България — за година 20 л. Издатель на „Б. Г.“ е било дружеството „Бъл. Гласъ“ и вѣстникътъ се е печаталъ въ своя печатница. Отъ 10 октомвр. 1881 г. отговорникъ е билъ П. Горбановъ.

Программата на „Б. Г.“ е напечатана въ 17 брой, г. П. Тя се заключава въ слѣдующитѣ точки: 1) абсолютното почитанье на словото и духа на българската конституция и нейното скромно прилаганье въ дѣйствиe; 2) абсолютно почитанье духа и словото на съществуващитѣ закони и 3) постепенно организиране на всички отрасли на управлението, съобразно съ началата, които полага тая Конституция. Законитѣ трѣбва да стождь по-горѣ отъ лицата и учрежденията Господарьтъ да стои по-високо отъ партиитѣ и отъ личноститѣ и да обуздава, по алощастие, твърдѣ често кипащитѣ страсти, да въспира всѣко зло, което партизанскій духъ е наклонено да върши въ страната и да не допуца никаква безправда; и гонение на лица, съловни или вѣроисповѣдания. Администрацията да не е господарка, а служителка на народа; съдилищата — независими е съдитѣ, смѣняеми само по присялка; властѣта не може да иска отъ съдилищата да изпълняватъ нейнитѣ заповѣди и прѣдписания, да отчислява и пълни съдилищата съ свои ордни. Да се обърне внимание на икономическото индустриално въздиганье на народа. Даждинѣта да се реформиратъ; всѣки да плаща споредъ състоянието си, а не както сега по произволъ. Да се уреди общинското самоуправление, народното просвѣщение и войската; съ външнитѣ държави да пазимъ своитѣ интереса.

Въ „Бълг. Гл.“ въ подлистници се появиха нѣколко хубави нѣща: — „Пактуване по Россия,“ — „Деветъ дневно царуване“ (Изъ Българското въстание въ 1876 г.), „Изма до баба жи“ отъ А. Шоповъ; „Страданията на младия Вертеръ“ отъ Гюте прѣв. Б. Г.). — „Нѣколко думи върху савитарната организация въ България отъ Д-ръ Барбаръ.“ — Въ „Б. Г.“ год. VI втора половина, редакторъ — издатель се е подимвалъ Д-ръ Минчо Цачевъ.

Слѣдъ „Б. Гласъ“ консерваторитѣ по-късно основахъ: **Отечество**, редактиранъ отъ А. П. Шоповъ и П. Касиевъ, въ който вземахъ участие и други отъ консервативнитѣ водителски дѣйци. „Отечество“ почна да излиза на 1884 г. прѣвъ нѣс. мартъ и излизе до 26 бр. отъ II год. Излизане пакъ дваждь въ недѣлята, форм. 4-и на 8 стр., два стълбца,

Програмиата на „Отечество“ бѣше тѣзи на консервативната партия. „Князьтъ и Руссия“—ето що ще бѣде най-свято почитано отъ насъ и отъ „Отечество“, казваше се въ първий брой, год. I на този вѣстникъ.

„Отечество“ пазеше интереситѣ на консерваторитѣ въ туй врѣме, когато либералитѣ — Цанковисти имаха *Сръбсца*, и либералитѣ (Каравелисти) „Т. Конституция.“

По-напрѣдъ, когато консерваторитѣ издаваха *Българскій Гласъ*, либералната партия съ Цанкова и Каравелова на чело бѣше основала своята „Независимостъ“ — който се яви — съвсѣмъ неужѣстно нищо — като продължение на Каравеловата *Независимостъ* и събра въ възрастьта си годинитѣ ѝ. Така, прочее, „Независимостъ“, вѣстникъ политически, икономически и книжовенъ, почна да излиза прѣвъ августъ 1880 г. дваждъ въ недѣлнта—подъ редакциата на Н. Сукваровъ, К. Коевъ и С. Милларовъ, които сж се редували въ редакторството — първий до 26 брой, вторий до 70-й, а третий до 81 брой, като гласѣше, че годиншината му е цѣта.

Въ първий си брой редакторитѣ казваха, че захващатъ съ „ниететъ“ да продължаватъ „Независимостъ“, като приятели, другари и послѣдователи на покойни Любенъ Каравеловъ. Вѣстникътъ се обѣщава да върви по нѣкта на великий покойникъ, като при това заявява, че „ниѣа да щади нищо и никого, който било чрѣвъ положението си, било чрѣвъ внимането си, се развива въ прѣдъ и зло на държавнитѣ и обществени интереси, които се стрѣжи да омаловажи и криво приѣтни конституцията... Ще се работи и за осажествение тѣзи идев... въ Българ-кия народъ, въ цѣлокупния неговъ общественъ животъ.... Книжството ще служи като стълбъ, на който ще се основатъ всички наши плановете за бѣдъщето на българ-кия народъ. За да бѣде, остане и послужи България нанѣтина като такъвъ стълбъ—като Пиемонтъ м-жду другитѣ части на България на Балк. Полуостровъ, прѣди всичко е необходимо да се уредижъ вътрѣшно.“

Тукъ не можахъ да не помечемъ нѣколко думи за журналината дѣятелностъ на Г. А. Кърджиевъ, който въ този периодъ е издавалъ *Варненски Вѣстникъ*, 1880 г., *Работникъ*, 1880—1881 г., *Братство*, 1881 г. а отъ мартъ 1885 година *Напрѣдъ*. Отъ *Варненскій вѣстникъ* сж издѣлали само нѣколко броя. „Работникъ“ бѣше единъ напрѣдначѣвъ вѣстникъ, въ който се прокарваха нѣкои смѣли мисли и учения, които сж обича г. Кърджиевъ и които той не забравя нито въ „Братство“, нито въ „Напрѣдъ“, нито въ *Дѣл-*

мелъ, нито въ своитѣ: *Записки по мисълта*. Тѣзи идеи сѣ доволно смѣли, но тѣ сѣ изникъ и поддържатъ така искрено отъ единъ безкористенъ, вѣчно диящъ хубавото, полезното и доброто — спрѣменъ работникъ, какъвто е г. Карджиевъ, щото не можтъ да не му се простяжтъ нѣкои крайности, въ които е впадалъ и впада въ своитѣ списания.

Работникъ е излизалъ до 32 броя, веднѣжъ въ недѣлѣта въ гр. Руссе и въ него е участвувалъ Д. Мариновъ, Т. Карджиевъ и Зах. Стоиновъ. *Братство* е излизало два пѣти въ мѣсеца. Въ второто му полугодие (излизали сѣ всичко 65 броя) е вземалъ участие и Марко Д. Балабановъ. „Братство“ е боравило за общественитѣ наши и чужди нужди, за общественитѣ наши работи и движения; съдържащо е статии по педагогиката, хигиената, книжничната: пѣсни, стихотворения, новѣсти, разкази, критика и библиографии.

Слѣдъ „Независимостъ“ и слѣдъ оттеглинѣето на Карамеловъ и Славейковъ въ Пловдивъ, въ София се поява новъ органъ на народната либерална партия, която имаше за шефъ Драгана Цанковъ. Този органъ бѣше *Свѣтлина*, който се появи на 1882 год. въ София, гдѣто излиза до 204-й брой два пѣти седмично подъ главната редакция на Д-ръ Поменовъ и Марко Д. Балабановъ. Първий брой на „Свѣтлина“ излизе на 10 юлий 1882 г. съ мотто: „И рече Богъ: да будетъ свѣтъ и бысть свѣтъ,“ а по латински: *Labog omnia vincit*. Цѣната за год. абонаментъ е била за българско (Мизия, Тракия и Македония) 20 лева годишно, извънъ Българско—25 лева. Поваление за изваждане „Свѣтлина“, споредъ тогавашний законъ за печата, било дадено отъ генерала Соболева върху името на г. Д-ръ Помянова, който се е и подписвалъ притежателъ-отговорникъ. Вѣстникътъ се е печаталъ въ печатницата на Янко Ковачевъ, форматъ folio, 4 страници, три стълбца на всѣка страница.

Слѣдъ съединението *Свѣтлина* се поява пакъ. Но този пѣтъ въ по-голямъ форматъ като поглѣща въ себе си и *Срѣдецъ*. *Свѣтлина* (Срѣдецъ) е ратувала противъ Карамеловия кабинетъ, както по-напрѣдъ прави Срѣдецъ.

Появлението на „Свѣтлина“ въ началото бѣше единъ знакъ, че пълномощенското правителство, което имаше на чело генералъ Соболева, вече прави известни отстъпки на Цанковата „либерална партия.“ Цанковъ бѣше затворенъ въ Враца. Но въ вторий брой йоще ний четемъ за неговото освобождение.

Въ *Свѣтлина* сѣ вземали участие мнозина отъ тогаваш-

нитѣ либерали—приверженици на Цанкова: Бурмовъ, П. Кисимовъ, Ст. Стамбуловъ, (подъ псевдонимъ Чавдаръ), Франга, Д-ръ Ст. Даневъ. Д. Петковъ е почивалъ да пише своята *Сурска* тоже въ *Свѣтлина*, подписитици отъ 14 брой 1882 г. 18 септември, като се подписваше най-напрѣдъ съ псевдонимъ *Пройчу*. Не много послѣ Д. Петковъ се отдѣли отъ „Свѣтлина.“ а послѣ и отъ *Съзнание* и основа особенъ листъ *Сурска*, листъ за подсвириванье и подговарянье, който почна да излиза прѣвъ мѣс. окт. 1888 г. въ София, двама въ седмицата и излиза до 56 брой.

В. „Свѣтлина“ ратува по единъ твърдъ благорауменъ, вѣщи и енергически начинъ за възстановленieto на Конституцията.

Като прѣемникъ на в. *Свѣтлина* въ 1884 год. се явава в. **Срѣдецъ**, органъ на либералната партия, който е починалъ да излиза въ 1884 г. прѣвъ мартъ мѣсець двама въ неделита подъ редакцията на Д-ръ Ст. Даневъ.

Срѣдецъ е билъ списванъ твърдъ вѣщо и въ него сж се появили редъ прѣбрасни статии по разни икономически въпроси въ нашенско. Той е ималъ отдѣлъ икономически. Въ подписитицици му сж взимали участие масторски пера, каквито на Д-ръ Ив. Р. Шинжановъ („Изъ единъ дневникъ“).

Срѣдецъ, освѣтиъ по най-постоянный икономически отдѣлъ, държалъ е редовно: библиографически бѣлѣжки и рецензии на разни книги, разни ехдебно-правни въпроси и, въобще казано, билъ е единъ твърдъ сполучено редактиранъ вѣстникъ. Въ него сж вземали участие: Ив. Даневъ, Св. Миларовъ, Ст. Михайловски, Франга, Кисимовъ, покойний Ст. Матеевъ и др.

Въ началото на мѣсець май 1883 г. въ София се основа новъ либераленъ седмиченъ органъ **Съзнание**, който излиза до 54 брой, подъ редакцията на Д-ръ В. Радославовъ, който по-напрѣдъ е билъ участвуваъ чрѣвъ сътрудничество въ българскитѣ списания и вѣстници: „Българинъ“, „Славянинъ“, „Право“, „Напрѣдътъ“ и други. *Съзнание* бѣше либераленъ вѣстникъ, който поддържаше каузата на Каравелова, въ противоположность на *Свѣтлина*. Форматъ fol. на 4 стр., три стълбца въ страницата. Цѣна за год. абон. 10 лева въ България. Отговорникъ се подписваше С. Соколовъ,—а се печаташе въ Славянска Печатница, до едно време, а сѣтиъ у Прошекъ. „Съзнание“ полемизираше съ „Бълг. Гласъ“, — органъ на консерваторитѣ, а сжщо така и съ „Свѣтлина“, която наричаше за органъ не само на Цанкова, но и на Начовича, което не бѣше вѣрно. *Съзнание*

приготовляваше прѣданието на Каравелова изъ Пловдивъ. То поддържаше постоянно, че Конституцията при Цанкова не била възстановена, че имало мѣсто да се възстанови по-пълно и пр. Министерството Цанковъ-Начовичъ бѣше точката за цѣлене прѣвъ всякото врѣме на съществуванъето на този вѣстникъ. Тъзи полемика на „Съзнание“ съ „Свѣтлина“ идваше до крайни и прѣкални размѣри. Особено скѣдѣше Д. Цанкова, че се бѣше съгласилъ да станатъ извѣстни измѣненія въ Конституцията. Както се знае Др. Цанковъ бѣше приелъ извѣстния „Законопроектъ за измѣненіето на Конституцията“, който прѣдвжждаше втора камара, избиранъето единъ прѣдставителъ на 20,000 души и за 4 години и пр.

Въ борбата си „Съзнание“ имаше съ себе дѣйствиетъ за възстановленіето *telles quelle* Търновската Конституция: П. Р. Славейкова, Ст. Стамболовъ, Никола Сукиаровъ и др.

„Съзнание“ спира на 54 брой на 1-й януарий 1884 г. т. е. като свършва годишета си. Въѣето него и като продължателница на „Съзнание“ ише се срѣщали съ *Търновската Конституция*.

Би трѣбвало да се каже и една дума за **Балканъ**. Този вѣстникъ основанъ отъ единъ русинъ (А. Молчановъ) при рускитѣ генерали и който ашо и да имаше голѣми замахи, ако и да се готвеше да направи чудеса, ако и да проглуши свѣта съ имената на чувствитѣ си сътрудници и съ слободения за голѣми хонорари — нищо не изтѣе. Корреспондентингъ на *Новое Врѣме* г. Молчановъ мислѣше, че е много лесно да носинъ културата въ единъ край, безъ да го познавашъ, стига да си набавинъ единъ двама искусни писачи. Главни сътрудници при г. Молчанова се явахъ Ил. Георговъ и Д. Ризовъ, а за прѣдъ свѣта редакторъ се подписваше: *Хитровъ*, секретаръ на видинското русско консулство. Политическото „вѣрую“ на „Балканъ“, за което харчехъ рускитѣ генерали, бѣше да се поддържатъ тѣ самитѣ, тѣхнинъ режимъ и тѣхнитѣ възлюбени хора. Но *Балканъ*, по твърди естествени причини, въпрѣки искусствениата едина и богата поддръжка, погинъ отъ своето органическо слабосиліе. Г-нъ Молчановъ зарѣча прѣдприятіето си, като видѣ колко то е неумѣстно и немного слѣдъ него то, появило се съ голѣмъ шумъ и трѣсъкъ, мълчаливо и тихо за винихи си починъ...

Търновска Конституция, органъ на народната либерална партия (фракция Каравеловъ — Славейковъ къмъ които се прогласи отецитѣ и Стамболовъ) се основа и починъ въ началото на 1884 година и живѣ четири години

до 44 брой отъ IV год.). Първиятъ номеръ на „Т. К.“ е излязъл на 2-й януарий 1884, форматъ (olio, 4 стр., 4 стълбца въ страницата. Год. абонаментъ: 20 лева, излазаше дваждъ въ недѣлята.

„Т. Кон.“ е била основана и редактурна най-напрѣдъ отъ П. Р. Славейковъ; а послѣ отъ — Д. Ризовъ, Ив. П. Славейковъ, Д. Мишевъ и Ил. Георговъ.

„Тери. Конституция“ покъщи да излази въ прѣме на Цанковото министеруване слѣдъ прѣврата и тя гонеше да се издържи напълно Тери Конституция. „Т. К.“ сѣ пълнаше въ началото съ статии, които разгледавахъ всека най-дребна поетика и работа на правителството на Цанкова за да ги векара конституционни. „Т. К.“ скоро видѣ своитѣ на власть. Тя продължава да излази и слѣдъ съединенето въ всичко прѣме на Каравеловото министеруване. Слѣдъ падането на Каравелова — „Т. Конет.“ се впусека въ оппозиция. Нѣколкото броеве, които се издавахъ слѣдъ 9-й септ. 1886 г. и прѣзъ 1887 и 1888 г. съдържатъ крайно интересни съобщения и раскрытия изъ вътрѣшната страна и за закулиската дѣятелность на властвуващитѣ партии у насъ.

Най-послѣ въ реда на вѣстниците въ княжеството, които сѣ издавали въ тѣзи епоха нека поименъ за двата, които сѣ стояли вѣкакъ отдѣлно „Селиннигъ“ и „Славиннигъ“ и отъ които първия има свой особенъ характеръ като церковно-общественъ вѣстникъ, а „Славиннигъ“ се е приспособявалъ на разни течения, споредъ режимитѣ, които сѣ били въ сила въ Княжеството.

„Селиннигъ“ е починалъ да излази прѣзъ мѣсець ноември 1879 година, подъ редакцията на Игнатий Рилски, Юрданъ Наумовъ и Зеновий Петровъ. Прѣзъ 1883 година той сирѣзъ, но прѣзъ 1888 година паде подкачи и до сега продължава да излази еженедѣлно и само подъ редакцията на Оца Игнатий Рилски. „Селиннигъ“ съдържа поучителенъ материалъ за духовенството и за любителитѣ на духовния прочитъ, помѣщава тълкования на Евангелски и други свещени текстове, слова и жития за светитѣ, дописки за нашия духовенъ и селски битъ, равни текущи и книжовни новини.

„Славиннигъ“ народенъ листъ за наука и новини живѣ деветъ години. Той почна да излази прѣзъ мѣсець Априлий 1879 година и въ всичкото прѣме излази въ Руссе подъ редакцията на Тодоръ Х. Стапчевъ, богатъ производителъ на всевъзможни драми, смѣшни и несмѣшни позерински игри, каквито сѣ „Драндавела“, „Цилиндъръ“, „Шаранъ“, „Миланъ“

„Стефанъ Караджа.“ „Хр. Ботевъ.“ и други. Най-напрѣдъ „Славянинъ“ излизаше дваждъ, а послѣ триждъ въ седмицата. Той се печаташе въ свой печатанца, форматъ folio, 4 страници, по 3 стълбца на страницата. Когато излизаше дваждъ на недѣлята, абонаментътъ струваше 5 рубли годишно, а когато вѣе да излиза триждъ въ недѣлята, абонаментътъ се увеличи на 20 лева. Може да се каже, че известността му се дължи отъ една страна на дълголѣтието му, а отъ друга на всеопознатостта на редактора му, всеопознатостъ, спечелена съ поменхатитѣ „позорищни игри.“ „Славянинъ“ има това значение, че въ иѣкои врѣмена, каквото сѣрбско-българската война и др. такива критически минути, когато невлазилахъ у насъ вѣстници, или излизаше само единъ, въ него се помѣствахъ интересни свидѣния изъ провинцията и материали за врѣмето, когато тѣ се пишяхъ. Въ „Славянинъ“ сѣ печатани иѣкои интересни статии, каквото „За народнитѣ въстания въ България отъ прѣвземанieto ѣ отъ турцитѣ до освобождението ѣ отъ тѣхното иго,“ която статия принадлежи на Д-ръ Беронъ отъ Търново и продължава въ много броеве отъ пета и шеста година.

Подврѣ една почивка въ 1890 година ний виждаме, че „Славянинъ“ пакъ се появява, но за ижео врѣме като издава иѣколко броя отъ година девета, която свършва и известна, че отъ 1891 год. ще излиза само веднѣждъ въ седмицата, въ всѣка сѣдбота на по-голтѣмъ форматъ, годишенъ абонаментъ 10 лева. Въ туй врѣме „Славянинъ“ се прогласива опозиционенъ вѣстникъ.

Официалний **Държавенъ Вѣстникъ** е захваналъ да излиза въ 1879 год. месѣцъ юлий и продължава да излиза и до сега, като е уголтѣмявалъ постоянно обема и днитѣ на издаването си. Първата година той е излизалъ веднѣждъ въ седмицата, втората — два пати, отъ 4-та до 11-та три пати, а отъ 12-та вѣтка дѣлникъ. Въ „Държавенъ Вѣстникъ“ се публикуватъ всички законодателни и правителствени акти: закони, правилници, постановления, окръжни, статистически свидѣния, назначения и отчисления, и всички сѣдебни и административни обикновения. Той е цѣпенъ йоще и по това, че като прибавка къмъ него на абонатитѣ му се даватъ стенографическитѣ протоколи отъ сѣсцията на народнитѣ събрания за годината на абонамента. Въ неофициалната частъ се печататъ всички депѣши на телеграфическото агенство, съобщавани въ България.

Като ефемерни (мижодетни) или провинциални вѣстници излизавали въ княжеството прѣзъ този периодъ, да поменемъ:

Балкански левъ, издаванъ въ Търново, подъ редакцията

на Св. Миларовъ, 1889 год. излизали 7 броя и една пратурна.

Нирода, вѣстникъ за политика и книжовность, излизавалъ въ Свещовъ. Появлявалъ се е въ 1879 година.

Древняя и Новая България, книжовникъ историко-научный, съдебно-правовий и политико-общественный — излизали сж 3 броя подъ редакцията на П. В. Оджаконъ въ Руссе въ края на 1879 год.

Каквото и да се казва, на г. Оджакон се дължи честта на начинателъ на юридически журналъ въ по-широки размѣри. Той е Фотинонъ за юридическата ил периодическа книжнина. Името му прочее трѣбва да върви редомъ съ начинателитѣ, които, каквито и да сж, направили сж своитѣ заслуги.

Остенъ, вѣстникъ юмористически и сатирически, подъ редакцията на П. Р. Славейкова, единъ пхтъ седмично, излизали сж 12 броя въ Търново, 1879 год.

Правда, духовно-литературенъ журналъ за народни пастори и учители, сжщественно съ „Остенъ“, подъ редакцията на Н. Жекня, два пхти въ мѣсецъ, прѣвъ 1879 г. излизалъ е до брой 7 отъ 2-та годишнина.

Софийнецъ, вѣстникъ за политика, литература и търговия, единъ пхтъ седмично, излизали сж прѣвъ 1879 г. 6 броя подъ редакцията на С. Михайловски.

Будилникъ, сатирически и хумористически вѣстникъ, излизали въ 1880 г. нѣколко само броя въ София подъ редакцията на П. Загорски и П. Горбановъ. Както виждаме отъ Б. Гл. (бр. 72 отъ X. год.) *Будилникъ*, както го е прѣвърстналъ г. П. Горбановъ е напанадалъ тогавашното либерално министерство и особено — г. Каравелова, като го осжждалъ въ непатриотизмъ и пр.

Куръ, единъ брой въ Търново, подъ редакцията на П. Р. Славейковъ, пакъ тогавъ. — *Кокалашка*, листъ за присмѣхъ и подиграване, единъ брой въ София, подъ редакцията на сжщия Славейковъ.

Народность, излизали 3 броя, въ София, подъ редакцията на Ив. Касабовъ 1880 г.

Следствие, излизали 10 броя, подъ ред. на С. Стамболовъ въ Търново. 1880 год.

Свободенъ Печатъ, вѣстникъ политически и книжовенъ, излизали сж 13 броя, веднѣжъ седмично въ Търново подъ редакцията на—С. Стамболовъ.

Телеграфъ за новина и защита народнитѣ правдини, подъ редакцията на Н. Живковъ и Петъръ Пърговъ, въ Силистра 97 броя. Слѣдъ „Телеграфъ“ г. Живковъ въ 1885 г. исвара „Маке-

донещъ.⁴ в. за новини и защита на народнитѣ правдини, отъ него сѣ издѣвали само 23 броя въ Руссе.

Македонски Гласъ, почивъ да налага прѣвъ мѣс. май 1885 г. веднѣжъ въ седмицата, издѣвахъ 35 броя подъ ред. на Д. Ризовъ и Нл. Георговъ. Имаше и френски статии, нѣкои отъ които сѣ писани отъ г. Нл. Елстр. Гешовъ.

Ю.-о-славянски стенографъ, издѣвали сѣ само двѣ книжки подъ редакцията на А. Б. Зенщекъ въ Софя. 1880 г.

Диволското шило юмо-историческо-политически вѣстникъ, издѣва веднѣжъ седмично въ Руссе, всичко 17 броя, подъ редакцията на М. Стефановичъ.

Общо мѣние за прѣвъ Великото Н. Събрание, издѣвали нѣколко броя въ Свищовъ.

София — два броя издѣвали подъ ред. на Св. Миларовъ въ 1881 г.

Свободна България, издѣва въ Варна, подъ ред. на Т. Н. Шишковъ, веднѣжъ седмично, издѣвали сѣ 23 броя.

Работа русско-български вѣстникъ, редакторъ Д-ръ Анастасия Головина, издѣвалъ е въ София дваже седмично, издѣвали сѣ 34 броя. Първий брой на „Работа“ се е появилъ на 30 авг. 1882 г. Форматъ 60. 4 стр. 4 стълбца на страницата. — Съдържала е и френски статии.

Русенски курьеръ — за мѣтни и вѣннии новини, подъ редакцията на сега покойний Тедемахъ Пеневъ († май 1890 г.), единъ пътъ въ седмицата, издѣвали сѣ 60—70 броя, захваналъ е въ 1884 г. Интересенъ е въ този вѣстникъ подлистника: *Мантовата гробница* — печатанъ и отдѣлно.

Равенство, отъ Д. Стеревъ, единъ брой.

Независимостъ въ 1885 год. 6 броя издѣвали подъ ред. на Д. Петковъ.

Свобода, вѣстникъ политически и книжовенъ, който издѣвалъ въ Видинъ, веднѣжъ въ седмицата до 32 броя подъ редакцията на Д. Мишевъ. Цѣльта ѝ е била: борба противъ пълномоцията и възстановлението на „Търновската Конституция.“

Зрителъ, три броя въ Руссе отъ Стефановичъ 1884 г.

Клепало въ Свищовъ и *Клепало* въ София подъ ред. на Миларовъ 1884, нѣколко броя.

Комарята на г. Н. Живковъ, появи се въ Руссе когато се появи въ Пловдивъ *Бокоската* на Н. Панадопуло—1885 г.

Народно Собрание, вѣстникъ за нашитѣ работи, издѣвалъ въ Търново прѣвъ 1884 г. дваже въ седмицата до 8 брой подъ ред. на Д. Петковъ.

Ржето, вѣстникъ хумористически, захваналъ да издѣва въ

Русе 1884 г., веднѣжъ въ недѣлата, подъ ред. на г. Голчевъ и други. Излязла вече 37 броя.

Русе, вѣстникъ за политика и книжовностъ, прѣзъ 1884 г. мѣс. окт. веднѣжъ въ недѣлата, излязоха 22 броя подъ редакцията на П. Пъргови.

Въ периода отъ освобождението до съединението въ Българското Княжество като и-ключимъ възобновеното **Периодическо Списание** на Българ. Книжовно дружество въ Сръд-цѣ, не се появили ни единъ сериозенъ и траенъ журналъ.

Въ „Периодическото Списание“ отъ възобновената 1882 година до 1885 се появиха интереснитѣ статии на Иречекъ по Българската История; „Българския царь Срацимиръ,“ „Географическото изучение на България,“ „По античката география на България,“ „Стари иктешествия по България“ и пр.

Всички тѣзи статии иматъ важно историко-географическо значение. Въ статията „Царь Георги Срацимиръ“ Иречекъ ни дава твърди любовитни и подробни свѣдѣния за послѣднатѣ дни на пропалването на България и за най-подирнитѣ безуспѣшни борби съ турцитѣ, правени отъ Царь-Александровитѣ синове и внуци, за да въспрѣтъ побѣдоносното нахлуване на турскитѣ дива орди въ България.

М. Дриновъ напечата: нѣколко дребни съобщения по Българската стара история, — една по-дължка статия подъ заглавие „Историческо освѣтление върху статистиката на народноститѣ въ Источната часть на Княжеството,“ въ която съ извадки изъ старитѣ иктешественици, той разглежда относителността въ брой на народноститѣ въ Источна България; — Г. Н. Златарски: „По Геологията и Минералогията въ България,“ — М. К. Сарафовъ: „Студии върху населението въ Княжеството,“ — В. Д. Стоиновъ: „Нѣкои исторически материали по новата Българска история,“ — П. Р. Славейковъ и Хр. П. Костадиновъ: нѣколко етнографически и исторически съобщения за разни мѣста и лица. Г-нъ Славейковъ и тукъ, както всѣкѣдъ ни дава интересни свѣдѣния за своитѣ издирени въ разни врѣмѣ бѣлѣжки, въ които напомня и за своята труженическа дѣятелностъ, пълна съ толкъсъ тревожна, но крайно полезна за общественото ни развитие моменти. — Т. Бурмовъ печата захванатата, но несвършена йоще „Българо-грцката църковна распра.“

Нека поменемъ и статитѣ по правото на А. К. Людиковъ: „По кантулациитѣ“ и „Дунавская въпросъ;“ — „За смъртното наказание“ отъ Н. Пешевъ (който е писалъ нѣколко хубави критики, които справедливо заслужиха внимание

и похвални отзиви, и „Градиво по обичайното право“ отъ Родопски, както и студият по нѣшнѣтѣ задруги и градинарски дружини отъ Ив. Ев. Гешовъ.

Българската Иллюстрация на Янка Ковачевъ, която той захвана да издава въ 1880 година, веднѣжъ въ мѣсецътъ, трая до 20-та си свръска. Тѣзи иллюстрации е може да се каже първий — опитъ за едно българско иллюстрирано списание. То обѣщаваше да бѣде единъ хубавъ журналъ, но отъ какъ прожнѣтъ краткъ колебимъ животъ прѣстана като не даде надѣжда за подновяване.

Религиозната литература въ книжеството въ туй врѣме освѣтъ в. „Селянинъ“ видѣла бѣ появилнето на „*Духовенъ Прочитъ*“ и „*Християнско Братско Слово*“ — Последното списание е издавано отъ настоятелството на софийското свещеническо братство „Прѣподобний Ив. Рилскій.“ То почна да излиза прѣвъ мѣс. априлий 1889 година въ София и отъ него сѣ изѣла само 6 книжки, подъ редакцията на протоиерея Тодоръ С. Митевъ и священодякона Игнатъ Рилски.

Духовенъ прочитъ е излизалъ въ Търново една година прѣвъ 1881 и 1882 год. веднѣжъ въ мѣсеца подъ редакцията на прѣвосв. Бранитскій епископъ Климентъ, сега Високо прѣосвещенный Търновскій митрополитъ, старъ книжовникъ, извѣстенъ по мирското си име Василь Друмевъ, авторъ на прѣкрасната повѣсть „Нещастна фамилия“ и на най-хубавата у насъ драма „Иванко, убиецъ на Асѣва.“ Цѣльта на „Духовенъ прочитъ“ е била да даде на нашнѣтѣ свещеници както и на всѣхъ православенъ българинъ възможность да се запознахтъ по-добрѣ съ по-главнѣтѣ истини на нашата православна вѣра, съ по-главнѣтѣ свои обязанности и свойства на нашия духовенъ животъ и така да се помогне за нашето религиозно-нравствено развитие и улущение.

Учебенъ Вѣстникъ, въ София, излизалъ е мѣсечно прѣвъ 1883 г. подъ редакцията на С. Вадовъ, изѣла сѣ само 19 книжки. Много сервизно и полезно списание, въ което се печатахъ всички нови закони, правилници и образци на Министерството на Народното Просвѣщение, така щото туй списание имаше характеръ полуофициаленъ.

Педагогическо-учебната работа е изникала поще нѣколко списания: *Здравецъ* (София), редактори А. Безеншекъ, Хр. Костандиновъ и Тончо Мариновъ мѣсечно, изѣла три години; — *Наставникъ* (Варна — 1881 год. седмиченъ листъ) 22 броя, подъ редакцията на Блъсковъ; — *Просвѣщение*, вѣстникъ ежемѣсеченъ за родители и учители (Свищовъ, подъ ре-

дакцията на Силитекъ и Юркевичъ); *Висоцъ* списание за наука, захванало на 1884 година, влиза подъ редакцията Коцовъ — когато му скимне.

На медицинската книжнина стѣлаше бѣше поспорядо въ това врѣме и ний виждами да се появяватъ три лѣкарски журнала: *Домашенъ лѣкаръ*, вѣстникъ за домашни медицински познания, почиклъ е да влиза въ 1884 год. прѣвъ мѣсець февруарий въ София подъ редакцията на Д-ръ Етърски, но изтѣзли само три броя:

Здраве, общодостъпенъ медицински и хигиенически вѣстникъ, захванъ да влиза прѣвъ мѣсець декемврий 1884 год. въ Варна, два нкти въ мѣсеца; изтѣзли сж двѣ годишнини и и 12 броя отъ третата годишнина подъ редакцията на Д-ръ Оксъ;

Медицинска сбирка, издава медицинския съвѣтъ въ София, веднѣжъ въ мѣсеца, изтѣзли сж само 9 книжки прѣвъ 1883 г.

Да додежъ сега въ Южна България, въ нарѣчената Источна Румелия, гдѣто, както вече поменахми, ний имами да говоримъ най-напрѣдъ за най-старата Южно Българска газета — за *Марица*, издавана отъ Хр. Г. Дановъ.

В. „Марица“ е почиклъ да влиза въ Пловдивъ, прѣвъ юлий 1878. г.; а сирѣ въ мѣс. септ. 1885 г. Първий брой се е появилъ на 25 юлий 1878. Най-напрѣдъ той е захваналъ да влиза 2 нкти въ седмицата и влизалъ все така до края на съществуването си, освѣнъ прѣвъ годинитѣ 1882 и 1883, когато е влизалъ трижъ въ недѣлнта.

Първитѣ два броя на „Марица“ сж изтѣзли при участието на нѣколко души — Г. Начевичъ, Ив. Ев. Гешевъ, д-ръ К. Стоиловъ, Д. В. Храновъ и Г. Беневъ. Отъ третий брой главенъ редакторъ на „Марица“ става Начевичъ, а сътрудници Ив. Ев. Гешевъ и Беневъ. Когато Начевичъ слѣдъ 5 мѣсеци се оттегли отъ редакторството и замникъ за София в. *Марица* исклучително прѣяникъ въ рѣдѣтъ на Гешова, който бѣше неинъ главенъ редакторъ до като станъ директоръ на финанситѣ въ 1882 год.

Прѣвъ прѣмето, когато Гешовъ бѣше замникъ наедно съ Д-ръ Янколовъ, за Европа, мартъ 1879 година за да моли европейскитѣ кабинети да не става разединенето на България, вѣстникътъ се редактира — българската частъ отъ Георги Груевъ, а френската отъ Ф. Перець, хърватинъ, основателъ и редакторъ на юрид. журналъ *Законосъдвецъ*.

Михаилъ Маджаровъ е билъ съредакторъ на „Марица“ въ

всичкото време на нейното издаване, начивая отъ 1880 година. Най-напрѣдъ той е билъ съредакторъ съ П. Ев. Гешова, а отъ края на 1889 год. билъ е поканенъ за постоянствъ сътрудникъ на *Марица* С. С. Бобчевъ. Отъ 1882 год. Маджаровъ и Бобчевъ, сж били редактори на „Марица“ до спирането ѝ.

Годишния абонаментъ на в. „Марица“ е билъ 25 франка въ злато въ началото; а послѣ 7 рубли нови за въ Пловдивъ, 8 рубли за цяло Българско, 30 лева за Влашко и Сърбия, а 35 лева за чужбина.

Освѣтъ главнитѣ редактори в. „Марица“ ималъ постоянни кореспонденти отъ София, отъ които единъ е билъ Хр. Константиновъ и сътрудници въ разни времена: Д. Бързицовъ, Д. П. Миневъ, Петръ Анастасовъ, покойникъ Юрд. С. Бобчевъ, Д-ръ Данчевъ и други.

В. „Марица“ съдържае постоянни отдѣли: уводни статии, дневни новини, новини изъ княжеството, дописки, книжевина и просвѣщение, съдебно-юридически бѣлѣжки, славински отдѣлъ, външнестъ отдѣлъ, разни смѣсъ и най-послѣ телеграми.

В. „Марица“ въ началото се е печаталъ въ печатницата на Янко С. Ковачевъ. Въ първо време въ „Марица“ е имало офецваленъ отдѣлъ, въ който сж се печатали распоряжанията на Императорския Руски Кожисаръ въ България. При това трѣбва да се приложи, че дълго време, една частъ отъ „Марица“ е съдържаа статии на френски езикъ, назначението на които е било да направи достъпни за чужденцитѣ нуждитѣ на южно-българското население, тѣхнитѣ стрѣмления и аспирации, както и тѣхнитѣ права, било споредъ Берлинскитъ договоръ, било споредъ Органическиа Уставъ. Тѣзи француз ка частъ особено е прѣнесла полза, когато засѣдаваше въ Пловдивъ международната европейска комиссия, която уреди особено Органическиа Уставъ на Источна Румелия.

Който иска да изучи по единъ въренъ начинъ историческиа и културенъ животъ на нашето отечество прѣвъ прѣмъто на този периодъ, т. е. отъ освобождението ни до съединението, съ всичкитѣ подробности, би трѣбвало непрѣменно да си послужи съ в. „Марица.“ Въ него систематически е имало отдѣлъ за княжественитѣ работи. Издателтъ на „Марица“ г. Хр. Г. Дановъ не е жалитъ никакни срѣдства, за да има постоянни кореспонденти и най-малко поне единъ въ София, който е съобщавалъ за всичко, което се е вършило въ Княжеството въ законодателно, учебно-книжовно, административно и всѣко отношение. Разискванията въ Румелийското Областно

Събрание е намървали широко място въ страницѣ на „Марица.“ Македония и животътъ на нашѣ брата въ този край тоже е билъ постоянно разглежданъ въ този вѣстникъ. Единъ славянски отдѣлъ е съдържахъ най-интереснитѣ свѣдѣния за общественно-политическия животъ на славянитѣ изобщо и южнитѣ славяни въ частностъ.

В. „Марица“ не е билъ замѣсенъ въ огненитѣ страсти на партиитѣ въ Княжеството, вследствие на което редакцията му е могла да сѣди за тѣзи сравнително обективно. При все това ней се сърдѣха не малко и вѣроятно тъкмо за туй нейно обективно държане.

Въ подлистници на в. „Марица“ еж напечатани твърдѣ интересни нѣща, отъ които ний ще споменемъ: 1) Обширната студия на Д-ръ Константинъ Иречекъ, „Българското Княжество“ въ прѣводъ отъ Георги Бичевъ. — „Два мѣсеца въ Габрово“ въспомявания за войната въ 1877—78 год., — „Гарибалди“ черти отъ животътъ му, прѣвелъ Петръ Ивановъ; — „България въ Источния въпросъ“ отъ А. С. Цановъ; — „Трѣбва ли да се вѣрватъ или да се распространяватъ горитѣ“ отъ Ив. Михайловъ; — „Писма на единъ румелийски Българинецъ“ отъ Н. А. Начевъ; — „Путуване около свѣта въ 80 дни“ отъ Жюль Верна, прѣвелъ Ив. Саллабашевъ; — „По възпитанието“ писма къмъ майката отъ Ернестъ Беже, прѣвелъ Т. Бойчевъ; — „Маджари, националната борба въ Венгрия“ отъ Гр. А. Де Волакъ; — „Комическа История или путуване въ мѣсцѣтъ“ прѣвелъ Даскаловъ; — „Изъ Источна Румелия“ пише Д-ръ Иречекъ; — „Вѣржениитѣ сили на Българското Княжество“ прѣведе Подпоручикъ Бѣшиновъ; — „Яковъ Пасенковъ“ отъ И. С. Тургенева; „Новитѣ дрѣхи на царъ“ отъ Андерсена, прѣводи на Дачю Пона (псевдонимъ на Ю. С. Бобчевъ) — „Мать-сница“ разказъ отъ Успенски (прѣв. Юр. С. Бобчевъ); — „Новѣтъ какъ единъ сезачъ пахранилъ двама голѣмци“ отъ Щедрина, прѣводъ отъ сжщия; „Снекърва отъ Марка Вонча отъ сжщия; „Лежервина“ отъ сжщия Юрд. С. Бобчевъ — Клара Милачъ отъ Тургенева; „Писмата за Сърбия“ отъ Т. Икономоу; — „Бомъ около Брацагово“, написалъ Атанасъ Машевъ въ 1876 година. — „Богданъ Шапкавъ“ отъ Н. Миревичъ Данченко, прѣведе София Тошкова; — „Г-ца Дескюдори“, разказъ отъ Хофманъ, прѣвелъ Д. Бърищевъ; — „Путуване до градеца“ отъ Брашевски, прѣв. Д. Бърищевъ; — „Тронети са.“ (Стучитѣ) и „Пожаръ въ морето“ отъ Тургенева; — „Спомена за страшната пролѣтъ“ 1876 отъ Хр. Костадиновъ;

Народний Гласъ, вторий вѣстникъ който живя наедно

съ Источна Румелия и слра съ съединението, има 6 цѣла годишни течения и отъ седмата 10 броя. Основателя на този вѣстникъ е Д. В. Манчовъ, а редактори сж били най-напрѣдъ *Ст. Михайловски*, а по-послѣ *Ив. Вазовъ* и *К. Величковъ*.

Първи номеръ на „Народний Гласъ“ се появи на 15 юний 1879 година. Вѣстникътъ излизаше два пхута въ седмицата, на 4 страници, 10ю, 4 стълбца, печатанъ е въ печатницата на Д. В. Манчовъ и е струвалъ за година въ България 20 лева. Сътрудници на „Народенъ Гласъ“ сж били въ разни прѣмена *Ив. Говедаровъ*, *Д. Минковъ*, *Ив. С. Гершовъ* и пр.

Въ подлистникъ на „Народенъ Гласъ“ сж били напечатани слѣднитѣ вѣща: „Бълѣжки върху българскитѣ работи“ отъ Батскій Марказъ; — „Отечество“, драма въ 5 дѣйствиа отъ К. Величковъ. — „Български ужаси и Источний въпросъ“ отъ Гладстона, прѣводъ Д. Минковъ; — „Агания“, исторически етюдь изъ епохата на Българскитѣ въстания отъ Холушека (чешки писателъ); — „Учено пактувание по жюкта стая“ отъ А. Мингренъ; — „Господинъ Мортагонъ“ комедия въ 2 дѣйствиа отъ *Ив. Вазовъ* и *К. Величковъ*; — „Нощъ прѣди трѣгване“ отъ Ф. Р. Ферниезъ; — „Кандидатъ на безсмъртието“, хумористически романъ отъ Сибтополка Чехъ, прѣводъ отъ нѣмски; — „Педагогически расказъ“ отъ Богданъ Стоиловъ по Салцмана, наше за нашия народъ А. Поповъ; — „Въ Прѣдвѣчернето“ (На кануи) отъ И. С. Тургеневъ, прѣведе отъ руски П. Наботковъ; — „Просвѣта подъ сѣнката на прѣиорцатѣ“; „Жертви на прѣдразсжджа“, А. П. Горановъ; — „Русска“ драма отъ Вазовъ; — „Герои на труда и мъченици на наученъ усейхъ“ отъ Гастонъ Тисандие.

Особено обзрна шиманнето върху себе си „Народний Гласъ“ въ врѣме на прѣвратъ 1881 год. богато Вазовъ и Величковъ посвѣтихъ най-горѣщи статии противъ авторитѣ на този прѣложъ, най-напрѣдъ мисленъ за необходимъ, и отъ който сѣгнѣ я вѣкои отъ авторитѣ му зехъ да се отказватъ.

Тѣзи статии бѣха истински филиппики и писани въ духътъ на Викторъ Хюговатѣ анти-начоло-новски рѣчи. Като публицистъ Вазовъ се покана все така отначивъ на народнитѣ чувствования и болки, както и като поетъ. Неговата увлекающа се душа се наливаше въ цѣлъ редъ филиппики, които не можатъ да бждатъ игнорирани отъ оцѣнителя на неговата творческа дѣятелностъ.

Вазовъ ще направи много хубаво, ако сега, по поводъ

на 15 годишнината от своята дѣятелност, или, като е подкачили издаването на своитѣ съчинения да издаде единъ томъ отъ отбранитѣ си публицистически статии. Това е необходимо да стане йоще отъ гледна точка на неговата списателска дѣятелност. Сега, критикътъ не знае кои сѫ статиитѣ на Вазовъ, печатани въ „Н. Гласъ“ и другагѣ за да може да се произнесе.

Скѣпото има да кажемъ и за К. Величковъ.

Ний сме слѣдили внимателно развитието на публицистическия талантъ на К. Величковъ. Йоще ученикъ той захваща да пише и да печата произведенията си. Прѣзъ годината 1876 той сътрудничи въ *Стара-Планина*, до която изпраща своитѣ статии и дописки по тогавашнитѣ перенети на българския черковенъ, главно народно-политически въпросъ. Послеъ той се явява въстанически дѣятел. Който е чело неговитѣ спомени въ „Б. Сборка“: *Въ Телища* ще може да си състави едно малко понятие за неговата дѣятелност и участие въ въстанието тогавъ. Слѣдъ освобождението Величковъ равнина своята публицистическа дѣятелност главно въ *Н. Гласъ*. Тукъ сѫ се обнародвали негови статии по разнитѣ въпроси, които сѫ интересували по врѣмето си нашето общество както въ Княжеството, така и въ И. Румелия. Публицистическата дарба на Величкова е била въ очи. Едва въ увлекателенъ, богатъ съ мисли и извѣстни форми слогъ, една отъ една аргументация сѫ били винкѣи присѣжци на неговото перо. Особно сѫ хубави статиитѣ на Величкова по народното просвѣщение и по нѣкои парламентарни въпроси.

Величковъ не спира и не е свърѣлъ и до сега своята публицистическа дѣятелност. Той работи и слѣдъ съединението и сега сътрудничи въ по-главнитѣ български пер. списания: „Бълг. Прѣгледъ“, „Мисль“, „Българска Сборка.“

Партизанска и вѣстникарска борба въ Пловдивъ въ самото начало не съществуваха въ такъ остра форма, както въ Княжеството. Това ставаше може би, едно защото борбата за народни и политически права противъ меньшества (гърци и турци) въ този край скончаваше българскитѣ интеллигентни дѣйци, а друго—защото тукъ нѣмаше мѣсто за нѣкакво принципиално дѣлене: Органически уставъ (Конституцията) на Источна Румелия не се съставява и не можеше да се изхити да по учредителенъ или законодателенъ редъ.

Най-запрѣдъ партизанствата чрезъ вѣстница се проявиха когато дойдоха въ Ист. Румелия емигрантитѣ отъ Княжеството слѣдъ вѣрфата: Каравеловъ, Славейковъ и др. тѣхния при-

върженница. Основа се **Независимост** (въ края на 1881 год.) Тя първа вдигна знамето на едно друго направление: яви се разногласие. Тукъ не му е мѣстото да разглеждам този моментъ отъ источно-румелийската история....

Независимост се основа отъ П. Каравеловъ, П. Славейковъ и въ нея работиха, освѣти тѣхъ: Ив. Славейковъ, Д. К. Поповъ, Зах. Стояновъ, а отъ румелийскитѣ дѣйци—Ив. Саллабашевъ, Караджовъ, К. Калчовъ и др.

Литературно „Нез.“ се сплесваше много хубаво. Полемиката ѝ бѣше силна и явсторска и въобще тя заслужаваше внимание. По отношение къмъ книжественитѣ работи „Н.“ бичуваше пълномощниеский режимъ и искаше пълното вѣстоповеление на Т. Конституция; по отношение къмъ И. Румелия—„Нез.“ избягаше всяка принцициална политика, ала се стараше да поддържа Алеко Паша князь Богорида въ направление анти-руско. Тѣзи именно антируски нападки направиха жертва князь Богорида.... Вървотно е, че ако не бѣше го уважителъ печата въ туй направление — *Независимост* най-напрѣдъ, *Южна България* по-късно,—той щеше да си остане пакъ генералъ-губернаторъ на областта.

Прѣемница на „Независимост“ по отношение на румелийскитѣ дѣла бѣше **Южна България**—вѣстникъ за политика и литература. Той почна да излиза прѣвъ мѣсе януарий въ г. Пловдивъ, дваждъ въ недѣлката и отъ него се издѣлаха 220 броя, подъ главната редакция на г. Беневъ.

В. „Южна България“ издаваше веднѣждъ въ недѣлката 1010, 4 страници, по 4 стълбца, и годишнитѣ абонаментъ бѣше навредъ изъ областта 50 гр. зл. а извънъ — 60 гр. зл. Най-напрѣдъ отговоренъ редакторъ се подписваше П. Драгановъ, а втората година „Ю. Б.“ взе да издава дваждъ въ недѣлката, съ увеличена цѣна 70 гр. зл. а по-сѣгнѣ за отговоренъ редакторъ начева да подписва А. П. Самарджиевъ.

„Южна България“ се посвети прѣимущественно на источно-румелийскитѣ въпроси, тя се интересуваше близоко съ областното законодателство, взе страната на князь Богорида, защото участивитѣ ѝ бѣхъ и управляюща областта при него. Освѣти Г. Беневъ, въ тѣзи гасета взехъ участие мнозина отъ тогавашнитѣ поддръжници на Князь Богорида, които бѣхъ чиновници: Гр. Караджовъ, Ст. Кесляковъ, Ив. Саллабашевъ, Д-ръ Данчовъ, Захарий Стояновъ и други.

Една отъ характеристикитѣ на тѣзи гасета бѣхъ, че тя води отчаянна борба противъ „сѣдинистатѣ“ и припознатия имъ органъ „Сѣдинение.“ Както се знае, таиа нареченигѣ

съединени бѣхъ народната партия въ страната, на която въ програмата влизаше, между другото, съединението на Южна България съ Княжеството и добри отношения съ Россия. Отъ тамъ излизаша: съединисти и руссофили. Народната партия на съединиститѣ носеше своето генерическо название (народна) по отношение къмъ своитѣ противници, които бѣхъ около Главния Управителъ, негови привърженици тогавъ, когато се появихъ партитѣ и наименованията. По тѣзи причина тѣ бѣхъ нарѣчени (отъ пол. Д. Наумовъ изъ Стара Загора) *казионни*—име което имъ съ приложи и си остана. Политическитѣ условия на Княжеството обаче изискахъ щото осъществлението на съединението да се падне въ дѣлъ не на съединиститѣ, които приготвихъ почвата за него, а на тѣхнитѣ противници. Тѣзи крайно любоватна история на еволюция въ мѣстната на едната и другата партия е изобразена въ страницитѣ на тогавашнитѣ вѣстници въ Южна България, а главно въ *Съединение* и *Южна България*.

Въ подлистникъ на тѣзи послѣдната се печатахъ хубавитѣ биографически очерки на *Камилло Кавуръ*, *Леонъ Гамбетта* (изъ историческитѣ характери на Карелъ Тума), *Апостолъ на свободата* (Мацини), „Чърти изъ живота на Любенъ Каравеловъ“ (отъ З. Стояновъ).

Тѣй като малко по-сѣтитъ основаниъ съ г. Н. П. Краваревъ – сатирически вѣстникъ *Кукуруго* (основанъ въ 1882 год.) твърдѣ хубаво сплесванъ подъ неговата редакция, прѣмнихъ въ други рѣцѣ (Ст. Поповъ) и се обърнихъ на едно явно порнографическо листо, служащо на „казионитѣ.“ (каватъ, че по едно врѣме е писалъ въ него и П. Р. Славейковъ), то се основа „Вѣстникъ“ (1884 г.) за да отговори на крайно остриѣ нападки на *Кукуруго* и прочее. Ако пожелавали за тѣзи дреболни проявленія въ журналистиката, то е само за една сравнителна пълнота на очерка си.

Нека поменемъ йоше и вѣстницитѣ: **Бургаски вѣстникъ**, основанъ въ Бургасъ и редактиранъ отъ В. Горанова, адвокатъ, който се бѣше вече опиталъ въ книжарната съ нѣколко беллетристически произведения („Жртнитѣ на прѣдрасѣдъка“ и пр.) „Б. В.“ имаше една независима програма, издаваше веднѣжъ въ недѣлята, подмачи издаването си въ 1885 год. мѣс. юлий, повече съчувствуваше на съединистическата партия която въ туй врѣме бѣ на власть, при все че се отнасяше твърдѣ критически къмъ дѣятелността на централното правителство и на нѣкои негови провинциални органи.

Съвѣтникъ, вѣстникъ на сливенския окръгъ — бѣше единъ добръ списванъ провинциаленъ листъ, който излезе около година (прѣзъ 1881) подъ редакцията на току що завърналия се изъ Германия докторъ на правото П. Данчевъ и поше на В. Атанасовъ, чехски възпитаникъ и политехникъ, трудолюбивъ и плодовитъ писателъ въ областта на своята специалностъ. Постояненъ сътрудникъ е билъ и И. Н. Монтанъ, работливъ спасителъ, който отишълъ основа: **Съдебна Библиотека** — едно хубаво, повечето прѣводно юридическо поврѣжено списание.

„Съвѣтникъ“, като органъ мѣстенъ, прѣди всичко бѣше посветенъ на въпроситѣ, които интересуваха сливенския окръгъ, ала той се заливаше и съ общитѣ въпроси на деня, имаше политическа хроника и обнародва иѣколко извѣстни очерки и раскази, писани повечето отъ Д-ръ Данчевъ, комуто е срчки този родъ писанье.

Смѣшно, вѣстникъ хумористически, сатирически, политически и литературенъ, излезе въ Сливенъ, единъжъ въ недѣлгата, три години, основанъ и издаванъ отъ иѣкогашний издатель-отговорникъ на „Гайдъ“ и „Право“ Ив. Дочковъ, а редактиранъ отъ Г. Голчевъ. Захвакъ въ 1882 год. и имаше форматъ 4-о, 4 страници, на 3 стълба.

Къжъ офижернитѣ вѣстници въ Источна Румелия могатъ се причисли:

Положенне, вѣстникъ основанъ отъ Вѣлко Нейчевъ, излиза неопрѣдѣлено иѣколко броя, до 20 брой съдръжаше хубаво написани статии на български и френски по румелийскитѣ работи. Той изливаше на обикновенъ вѣстникарски форматъ, folio.

Борба, недѣленъ вѣстникъ, основанъ въ 1885 г. и издаванъ въ Пловдивъ, отъ Захария Стояновъ, седмично. Излизохъ всичко 15 броя съ программа: Делу Румелия. *Борба* се писа съ краенъ агитаторски и революционенъ слогъ, който често достигаше до цинизмъ, но издѣйствуаше силно върху извѣстна класа читателя.

Общински Листъ бѣше официално издание на областното правителство, въ което за да бждѣтъ считани за вѣтали въ сила, публикуваха се всички областни закони и правилници, та се лиѣбѣха по виднитѣ мѣста въ общинитѣ. Слѣдъ това тѣзи скици закони и правилници се прѣпечатваха въ областнитѣ сборници. Това бѣше едно хубаво нововведение, направило отъ правителството на Крътевича въ 1885 г.

Народътъ бѣше единъ своеобразенъ вѣстникъ, основанъ

въ 1885 год. по образа на в. *Зорница*, нарѣченъ в. за полезни знания. Той почна да излиза веднѣжъ въ недѣлнѣ прѣвъ жѣс. ап. 1885 г. подъ редакцията на Илия Пончевъ до 14 брой, отсѣгнѣ въ него сж работили разни лица по покана отъ Г. Димитровъ, ступаващъ на „Н.“ Този вѣстникъ излизаше на 4 стр., 1010, три стълбца. Той се занимаваше съ политика, а общественнитѣ въпроси ги засегваше само пѣтъжъ.

Каклото за иѣвакъвъ си други *Народъ*, излизалъ въ Свищовъ, ний непоменевами нищо, защото толкозь знаемъ за него. А понеже знаемъ, и виждали смя, и загубили смя нѣколко минути да прочетемъ нѣколко реда отъ него — ще поменемъ за в. *Коконка* (1884 г.) напоследно *Птица* (1894 г.) основанъ по едно болташевно вдъхновение свиеше отъ Г. Панаподолу (Поповъ и Попоничий тоже, родомъ отъ Пещера) и писанъ на единъ чудовещъ и смѣхурливъ ужъ езикъ и съ такъво съдържанне. Името му бѣше и характеристиката. Както отъ *Коконка*, така и отъ „Птица“ сж изѣзали по два три броя.

Южна България бѣше честита да има и нѣколко солидни периодически списания. Ний не можемъ да не се спрѣмъ върху тѣхъ на да кажемъ макаръ по-нѣколко думи за всѣко отдѣлно.

Прѣди всичко за *Наука*. Това периодическо списание се основа въ 1881 г. и почна да излиза прѣвъ жѣс. априлий, форматъ 8-на, печ. коли шестъ, годишенъ абонаментъ 4 нови рубли въ областта, а извънъ—5. Редактори на „Наука“ бѣха: Н. Вазовъ, К. Величковъ, П. Наботковъ, Ив. Саллабашевъ и С. С. Бобчевъ. Издаваше се списанието отъ едно „Научно Книжовно Дружество“, на което румелийската дирекция на народното просвѣщение даваше една малка, за да не кажемъ нищожна, субсидиѣка. Програмата на *Наука* бѣше: а) книжница (повѣсти, раскази, стихотворения и народни умотворения); б) наука — статии по естествознанието, математическитѣ и социални науки; в) училищенъ отдѣлъ; г) критика и библиография; д) външашевъ и вътрѣшенъ прѣгледъ.

Въ си. *Наука* се появи за първи нѣтъ беллетристическия талантъ на нашия поетъ Вазова. Не само той се появи, но се и разни: той блѣсна въ всичката си мощь. Расказитѣ и очеркитѣ на Вазова: „Неотдавна“, „Митрофанъ“, „Хаджи Ахилъ“, „Единъ нѣтъ отъ Стара Планина“, „Немили-недраги“ и пр. се четохъ у насъ съ вѣсторитъ и се прѣведохъ на чуждитѣ, особено славянски, язици.

Въ „Наука“ печата своите хубави очерци и повѣсти К. Величковъ, на когото стилистиката е толкова богата въ форма, колкото и мисълта е съдържателна: „Жертви“ и „Отмъщение“, „Найда“, „Зои“, „Промисълъ“ „Виченцо“ и „Ангелина.“ Освѣтъ това както Вазовъ, така и Величковъ дадохъ въ *Наука* и няколко оцѣнки на книжнини трудове, които на зрѣнето си объркахъ внимание.

Къмъ беллетристиката на „Наука“ за третѣ ѣ годишнини трѣбва да прибавимъ къмъ оригиналитѣ: „Старозагорченката“ отъ П. Р. Славейковъ, къмъ преводитѣ: „93 година“, романъ отъ Викторъ Хюго, превелъ Ив. Ев. Гешовъ, „Лара“ испанска приказка прѣв. Д. К. Поповъ, — Повѣстѣта „Какъ Иванъ Ивановичъ се скрива съ Иванъ Нак-фрѣвичъ“ отъ Гогола, преводъ отъ П. Набоковъ, — „Скружки“, отъ Дикенса, прѣв. Йовчевъ, — „Мъничия Герой“ отъ Т. М. Достоевский прѣв. М. Кириловъ, — „Моя съседъ Джакъ“ отъ Зола, прѣв. Г. Н.

Въ *Наука* сж напечатани *биографиитѣ* на Любенъ Каравеловъ, Р. Жинзифовъ, Т. М. Достоевский, и третѣ отъ С. С. Бобчевъ, — на Шевенивъ (по Шерра) отъ П. Ивановъ, — Викторъ Хюго отъ Н. Бобчевъ: *по обществено-юридическитѣ науки*: Сждебно-тълкование на законитѣ — Сждебнитѣ комиссари. — За събирането и изучаването на народнитѣ юридически обичаи (отъ С. С. Бобчевъ), Нашата мирова юстиция (отъ Кр. Ив. Мирска), Българската Конституция (П. Каравеловъ), Нашия селянинъ (А. Начевъ), Обвинителний актъ по гражд. сждо-производство (Д. Тончевъ); — *по историката на Черковний въпросъ* (Св. Миларовъ) и пр. и пр.

Въ Южна България се издавахъ и двѣ юридически списания.

Първото е **Законовъдецъ**, поврѣменно списание за законодателство, правосѣдие и администрация, което излизаше три пати въ мѣсеца, форматъ 8-ни, размѣръ два печатни листа и струваше годишно 80 ал. гроша или петъ нови рубли. *Законовъдецъ* се издаваше и редактираше отъ Ф. Перецъ, бивши пловдивски прокуроръ, хърватинъ, българофилъ, който бѣше и неколко прѣме прокуроръ при пловдивския окръженъ паркетъ, кореспондентинъ на чужди газети и сѣтиѣ — адвокатъ. Перецъ умрѣ въ 1888 г. Программата на *Законовъдецъ* бѣше да расирава въпроси отъ държавно, както и частно и международно право, да пише за организески, административни, углавни, граждански, търговски, селски и други части на правовѣдството. „Законовъдецъ“ обърихъ особено внимание на углавното (наказателно право), като обнародва цѣлъ редъ

статии, практически случаи, законопроекти все изъ областта на наказателното право. Читателътъ йоще ще намери въ него протоколитъ на крайно интересното, „дѣло по убийството на Султанъ Абдулъ Азиза прѣдъ углавното сѣдилище въ Цариградъ,“ хубава статия за журитъ (заключително сѣдилище), нѣколко бѣлѣжки по тогавашната юриспруденция на Върховното сѣдилище въ Пст. Румелия и пр.

Отъ това списание излъкохъ всичко 17 книжки, стр. 628.

Налаята юридическа книжка на намери свой прѣдставител въ слѣдъ много време пакъ въ Южна България. Д. Тончевъ, юристъ отъ Импер. Новороссійски Университетъ, съдебенъ дѣецъ основана въ 1885 год. **Съдебенъ Вѣстникъ**, който излизаше седмичъ въ седмичата, а поодиръ — дважъ мѣсечно форматъ 4-и, на 16 страници. „Съд. Вѣстникъ“ по своето съдържанне много напомнише руската *Съдебна Газета*, която и до сега излиза въ Петербургъ. Въ „Съд. В.“ вземаше твърдъ дѣятелно участие адвокатитъ Петръ Неболсинъ, корреспондентъ на нѣкои руски вѣстници, практикъ, но добъръ познавачъ на юридическитъ въпроси. „С. В.“ не излиза дълго време, и той прѣстанахъ наедно съ съдвинението.

Въ Южна България излизашъ йоще нѣколко общи и специални журнала, за които струва да кажемъ нѣколко думи: **Редъ** — двѣ недѣленъ вѣстникъ (по-право списание) основано и редактирано отъ Д. К. Поповъ, П. Карловскі и П. Наботковъ. Въ *Редъ* се появихъ нѣколко прѣводи отъ Гоголи и други руски писатели. Той съдържаше интересни обществени статии. Излъкохъ отъ него всичко 14 броя.

Д. М. Наумовъ, личенъ народенъ дѣецъ и трибуна, обиченъ депутатъ отъ Стара-Загора, въситаникъ чехски и нѣмски, умрялъ въ 1885 г. бѣше основатъ въ 1883 год. едно хубаво земеделѣческо-икономическо списание — **Земледѣлецъ**, вѣстникъ за земеделѣнето въобще, народната икономия и общественъ животъ. „Земл.“ се списва много хубаво и слѣдъ него ний не сме виждали по сполучено ступанско-обществено списание у насъ. При практическитъ земеделѣческо-ступански въпроси редакторътъ се занима сериозно съ нѣкои икономическо-обществени: лихварството, земеделѣческитъ касси, члтицитъ и пр.

Училищенъ Дневникъ — мѣсечно педагогическо списание на Дирекцията на Народното Просвѣщение, основанъ въ 1883 год. отъ директора на просвѣщенвето Якимъ Груевъ. Отъ него сх излъчили само 12 книжки, които съдържатъ повечето прѣводни статии по педагогиката, изводи отъ

доклади и свѣдѣния по училищнитѣ работи у насъ и на чужбина, служебни распоредби по народното просвѣщеніе и библиографита.

Знание, списание на наука и литература, основано въ Стара-Загора и излязло подъ редакцията на А. Козаровъ Д. Стояновъ и Хр. Ваклидовъ, почнах да излиза прѣвъ 1884 г. излязла сѣ само 9 броя и съдържахъ научно-беллетристически вѣща, народни умотворенія и пр. Излязла сѣ само деветъ броя на 4-ни, отъ 16 стр. въ два стълбца.

Зора, мѣсячно литературно списание, основано отъ Ив. Вазовъ, слѣдъ спираието на сѣ. *Наука*, захванъ да излиза прѣвъ мѣсець мартъ 1885 год. Отъ *Зора* сѣ излязла петъ книжки, форматъ 8-ни, книжката тръ печ. коли. Вазовъ напечаталъ въ това свое списание единъ отъ прѣкраснитѣ сѣ очерки-раскази *Чичовци*. Туку сѣ появилахъ сѣщо *Мочуртъ*, *Македонски сонети* и пр. Величковъ напечаталъ нѣколко свои малки раскази, биографии и библиографии; чехтъ Ворачекъ разгледвалъ народнитѣ ни пѣсни за слънчевата женитба съ хубавата мома и пр.

Зора тоже си рѣ наедно съ съединението, при всичко, че имаше достатъчно абонати и голѣми шанси за дълтъ животъ.

VII.

Слѣдъ съединението.

Одличителни черти на този периодъ — Натискътъ върху печата. — Бѣгъ погледъ върху всички появили сѣ списания и вѣстници.

Българскитѣ печатъ слѣдъ съединението не е йоще навършилъ своя периодъ. За него не би могло йоще да се говори така обстоителствено, не само за тона, а йоще защото нашитѣ очерки стаяхъ доволно голѣми, а се изказвахъ той да не надмянава единъ вѣстникъ, нече надминахъ, разхѣръ.

Въ всѣки случай, обаче, не можамъ да не пожелая поне въ общи думи и черти за вѣстницитѣ и сѣ-санитата, съ които се почнахъ и прѣкарна до сега този периодъ.

Прѣди всичко ще кажемъ, че извънреднитѣ и тежки за отечеството ни прѣмеца, които последвахъ 4-й септемарий и 9-й августъ, когато България остана безъ князь, периодътъ на безкняжнето, избиранieto за князь Н. Ц. Височество Князь Фердинандъ, не потвърдявахъето му йоще и до сега отъ Великитѣ Сили, нѣколко опитвания за прѣврати и буи-

тове въ страната, които причинявахъ само зло и нещастия, — всички тѣзи събития и обстоятелства послужихъ като поводъ за да се прогласява отъ време на време, умѣстно и неумѣстно, военно положение, да се стѣснява до крайностъ свободата на печата и да не могатъ да се издаватъ *свободно* освѣтъ правителствени вѣстници..

Това обстоятелство даде поводъ до една извѣстна стъпенъ да се изплоджтъ у насъ за този периодъ други печатни произведения и списания, каквито и колкото никогъ други пакъ не сж били издавани. Въ туй време ний виждамъ едно характерно явление: социалистическата книжнина — периодическа и неперодическа — усѣща у себе си като че вѣкакътъ особено широкъ и силенъ замахъ и ней повярва..

Има и други причини и фактори, които сж извикали на бѣлъ свѣтъ социалистическата книжнина — именно развитието на нашия фабриченъ, промишленъ животъ, образованъето малко или много на работниците, икономическите условия, саромашавата и пр. и пр. Но намъ се чини, че най-голямата причина е тѣзи: откѣтствието на широкъ просторъ за чисто политическа дѣятелностъ, стѣняванъето на свободния политически печатъ.

Впрочемъ вѣщо отъ една година насамъ, а йоще по-опредѣлено като се говори, отъ 5—6 мѣсеци — у насъ се забѣлѣжи едно грамадно и бързо нарождение на вѣстници отъ всевъзможни политически бон и направления. Тѣзи вѣстници отъ политическо-партизанско гледище могатъ да се раздѣлжтъ на правителствени и антиправителствени, но намъ се чини, че единъ по-сериозенъ изучвачъ не може да тури всички български печатъ въ тѣзи двѣ категории. Напримѣръ не можете да постаните въ една категория: „Свободно Слово“ и „Другарь.“ при все, че единътъ и другийтъ вѣстникъ сж съгласни въ анти-правителственото си направление.

Друга една отличителна черта въ този периодъ е непостоянството, нетрайността на вѣстниците. Съкамъ, че тѣ, поще повечето отъ тѣхъ, се появяватъ за единъ извѣстенъ мѣсечтъ, за итъкоя дневна цѣль. Свърши се моментътъ, итъна вѣстникъ. Ей-на лани въ време на изборитѣ ние видѣхмъ интересното, но въ сжщото време и крайно скръбно явление да се появяватъ по итъколко вѣстника въ сжщия градъ (напримѣръ: *Правда* и *Истина* въ Стара-Загора) за да се исплсватъ мѣстнитѣ политизации, да си порастърсжтъ нечиститѣ дрѣхи и послѣ... побѣдители и побѣдени слѣдъ изборитѣ, да се отдалечатъ въ шатритѣ си съ единчкий за журнали-

стиката ни резултатъ: че сж уголѣмили челоето на българскитѣ вѣстници за голѣма родостъ на библиографатѣ, и за голѣмо отчайване на научачитѣ българската журналистика, нейното развитие, културно влияние и пр.

У насъ се появявахъ и появяватъ въ този периодъ постоянно нова вѣстници за да жлъкнатъ не слѣды много. Но въ туй врѣме—тоже характеристична черта—ний не вждами да се появи нѣкой новъ публицестъ, нѣкой новъ журналистъ, освѣнъ въ областта на социалистическия печатъ, гдѣто се забѣлѣжиха при многото посредствености и нѣкои таланти, които заслужаватъ едно отдѣлно разглеждане и изучаване.

Както ще видимъ по-долѣвъ този периодъ захвана съ количественна слабостъ за да достигне въ врѣмето, когато съзвучаваи толь нашъ очеркъ, една нечувана и невождана до сега плодovitостъ на печатни произведения, вѣстници и списания.

Но да пристъпимъ къмъ бѣгливия си очеркъ, по-право опиеъ на вѣстници и списания привадажащи къмъ послѣдния нашъ периодъ:

Веднага слѣдъ следниенето и прогласяването на военното положение излъзе единъ брой отъ *Самозащита*, подъ редакцията на Захария Стояновъ и Ризовъ, двама отъ участницитѣ въ румелийскитѣ прѣврати. До гдѣто трая военното положение въ 1885 и 1886 г. г. нашия периодически печатъ се прѣдставляваше отъ в. „Търновска Конституция“ и в. „Славянинъ“ — и двата органи съчувствующи на правителството, първий издаванъ въ София и тогава редактиранъ отъ Д. Мишева и други, а втори — издаванъ въ Руссе отъ Т. Станцова.

Слѣдъ дигане на военното положение въ София поинихъ Цанковистеката *Свѣтлина* (които погълнх въ себе си и „Срѣдецъ.“) „Свѣтлина“ съедини въ себе си сътрудническитѣ и умствени сили на „Срѣдецъ“ и се нишеше въ опозиционенъ духъ до прѣставяването си.

Въ Пловдивъ се появи „Правда“ на младши и бунтъ момъкъ Стоянъ Пранджовъ (роденъ 1862 въ Копривщица, умрѣлъ въ Свищовъ 1889 год.), който бѣше свършилъ своето учение въ Парижъ и бѣ вече сътрудничалъ нѣколко врѣме въ *Народенъ Гласъ*, като при това бѣше работилъ и вдалъ цѣлъ редъ съчинения по политическата икономия. Освѣнъ и „Правда“ опозиционенъ органъ, който излъзе до 31 брой (12 + 19). Пранджовъ издава и редактира: „Българска Наука“ и „L'Оrient“, вземахъ е участие въ промишленно-търговското списание, издавано въ Свищовъ: „Промышленность“ и пр.

Въ Пловдивъ се поднови и „Съединение“, отъ което излязохъ няколко броя; новия се едно малко вѣстниче (на 4-я съ 4 стр.) *Врѣме* въ което вземзхъ участие: Бобчевъ, Маджаровъ и др., които по-сѣтивъ основахъ: *Новини* — книжовно-общественъ вѣстникъ, който излязаше два пикти седмично и който сирѣ, както всички опозиционни вѣстници слѣдъ 9-й августъ.

На реда на вѣстниците, които излязыхъ въ прѣмето отъ съединението до 9-й авг. 1886 г. нека поменемъ: *Славейковитѣ*: *Сивена Китка* (само 4 бр.) и *Софийска Девница* (тоже 4 броя). Въ горвата: *Софийска самоуправа* и *Голяма България*, — и „*Съединена България*“ на Т. Мариновъ, която съдържа дѣваницитѣ на У. О. Н. Събрание, застъпвало прѣзъ жѣс. юний въ София; — *Стрѣла* — хумористически листъ съ картинки, ред. П. Стояновъ (3 броя) *Стрѣлъцъ* — юн. л. (3—4 бр.), ред. В. Печарски; — *Число*, седмиченъ ю. л. ред. Г. Д. Голчевъ (6 бр.); — *Янтра*, илюст. листъ за забава, ред. Д. Панайотовъ (излязали 15 броевъ).

Трѣбва да забѣлѣжимъ, че въ туй прѣме се основаватъ в. *Независима България* — редактиранъ отъ Д. Петковъ (121 брой) и в. *Независимостъ*, основанъ отъ З. Стояновъ, Д. Петковъ и Д. Ризовъ.

Слѣдъ 9-ий авг. 1881 год. в. *Търновска Конституция*, органъ на Каравелова, става опозиционенъ органъ. Вѣстникъ на правителството се поивява новъ — *Свобода*, който се основа въ 1886 г. прѣзъ жѣсець октомбиръ и който продължава да се издава и до сега пакъ като органъ на сѣщото правителство, начело на което застанхъ Ст. Стамболовъ. Първи редактори на в. „Свобода“ сѣ били З. Стояновъ, Петковъ и Ризовъ. Въ него сѣ вземали участие като съредактори и сътрудници и други лица, отъ които намъ сѣ познати: П. Пешевъ, В. Печарски, М. Марковъ (прѣзъ 1887). Дългогодишното сѣществуване на в. *Свобода* се е ознаменовало сѣ постъпеного уголѣмяване на тозъ вѣстникъ и най-послѣ сѣ едно начинанье първо у насъ: захвацаньето да се издава тозъ вѣстникъ ежедневно на толѣкъ форматъ. Ако на Харитонъ Геннадиевъ ние дължимъ сѣмѣлата инициатива да се захване издаваньето у насъ на единъ ежедневенъ вѣстникъ, то на редакцията на *Свобода* — до колкото ни е познато на Д. Петковъ, който е билъ живъ слѣдъ смъртъта на Захария Стояновъ, душата на в. *Свобода*, — ний сѣмъ обизани за едно ежедневно издаване, което напомнява по форма единъ богатъ европейски вѣстникъ, въ който се печататъ

всѣкадневнитѣ денешни, политически, ватрѣшни и външни новини, търговески и банкови курсъ на стоки, тарифи и пр. подлестници съ рачни изучни и художественни произведения.

Слѣдъ 9-ий авг. 1886 г. по хронологически редъ у насъ сж се основали слѣднитѣ политически вѣстници: Прѣвъ 1887 г. *Барабанъ*, ат. вѣстникъ, излѣзали 3 броя; *Българин*, органъ на ком. „България за Българитѣ“ (седмиченъ) излѣзали сж всичко 6 броя подъ редакцията на П. Пешевъ въ Севлиево;—*Вардаръ*, излѣзали сж въ София подъ редакцията на Ив. Шандаровъ 7 броя само;—*Български Земледѣлецъ*, в. за зем. индустриа и и. вк-номаз, неизвѣстно колко броя подъ редакцията на Б. С. Руевски въ Свищовъ;—*Вила*, излѣзали 3 броя подъ ред. на С. Д. Бъчваровъ; *Гласъ*, всѣкадневенъ вѣстникъ, 14 броя излѣзали подъ редакцията на В. Пекарски;—*Добруджа*, 14 броя, излѣзали въ Добричъ, органъ, както и повечето отъ горнитѣ, на вометета и „идеята“ *Българин за себе си*;—*Лосечъ* излѣзали въ Лосечъ подъ редакцията на Ив. Г. Зриновъ (93 броя); *Народна Воля*, излѣзали въ София два броя подъ редакцията на Иванъ Стоиновичъ; *Народно Съзнание* излѣзали въ Шуменъ до 8 броя отъ втора година; *Нова Българска Пчела*, (в. поучителенъ и шеговитъ) излазилъ най-напрѣдъ въ Варна, отъ сѣтивъ въ София, до 19 броя два пхти въ мѣсеца подъ редакцията на С. И. Добродоливий (старъ учителъ, умрѣлъ прѣвъ м. апр. 1894 год.);—*Орелъ*, излѣзали три броя въ Търново подъ ред. на А. Тодоровъ;—*Работникъ*— органъ на б. печ. раб. съсловие въ София, излѣзали до 13 бр. подъ ред. на В. Пекарски;—*Ратникъ*, седм. в. за пол. и книж. 15 броя сж излѣзали въ Бургасъ подъ ред. на Д. А. Спировъ;—*Сливница*, седмиченъ, 13 броя подъ ред. на Д. Д. Бъчваровъ;—*Словения*, вѣстникъ държавственъ и живословенъ, — 6 броя подъ редакцията на Д-ръ И. Богоровъ;—*Соколъ*—седм., излѣзали 2 броя подъ ред. на Ив. Шандаровъ;—*Шуменски Окр. Вѣстникъ*— който се издава отъ Окр. П. Комиссия и печата нейнитѣ постановления и протоколи.

Въ това прѣме сж се основали списания: *Нашето училище*—сжемѣсечно пер. списание, излѣзали само 6 кн. подъ р. на М. Пундевъ;—*Детоводители* единъ пхтъ въ мѣс. на 4 страници 4-и, въ Самоковъ и до сега излазя подъ ред. на д-ръ Книгсбергъ;—*Трудъ*, научно, книжовно списание, което се редактара отъ Цани Гинчевъ, А. Тодоровъ, Т. П. и И. П. Джамджевъ и Г. Цаневъ и което излазя много нередовно; въ него сж напечатани нѣколко хубави етнографически тру-

дове на Ц. Гличевъ; — *Промисленостъ*, научно ико. си., излизал ех отъ него три годишници въ Свещовъ подъ редъ на Д. Пязквъ; — *Умъ и здраве* — естествено-научно и медицинско списание — веднѣжъ въ мѣсеца, излизали 18 кн. подъ редакцията на Д. Нововъ; — *Стенографически Вѣстникъ* — основанъ отъ Ив. Шандаровъ и веднѣжъ въ мѣсеца излизалъ подъ ред. на Ив. Ш., най-напредъ, сѣтнѣ е провѣнчалъ редактори А. Ташакмановъ, Хр. Конституиовъ и най-послѣ Дико Иовевъ.

Въ тѣзи сѣхната година е имало нѣколко емигрантски-политически вѣстници, издавани въ Влашко: *9 Августъ*, *19 Февруарий*, *Да се разберемъ* и *Народна Воля*, които сѣ били редактирани отъ С. Маларовъ и Д. К. Поповъ. Тѣзи вѣстници сѣ имали за цѣлъ революционна борба противъ режима въ България.

Прѣвъ 1888 год. у насъ се появяватъ политически вѣстници: *Българско* — въ София, излизали нѣколко броя подъ редакцията на Ив. Шандаровъ; — *Козлудуйски брѣвъ* — въ Рахово, излизали нѣколко броя; — *Македония* — еженедѣленъ вѣстникъ, захваналъ прѣвъ мѣс. окт. въ Руссе, а послѣ въ София, на прѣвѣдници; излизалъ е подъ редакцията на К. Шаховъ съ участието на нѣколко лица, прѣимущественно македонски българи; — *Народни Права* — основанъ отъ В. Радославовъ и Т. Иванчовъ слѣдъ идванъето на Н. Ц. В. князи Фердинанда, енергически опозиционенъ вѣстникъ, дважъ въ седмицата, излизалъх 115 броеве. Въ „Н. Пр.“ сѣ взели участие нѣколко отъ виднитѣ и талантиви дѣйци на оппозицията, между които П. Пешевъ, Ив. Стояновичъ; — *Никополъ* — въ гр. Никополъ, седм. вѣстникъ, излизалъ въ 2 броя, подъ ред. на Г. Д. Кайтазовъ; — *Правда* — вѣстникъ за нашитѣ кусури — излизалъ въ София единъ брой подъ ред. на Ш. Р. Славейковъ; — *Родолубецъ* — органъ на народни интереси — двуседмиченъ, а сѣтнѣ седмиченъ, излизали 50 броя, подъ редакцията на Илия С. Иончевъ. — „Хр. Ботевъ“ — политико-литературенъ листъ — единъ брой подъ ред. на Д. Ризовъ въ София и той конфискуватъ, защото билъ много буненъ.

Прѣвъ сѣхната 1888 г. се подлаци издаванъето на „Библиотеката Св. Климентъ“, която издаваше веднѣжъ на двата мѣсеца и излизалъх три годишници подъ ред. на П. Каравелова. Този журналъ или редъ книжки напечатана важни и отбрани прѣводи отъ руски, френски, английски и нѣмски писатели. Особно се забѣлѣваха прѣврасно сиолученитѣ прѣводи отъ Пушкинина (напр. Полтава) и Молиеровия „Тартюфъ“ отъ Алеко

Константиновъ. — *Военскъ Журналъ*, официално мѣсечно научно спис. за военниги, който излиза и до сега; — *Защита* духовно лит. вѣстникъ, трижъ въ мѣсеца, нѣк. броя въ Стара-Загора; — *Земни Ноци*, ежемѣсеченъ журналъ за романи и раскази въ прѣводи, излиза два години 21 книжки подъ редакцията на Х. Геннадиевъ, който печата въ него прѣимущественно своитѣ хубави прѣводи *Диволтъ въ Турция*, отъ Кесено, *Горскій Царь*, *Монте-Кристо* и пр.; — *Развитие* научно книж. спис., дважъ въ мѣсеца, изгълази 7 броя; — *Медицински Прѣгледъ*, дважъ въ мѣсеца подъ ред. на Д-ръ Нв. Михайловъ, Д-ръ Г. Золотовичъ и Д-ръ Люб. Сарафимовъ; изгълази 24 броя; — *Скъдебна Библиотекка* — най-напрѣдъ прѣводно юридическо списание, а послѣ ежем. си. за законодателство, правосъдие и администрация подъ ред. на Н. Н. Минтовъ изгълава до 1894 г. отъ когото ще захване да изгълава въ видъ на годишенъ сборникъ подъ скъщото название, и *Юридическо Списание* — което и до сега изгълази всѣкя мѣсець подъ ред. на Д-ръ П. Нв. Данчевъ, Г. Згуревъ и А. Каблешковъ; отъ тѣзи 1894 г. вмѣсто изгълазия изъ редакцията Д-ръ П. Данчевъ е постъпилъ Д-ръ М. Ст. Шишмановъ.

Прѣвъ 1889 год. у насъ сж се появила: *Българии не спи*, — седмиченъ листъ, изгълази въ София 4 броя; *Вардаръ* — нѣколко броя; — *Струна*, редактиранъ отъ Нв. Хр. П. Кършовски веднѣжъ въ седмцата, нѣколко броя; — *Дѣв и дѣв петъ* — сатир. пол. вѣстникъ, седмиченъ, единъ брой; — *Правдолюбъ* — седмиченъ вѣстникъ като продължение на в. „Довечъ.“ подъ ред. на Зриновъ, изгълази 51 броеве; *Родопи* — изгълазилъ единъ брой въ Пловдивъ и конфискуванъ; — *Свободно Слово* — седмиченъ листъ, 41 броеве подъ ред. на Вълчевъ; *София* — сед. л. подъ ред. на Д. Д. Бъчваровъ (продължение на „България не спи“) изгълази нѣколко броя.

Въ тѣзи скъщата година сж изгълазили: *Вѣстникъ на учител. дружество* въ Вадия, мѣсеченъ журналъ (най-напрѣдъ двуедѣленъ), изгълази 9 кн., подъ ред. на Д. Благоевъ; — *Домашенъ приятель* — мѣс. спис. изгълази и сега въ Самоковъ подъ ред. на А. С. Цановъ, на 4-и стр. 32; — *Домашенъ учителъ* — научно-лит. мѣсечно списание, изгълази сж всичко 3 кн. подъ ред. на Д. Д. Бъчваровъ; — *Сърбоменикъ*, общ. журналъ въ Рааградъ мѣсечно два кнѣта, изгълази сж само 6 кн. подъ ред. на Маноловъ и Стрѣвничировъ. Отъ тѣзи 12 вѣстника и списания, както се вижда, оцѣлѣлъ е само единъ *Дом. Приятель*.

Прѣвъ 1890 г. сж се основали 19 вѣстника и списания,

отъ които до сега продължава да излиза само *Балканска Зора*, пол. ежедневен вѣстникъ, ступанинъ и издатель Х. Геннадиевъ, а главенъ редакторъ Д-ръ Н. Геннадиевъ, и пер. списание *Дума*, основано и издавано най-напрѣдъ въ Пловдивъ, а сега въ София. Другитѣ сж се появили и не слѣдъ много починили тѣ сж: „Вечерни сѣденки“ — въ Свищовъ; „Вѣтръ“ — София; „Гражданинъ“ — Орѣхово; „Денница“ (сп.) — София; „Дневни новини“ — София; „Заря“ — Цариградъ; „Литературно-Научно Списание на Казанлъжското Учителско Дружество“ — въ Казанлъжъ. — „Маѣино“ — Руссе; „Народна защита“ — Казанлъжъ; „Народна мисль“ — Свищовъ; „Народна сила“ — Пльвенъ; „Нова България“ — Видинъ; „Пловдивскій курьеръ“ — Пловдивъ; „Розова долина“ — Казанлъжъ; „Срѣдня Гора“ — Стара Заора; „Свѣтъникъ“ — Сливенъ и „Талжскъжъ“ — Пловдивъ.

Освѣтъ тѣзи вѣстници извънъ България въ Цариградъ се основа в. *Новини* — ексархийски органъ, който се редактира отъ г. А. П. Шоновъ и при всичкитѣ трудности на една прѣдварителна ценаура, доволно сполучливо се издава въ Цариградъ, като принесе голѣма полза на македонскитѣ и особно въ турско живущитѣ българи.

Прѣлъ 1891 г. сж се появили 26 пер. списания и вѣстници, отъ които само слѣднитѣ сж йоще издаватъ: *Дело* — ежемѣ. списание въ Шуменъ, занн прѣнесено въ София; *Дѣтиска Починка* — дѣтско списание — излиза въ Сливенъ; *Педагогична* — учит. пед. мѣс. списание излиза въ София; *Тунджа* — пол. вѣстникъ въ Ямболъ; *Черно Морѣ* — пол. вѣстникъ въ Варна. — Прѣстанкли сж да излизатъ — в. „Вардаръ“ — сж. „Дѣлътъ“, в. „Заговѣани“, в. „Меркуръ“, в. „Странникъ“, в. „Справка“, в. „Свободна България“ — въ София; сж. „Гуела“, сж. „Критика“ в. „Нашето Първо Изложение“ въ Пловдивъ; „Врѣментъ листъ“, сж. „Лъчи“ — Татари-Назарджикъ — „Габровецъ“ — Габрово; „Заря“ — Свищовъ, „Защита“ — Шуменъ; „Новъ Животъ“ — Ложъ; „Свободно Слово“ — Наконелъ, „Тимброфалъ“ — Панагюрище?; сж. „Учителски другаръ.“ — Освѣтъ това вагѣли и прѣстанкли сж йоще извънъ България: „Правда“ — въ Бѣлградъ и „Търговски показателъ за Ориентъ“ въ Виена.

Прѣлъ 1892 г. сж се основали 29 списания и вѣстници, отъ които продължаватъ и до сега: вѣстници: „Военин Известия“ — спец. вѣстникъ въ София — и Пловдивскъ, Старо-Загорски и Руссенски Общински Вѣстници — списания: „Ветеринарна Сборка“, *Завѣдица*, дѣтско сж., — *Мисль*, (научно-литературно списание) — въ София; — *Вздржатель* и *Цѣлина*, въ Пловдивъ; *Про-*

гресск. — Т.-Пазарджикъ. Християнскій Свѣтъ. — Свищовъ, Младина. — Казанлъкъ, Изворъ. — Руссе. Появили се и прѣстѣялки: Бѣседа, Соф., Бѣлий Домъ — Разградъ, Видинъ. — В. Демократически Прѣгледъ и Его — Варна. Записки по мисльта и живота, — София. Источенъ Панагалъ — Ямболъ; си. Лова, — Соф.; Млакъ Вѣстникъ — Пловд., Нова Мода — София; Разсказване — Сливенъ; Селски Сѣдникъ — Ямболъ. Стрѣлица — Пловд., Утро — Руссе, Утро — София.

Прѣвъ 1893 година сѣ се основаваха вѣстници и списания, отъ които и до сега излизатъ: вѣстници: — Свободно Слово, — София; списания: Китка, — Хасково, Войничка Сбирка — София, Женски Свѣтъ, — Варна, Почивки — Шуменъ, сѣтиѣ София, Православенъ Прогледникъ — Самоковъ, Природа, — София, Прѣгледъ, — Бургасъ, сѣ. Свѣтъ, — Соф., Учитель — Пловдивъ, Юридически Прѣгледъ — Пловдивъ. Появили се и прѣставялки: Бурнописъ, — София, Врѣме, — Пловдивъ, Дунавски Извѣстия, — Видинъ, Птица, — Ст.-З., Правда. — Ст.-З., Кукуруго — София, Нова България, — Руссе, Русенецъ, — тоже Руссе.

Въ първата половина на 1894 година въ България сѣ излизали слѣдующитѣ вѣстници: 1) „Балканска Зора“ — Пловдивъ. 2) * „Борба“ — Пловдивъ. 3) * „Българска Сбирка“ — Пловдивъ. 4) * „Български Прѣгледъ“ — София. 5) „Български Търговски Вѣстникъ“ — София. 6) „Българско Въздръжательно Знаме“ — София. 7) „Варненскій Общественъ Вѣстникъ“ — Варна. 8) „Ветеринарна Сбирка“ — София. 9) „Воененъ Журналъ“ — София. 10) * „Врѣме“ — Пловдивъ. 11) „Военни Извѣстия“ — София. 12) * „Гласъ Македонскъ“ — София. 13) * „Гласъ отъ Истокъ“ — Бургасъ. 14) „Денъ“ — София. 15) „Дѣтиска Почивка“ — Салистра. 16) „Домашенъ Приятель“ — Самоковъ. 17) * „Другаръ“ — София. 18) „Дума“ — София. 19) „Държавенъ Вѣстникъ“ — София. 20) „Женски Свѣтъ“ — Варна. 21) * „Защита“ — Шуменъ. 22) „Звѣздича“ — София. 23) „Зорница“ — Цариградъ. 24) „Изворъ“ — Руссе. 25) „Искра“ — Шуменъ. 26) * „Каргуна“ — Ямболъ. 27) * „Китка“ — Пловдивъ. 28) „Китка“ — Хасково. 29) „Книжница“ за прочитъ — Солунъ. 30) „Мисль“ — София. 31) „Младина“ — Казанлъкъ. 32) * „Моденъ Листъ“ — Севлиево. 33) „Наврѣдъ“ — София. 34) „Нова Свѣтлина“ — Сливенъ. 35) „Новини“ — Цариградъ. 36) * „Ораче“ — Сливенъ. 37) * „Орачъ“ — Ямболъ. 38) * „Основно Училище“ — Ломъ. 39) „Педагогиченъ“ — София. 40) „Перводическо Списание“ — София. 41) * „Привѣтъ Планина“ — Руссе. 42) „Пловдивъ“ — Пловдивъ. 43) „Пловдивскій Общ. Вѣстникъ“ — Плов-

днѣъ. 43) * „Помниѣкъ“ — Руссе. 45) *† „Правда“ — Варна. 46) „Православенъ Проповѣдникъ“ — Самоковъ. 47) „Прогрессъ“ Т.-Пазарджикъ. 48) „Практическо Птицевѣдство“ — София. 49) „Природа“ — София. 50) „Работникъ“ — Търново. 51) Сп. „Ризауѣ“ — София. 52) „Руссенскій Общ. Вѣстникъ“ — Руссе. 53) *† „Родопи“ — въ Татаръ-Пазарджикъ. 54) „Свѣтъ“ — София. 55) „Свѣтлина“ — София. 56) „Свобода“ — София. 57) „Свободно Слово“ — София. 58) * „Селски Вѣстникъ“ — с. Мусина. 59) „Селнинъ“ — София. 60) * „Сливенъ“ — Сливенъ. 61) „Софийски Общ. Вѣстникъ“ — София. 62) „Старо-Загорски Общ. Вѣстникъ“ — Ст.-Загора. 63) „Скъдебна Библиотека“ — Ямболъ. 64) „Утро“ — Салистра. 65) „Учитель“ — Пловдивъ. 66) „Учителски Другаръ“ — Руссе. 67) „Цѣлина“ — Пловдивъ. 68) „Черно Море“ — Варна. 69) „Шуменскій Окр. Вѣстникъ“ — Шуменъ. 70) *† „Юго-западна България“ — София. 71) „Юридически Прѣгледъ“ — Пловдивъ. 72) „Ямболскій Общ. Вѣстникъ“ — Ямболъ. 73) * „Народна Воля“ — въ Руссе. * 74) *† „Народно Знаме“ — въ Сливенъ; * 75) *† „Плѣвенъ“ — въ Плѣвенъ; * 26) *† „Вѣстникъ“ — въ Варна; 77) *† „България“ — въ София.

VIII.

За заключение.

Ние бѣхми свършили нашия „Прѣгледъ на българскій печатъ“ когато едно забѣлжително събитие дойде да пронаведе цѣлъ прѣвратъ не само въ държавно общественни ни животъ, но и въ областта на печата. Говоримъ за оттеглянето на Ст. Стамболовъ (18-й май 1894 год.) отъ властта, които той имѣ и упражнява неограничено въ продължението на всички почти периодъ — „слѣдъ съединението,“ въ продължение на 8 години.

Слѣдъ оттеглянето сега отъ властта на Стамболова нѣколко провинциални на правителствената Стамболова партия органи: *Народно Знаме* — въ Сливенъ, *Правда* — въ Варна, *Родопи* — въ Татаръ-Пазарджикъ, и *България* — въ София, които едва бѣхми успѣли да заниснемъ въ онѣса на българскитѣ вѣст-

*) Обѣлжителнитѣ съ звѣдички * прѣди названieto или вѣстници са се появили въ началото на тѣзи години. Обѣлжителнитѣ съ * † вече са искали за свършенитѣ дѣлата си и да си починатъ, ако и едва видѣли бѣлѣ свѣтъ.

ници, свърха (въ първата половина на мѣс. юний 1894 год.) и вече не издаватъ.

Въ послѣдните дни на Стамболовия режимъ печатътъ бѣше се окуражилъ твърдѣ енергически противъ цѣлъ реди негови злоупотреби, крайности и булства, извади ги на лѣтъ, бичува ги безпощадно и съ невмѣстна смѣлостъ. Може-би първичакътъ въ нашенско се явиха толкова енергически, безстрашни вѣстникари, които съ най-отчаянъ нашъ удариха върху непрѣстѣжното кале, въ което се бѣше тажа майсторески окопалъ и оградилъ отъ години—шефътъ на кабинета С. Стамболовъ.

Единъ въпросъ наконъ за наслѣдване въ бъдещето е: да ли моралната намѣса, която упражни печатътъ, не съдѣйствиува най-много за оттеглянето на Стамболова, който въ вѣстника си—„Свобода“ не единкратно бѣше заявилъ, че България има необходима нужда да стои все той на чело на управленето... защото времешата не били нормални. Малко тона. България щѣла да пострада, ако се махне Стамболовъ отъ властѣта.

Слѣдъ оттеглянето на Стамболовъ, появили се нови вѣстници, които, както и другитѣ бивши опозиционни отъ всѣкаво направление, подравниха съ вѣсторжения статия „новото избавление“ отъ многогодишния диктаторъ. Новопозвени вѣстница слѣдъ падането на Стамболова сѣ: 1) *Народенъ Пригласителъ*—София, 2) *18 май*—София, 3) *Съгласие*—София, 4) *Малкъ Листъ*—Пловдивъ, 5) *Извѣстия*—Търново, 6) *Народенъ Гласъ*—Търново, 7) *Българска Независимостъ*—Търново, 8) *Познай себе си*—Горня Орѣховица, 9) *Нова Епоха*—Свищовъ, 10) *Разградъ*—Разградъ.

Всички тѣзи лесно и новопозвили се вѣстници иматъ анти-стамболовско направление, особѣнъ Търновската „В. Независимостъ.“

Ний казвами: лесно появили се. У насъ това е едно характерно явление, достойно да се забѣлжи. Вѣстницитѣ се появяватъ много лесно и бѣше по-лесно спиратъ. Върху него струва да се помислимъ. Лесното появление на вѣстници е причина, гдѣто у насъ нѣмаме свѣсенъ вѣстникъ, който да се задържи, да стане любимецъ на читатели и да го ръководи или поне освѣтлява по дневнитѣ сабития и общественни въпроси. То е слѣдствие на отектвиемето бѣше у насъ петинска журналистика. Ний нѣмаме трайни и постоянни вѣстници, прѣди всичко, защото нѣмаме вѣстникари публицисти по професия; нашитѣ вѣстникари сѣ отъ днесъ за утрѣ. Покажете ни поне двама-трима вѣстникари по професия у насъ, т. е. такива, които за сѣ се посветили само на вѣстникарството?

Освѣтъ това, вѣстниците се основаватъ у насъ тоже отъ днесъ за утрѣ, за вѣкоя прѣходеща цѣль, за вѣкоя избори, за вѣкоя вѣременна борба. Нийдѣ въ свѣта, освѣтъ въ малките намъ съседни държавици, не се основана тава вѣстницѣ. Единъ вѣстникъ е едно вѣковно учреждение. Той се огражда съ веѣнаква гаранции, става единъ драгоцененъ имотъ, прѣдава се по наследство, има своитѣ читатели съ десетки и сто хиляди, които, впрочемъ, и не губи. Френскій *Пети Журналъ* вади на день почти единъ милионъ екземпляри; — американскитѣ *Ню-Йоркъ-Форлдъ* и *Комфортъ* надминаватъ една милионъ. По-малкитѣ вѣстници и списания сѣтатъ отъ 100,000 абонати и на горѣ. Даже специални журнали, наприимѣръ *Flagal Park* (градинарски вѣстникъ) има 320,000 абонати, а отъ журналитѣ за младежта *Youth's Companion* и тегли 600,000 екземпляри. Бюджетитѣ на тѣхъ вѣстници сѣ милионни... и редакторитѣ имъ се плащатъ по-сѣкмо отъ министри.

Иже, разбира се, не можемъ нито да блъбуваме да се мѣримъ съ посоченитѣ вѣстници. Можемъ и дължи сме обаче да подиримъ и издиримъ причинитѣ на безуспѣшността, а главно на нетрайността на българския периодически печатъ. Туѣ обстоятелство, че у насъ се появяватъ изведнѣжъ много вѣстници, не е нито радостно, нито полезно за нашия прогресъ. Въ край на годината отъ новоопивилитѣ се десетки вѣстници ние виждами рѣдко да оцѣлѣе вѣкоя. Защо това?

По-горѣ ние посочихми на вѣкоя причини.

Погледихто на работата отъ икономическо гледище би трѣбвало да се вѣрва, че каквото и колкото е исканъето, таквото и толково е и прѣдложенъето. Но за вѣстницитѣ туѣ не е май вики така. Имало е у насъ вѣстници, които сѣ съществували дълги години („Славянитѣ,“) при всичко, че тѣ не сѣ били кой зиче какъ искани и богато поддржани отъ читателската ни публика. Една причина е тоже сиромашията ни, малкостта ни и неподдржанъето на вѣстникарството.

Въ другитѣ страни главний доходъ на вѣстницитѣ сѣ обявленията и извѣстията. Тѣ поддржатъ вѣстника, редакторитѣ, издателитѣ. У насъ йоще нѣмами вѣстникъ, който да има вѣкоя забѣлжителенъ доходъ отъ обявлениа, освѣтъ столичнитѣ вѣстници, и то когато тѣ сѣ правителствени.

Като нѣмами журналисти по професии, ний имами рѣдко хубавѣ списувани вѣстници. Френската система за подписванъето статитѣ, които до нѣкъдѣ помага да се появѣтъ и забѣлжитъ, по-послѣ поддржатъ и насърчатъ талантливитѣ публицисти, не може йоще да се провара у насъ. Туѣ доказва.

чиви ни се, едно нѣщо: нѣманъето на куражъ у нашитѣ публични дѣйци, нѣманъето на куражъ да носимъ всецѣло отговорността за онова, което пишемъ. Безименността въ печата е тоже единъ редъ, който би могълъ да се поддържа и у насъ, но той си има мѣстото само за нѣкои вѣстници, които вече сж си съставили едно име, за които може да се каже: еди-кой-си вѣстникъ пиши, както казватъ: *Тамсиз* пиши; — въ *Стандардъ* се появила таквазъ дописка. Единъ приознатъ органъ на една партия може да не печата изобщо подписитѣ на своитѣ сътрудници; но обикновенитѣ вѣстници у насъ би трѣбвало да печататъ статитѣ съ подписитѣ на авторитѣ имъ.

Ако хвърлимъ единъ погледъ назадъ къмъ изминкалия ни нѣтъ, ако сравнимъ миналото съ настоящето, ще забѣлѣжимъ ли голѣмъ успѣхъ въ нашата журналистика?

Нѣма никакво съмнѣние, че между „Любословието“ на Фотинова и днешний, напримѣръ, „Български Прѣгледъ“ има една грамадна разлика; между „Цариградски Вѣстникъ“, който е излизалъ веднѣжъ въ недѣлята и „Свобода“ или „Свободно Слово“, които излизатъ ежедневно почти на сѣция форматъ, има една голѣма разлика. Това е грамаденъ успѣхъ.

Да приложимъ и това, че ако „Българскитѣ Книжци“ сж се печатали само на 1000 екземпляри и сж имали не повече отъ 400 — 500 абонати; ако „Цариградски Вѣстникъ“ е ималъ тоже до 500 абонати, днесъ имамъ периодически списания, които броитъ по 2000 и дори 3000 абонати („Български прѣгледъ“, „Свѣтлина“) и вѣстници, които иматъ и до 4—5000 абонати („Свобода“, „Зорница.“)

Но не трѣбва да се увеличави, а напротивъ длѣжни смя да видимъ какъ да подобрямъ вътрѣшната страна на нашитѣ вѣстници и списания, какъ да отведимъ професионални журналисти, какъ да въздигнемъ не само по брой, но и по качество нашия периодически печатъ.

Задача велика, задача достойна да обърне вниманието на всички, които обичатъ и жиятъ за напредъка и прослѣганъето на нашата периодическа книжнина!

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стр.
Отъ автора	III
I. Вѣстнителни бѣлѣжки. Пробужданьето на българскій народъ. — Фактори: външнии и вътрѣшни събития, школи, книги и печатъ. — Появлението на нашитѣ първи периодически списания и вѣстници	5
II. Първото врѣме на българската журналистика. Основателъ на българската журналистика — Фотиниовъ — „Любословие,*“ съдържанието и издаваньето му. — Основателъ на българското вѣстникарство — Богоронъ — Прѣгледъ на „Цариградския вѣстникъ,*“ неговото съдържанье, направление, заслуги и сврѣжанье	10
III. Българскій печатъ до рѣшаваньето на черковний ни въпросъ. Андросското Дружество и „Общината на българската книжнина:*“ — Български книжници. — България. — Сѣвѣтинъ. — Турция. — Врѣме. — Гайда. — Право. — Нѣпрѣдѣкъ. — Славейковий периодъ. — Гайда. — Македония. — Пчелица. — Ружница	24
IV. Българскій печатъ въ Турско отъ разрѣшение на черковния въпросъ до освобождението. Право и Нѣпрѣдѣкъ. — Македония. — Турция. — Вѣкъ. — Деяль. — Источно Врѣме. — Сатирически вѣстници. — Члгалица	42
V. Българскій печатъ навънъ Турско. Направление. — Сравнителна характеристика. — Вѣстниците на Добровски, Раконски, Каравеловъ, Ботевъ и др. — Вѣстниците издавани въ навечерието на русско-турската война: Нова България. — Възражданье, Български Гласъ, Стара Длавица и Българинъ. — Студиницъ. — Знание и Периодическо списание.	56
VI. Печатътъ ни отъ освобождението до съединението на двѣтъ България. Сравнителенъ погледъ върху двѣтъ България — Задачата на печата отъ двѣтъ страни на Балка-	

на; характеристика. — Витоша, Български Гласъ, Отечество. — Цѣлокуниа България, Независимостъ, Съзнание и Търновска Конституция. — Свѣтлина, Сръдецъ. — *Славянска* и *Селим*. — Карджиеви вѣстници. — Маколетни и др. периодически издания 78

VII. Слѣдъ съединението. Отдачителни черти на този периодъ. — Натискътъ върху печата. — Вѣгле погледъ върху всички появили се списания и вѣстници 104

IX. За заключение. 113

ЗАБѢЛЪЖЕНИ ПОГРѢШКИ.*)

Стр.	редъ	печатано	чети :
III.	последенъ	списание?	списание!
16	37	смъртъта ако	смъртъта. Ако
.	38	се осветила	се бѣ осветила
40	32	разгаръ :	разгаръ :
44	22	на земата	на земята,
.	..	нѣщо.	нѣщо
50	18	джеднѣта	меджиднѣта
69	22	<i>Родолѣвъцъ</i>	<i>Родолюбѣцъ</i>
76	9	поетическитѣ	поетическитѣ
..	10	Валонъ ;	Валонъ :
79	31	пейното	съ пейното
80	16	солитарна	солядна
96	25	Въ прѣдня	Въ прѣднѣ

*) Поради бързината, както при съставянето, така и при печатането на този трудъ проистежали са донесени погрѣшки. Тукъ се поправятъ само тѣхъ отъ типографическия погрѣшки, забѣлѣжени слѣдъ отпечатването на „Прѣгледа.“